

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

POČÁTKY ŠLECHTICKÝCH HRADŮ V OBLASTI
KORÁBSKÉ VRCHOVINY VE SVĚTLE
ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ

Magisterská práce

Praha 2009

Petr Kausek

Prohlašuji, že jsem magisterskou práci vypracoval samostatně a uvedl veškerou použitou literaturu.

V Domažlicích dne 11. 7. 2009

Petr Kausek

**POČÁTKY ŠLECHTICKÝCH HRADŮ V OBLASTI
KORÁBSKÉ VRCHOVINY VE SVĚTLE
ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ**

Petr Kausek

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. SÍDELNĚ ARCHEOLOG. CHARAKTERISTIKA REGIONU	6
2.1 Geomorfologické členění zkoumané oblasti	6
2.2 Rozmístění hradů ve zkoumané oblasti	7
2.3 Vývoj osídlení ve vztahu k problematice dálkových komunikací	7
2.3.1 Domažlická cesta	9
2.3.2 Všerubská větev Řezenské cesty	12
2.3.3 Ostatní středověké komunikace přes Všerubskou vrchovinu	16
2.3.4 „Klatovsko-Týnská“ cesta	18
2.3.5 Vztah hradních lokalit a dálkových komunikací na příkladu Korábské vrchoviny	19
3. HISTORIE, STAVEBNÍ PODOBA A VÝZKUM HRADŮ	
KORÁBSKÉ VRCHOVINY	21
3.1 NETŘEB	21
3.1.1 Historie hradu	21
3.1.2 Stavební podoba hradu	22
3.1.3 Výzkum hradu	23
3.2 NOVÝ HERŠTEJN	24
3.2.1 Historie hradu	25
3.2.2 Stavební podoba hradu	27
3.2.3 Výzkum hradu	30
3.3 PŘÍKOPY	32
3.3.1 Historie hradu	
3.3.2 Stavební podoba hradu	36
3.3.3 Výzkum hradu	37

3.4	PUŠPERK	38
3.4.1	Historie hradu	38
3.4.2	Stavební podoba hradu	39
3.4.3	Výzkum hradu	40
3.5	RUCHOMPERK	41
3.5.1	Historie hradu	42
3.5.2	Stavební podoba hradu	44
3.5.3	Výzkum hradu	45
3.6	RÝZMBERK	46
3.6.1	Historie hradu	46
3.6.2	Stavební podoba hradu	49
3.6.3	Výzkum hradu	52
4.	ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY Z HRADŮ	
	KORÁBSKÉ VRCHOVINY	53
4.1	NETŘEB	54
4.1.1	Nálezové okolnosti	54
4.1.2	Analýza keramického souboru	55
4.2	NOVÝ HERŠTEJN	57
4.2.1	Nálezové okolnosti	57
4.2.2	Analýza keramického souboru	60
4.3	PŘÍKOPY	66
4.3.1	Nálezové okolnosti	66
4.3.2	Analýza keramického souboru	66
4.4	PUŠPERK	67
4.4.1	Nálezové okolnosti	67
4.4.2	Analýza keramického souboru	68
4.5	RUCHOMPERK	70
4.5.1	Nálezové okolnosti	70

4.5.2	Analýza keramického souboru	71
4.6	RÝZMBERK	72
4.6.1	Nálezové okolnosti	73
4.6.2	Analýza keramického souboru	74
4.7	CELKOVÉ VYHODNOCENÍ KERAMICKÝCH SOUBORŮ	76
4.7.1	Nástin relativní chronologie	78
4.7.2	Možnosti absolutní chronologie	79
4.7.3	Srovnání s keramickou produkcí v bavorském příhraničí	79
5.	PROBLEMATIKA POČÁTKŮ ŠLECHTICKÝCH HRADŮ V OBLASTI KORÁBSKÉ VRCHOVINY	80
6.	ZÁVĚR	82
7.	RESUMÉ	83
8.	POZNÁMKY	85
9.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	93
9.1	Prameny	93
9.2	Literatura	94
 PŘÍLOHY		
	Mapová a fotografická příloha	2 - 35
	Kresebné tabulky	Tab. 1 - 61

1. ÚVOD

Vrcholně středověké hrady jsou specifickým typem archeologických lokalit, který je velmi vhodný pro studium hmotných pramenů. Nálezové soubory z hradního prostředí představují patrně jedny z kvalitativně nejvyšších celků z hlediska konfrontace s archivními (psanými) prameny. Události v životě hradů, jenž se často promítaly do těchto pramenů, nám poskytují jedinečné možnosti pro datování archeologických struktur a kontextů. Vyšší sociální prostředí těchto lokalit, specifičnost hradního organismu, ale též řada funkcí, kterými středověké hrady disponovaly, poskytuje pro samotný obor středověké archeologie řadu jedinečných poznatků.

Předkládaná práce věnovaná hradům Korábské vrchoviny se skládá ze čtyř základních bloků. V první části je nastíněna sídelně archeologická charakteristika regionu s výraznějším přihlédnutím k problematice dálkových komunikací. Druhá část pojednává o jednotlivých lokalitách, zvláště o jejich historii, stavební podobě a přehledu výzkumu. Třetí část se zabývá samotným rozbořem archeologických pramenů z jednotlivých hradů. Závěrečná čtvrtá část práce se zamýšlí nad samotnou problematikou vzniku hradů ve sledované oblasti a zařazením do kontextu české hradní architektury.

2. SÍDELNĚ ARCHEOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA REGIONU

2.1 Geomorfologické členění zkoumané oblasti

Korábská vrchovina patří mezi nejnižší jednotky (okrsky) v geomorfologickém členění naší republiky.¹ Náleží podcelku Chudenické vrchoviny, celku Švihovské vrchoviny a tímto tvoří součást oblasti Plzeňské pahorkatiny a subprovincie Poberounské soustavy (Demek a kol. 1987, 36, 57). Sledovaný region, jihozápadním směrem navazující na Všerubskou vrchovinu se známým Všerubským průsmykem, má ráz členité vrchoviny, místy ploché hornatiny, vytvořené na proterozoických spilitech, břidlicích, chloriticko – sericitických fylitech, vzácně dvojslídnych svorech, s vložkami buližníků a tělesy amfibolitů a dioritů. Území má vidlicovitý půdorys se třemi paralelními hřbety (Úlikovský, Suchohorský a Doubravský hřbet s příčným údolím říčky Poleňky), spojenými na jihozápadě příčným Korábským hřbetem. Vrchovina je odvodňována do řek Úhlavy a Radbuzy (o. c., 283). Nejvyšším vrcholem Korábské vrchoviny je Koráb (773 m), který je zároveň i nejvyšším bodem celé oblasti Plzeňské pahorkatiny (Boháč – Kolář 1996, 33).

Vrchovina patří do 3. – 4. vegetačního stupně, je v současnosti většinou středně, v jz. části převážně a v jv. části nepatrně zalesněná. Převládají zde smrkové monokultury a smrkové porosty s vtroušenou borovicí, jedlí, modřínem a bukem. Roztroušeně se dochovaly zbytky bukových, dubových a smíšených listnatých porostů. (Demek a kol. 1987, 283).

2.2 Rozmístění hradů ve zkoumané oblasti

Korábská vrchovina patří k oblastem s nápadně velkou koncentrací hradních lokalit. Na prostoru přibližně 6,5 x 8,5 km (cca 55 km²) zde bylo postupně vybudováno šest hradních fortifikací značné typové variability, jenž však nikdy neplnily své funkce současně.

Severně od Kdyně, na samém západním okraji Korábské vrchoviny, se nalézají "trojhradí" Rýzmbek, Příkopy a Nový Herštejn, jenž tvoří linii o délce necelých tří kilometrů. Severně od Nového Herštejna vybíhá tzv. Úlikovský hřbet (Demek a kol. 1987, 283), na jehož konci byl vybudován hrad Netřeb (5,5 km severně od Nového Herštejna). Severovýchodně od Herštejnského sedla se táhne další paralelní hřbet zvaný Suchohorský (o.c., 283), jemuž vedle Hory dominuje též výrazné dvojvrší Malého a Velkého Kouřimu. Na Velkém Kouřimu byla situována další hradní fortifikace, jenž je v literatuře uváděna též pod názvem Ruchomperk (4,5 km SV od Nového Herštejna a 4 km JV od Netřebu). Přibližně 2,5 km východně od Ruchomperka vybíhá ze Suchohorského hřbetu do prostoru Poleňské kotliny (o. c., 412) členitější protáhlý vrch, jehož nejvyšší vrchol korunují pozůstatky posledního pojednávaného hradu a tím je Pušperk.

2.3 Vývoj osídlení ve vztahu k problematice dálkových komunikací

Korábská vrchovina je na jihozápadní straně oddělena tzv. Kdyňskou brázdou od Všerubské vrchoviny (o. c., 265, 555). Přibližně v jejím středu se nalézají známý Všerubský průsmyk, jenž je tradičně spojován s památnou bitvou u Brůdku, v níž roku 1040 Břetislav I. zvítězil nad římským králem a později císařem Jindřichem III. Do prostoru průsmyku se též klade nejvýznamnější a také nejstarší větev Řezenské cesty (jinak též zvané Bavorské či Domažlické), která spojovala

Prahu především s Řeznem, ale jako dálková cesta i s podunajskými oblastmi, Švýcarskem a Itálií, tedy i Římem (Vávra 1973, 31). V období první poloviny 10. století, po zablokování podunajských obchodních cest Maďary se tato komunikace stala dokonce jednou z nejdůležitějších evropských obchodních tepen, směřující ze západní Evropy, ale i z arabského chalífátu na Pyrenejském poloostrově, přes Řezno, Prahu, Krakov a Kyjev a dále na tržiště Chazarů na dolní Volze (Třeštík 1997, 373; Žemlička 1997, 37).

V souvislosti se značným významem Všerubského průsmyku, jako nejdůležitějšího vstupu do země při jihozápadní hranici, je spojován vznik dvou fortifikací z pojednávané skupiny lokalit. Jedná se o lokalitu Příkopy, tradičně spojovanou s obdobím bojů mezi Břetislavem I. a Jindřichem III. a funkcí ostrahy Všerubského průsmyku (např. Turek 1967 b; 1983) a hrad Rýzmberk, jenž se vypínal přímo proti vyústění průsmyku a jehož založení spadá do druhé poloviny 13. století.

Zásadní otázkou spojenou s dějinami osídlení sledovaného regionu je právě problematika středověkých komunikací. Nejnověji se tomuto tématu podrobně věnoval E. Maur (2001, 2006), který zde přesvědčivými argumenty zpochybnil mýtus Všerubského průsmyku, ale i slavné bitvy u Brůdku lokalizované již od dob F. Palackého do těchto míst.² Za hlavní větev Řezenské dálkové cesty považuje trasu Domažlickým průsmykem přes Folmavu a Pasečnici, kde bylo založeno kladrubské probošství se starobylým patrociniem sv. Vavřince, a dále k centrálním lokalitám domažlické sídelní aglomerace, jenž zároveň plnily i ochranu tohoto vstupu do země a to hned po opuštění pomezího hvozdu.³ Zde se jedná zejména o nedávno zjištěné hradiště u Bořic, jehož počátky jsou archeologickými nálezy datovány do závěru 9. století, zánik pak do 11. století (Břicháček - Metlička 1999, 263). Toto správní centrum bylo po

svém zániku zřejmě nahrazeno sousedním, přibližně jen 500 m vzdáleným hradištěm u Smolova, které je ztotožňováno se správním centrem přemyslovské knížecí oblasti Tuhoště (Turek 1987 a). Osídlení této lokality trvalo i během 12. století (Břicháček - Metlička 1999, 267). Mimo to střežila vstup do prostoru Domažlické kotliny i menší fortifikace v poloze "Na zámku", na severním výběžku Dmoutu, jež se tyčila západně od uvažované komunikace a jejíž datace spadá zejména do mladohradištního období, s možnými počátky již v období středohradištním (o. c., 266).

Významné centrum osídlení představovala domažlická aglomerace, která zahrnovala výšinné sídliště na Hvízdalce (snad i opevněné), v jehož blízkosti se nacházela osada s celnicí a patrně i s tržištěm, jejíž existenci lze klást již do 2. poloviny 10. století. K době vlády Břetislava I. je zde zmiňovaná kaple (kostel) sv. Jakuba Většího (v majetku ostrovského kláštera), jejíž pozůstatky se podařilo objevit archeologickým výzkumem v letech 1993 - 1994 (o. c., 259).

2.3.1 Domažlická cesta

Určité nejasnosti zatím panují o dalším pokračování hlavní větve Řezenské cesty z prostoru Domažlické kotliny. Komunikace směřující na přemyslovské správní centrum Plzeň (Starou Plzeň, dnešní Starý Plzenec) vedla původně s největší pravděpodobností od domažlické celnice severně od hradiště u Bořic (později nahrazeném hradištěm u Smolova) a dále prostorem Chudenické vrchoviny přímým směrem na Plzeň a Prahu. Názory, že tato dálková cesta šla již od raného středověku z Domažlické kotliny směrem na sever k Horšovskému Týnu či Staňkovu a dále při řece Radbuze, kterou měla dokonce několikrát nesmyslně překročit (Vávra

1973, 42-43), se zdají být neopodstatněné. Staré slovanské osídlení a pozdější významné středověké lokality na této trase (Horšovský Týn, Hradec u Stoda, Chotěšov a další) souvisejí s další větví této dálkové komunikace, používané v tomto směru zřejmě již v období pravěku. Tato cesta překračovala pohraniční hvozď horským průsmykem u pramenu Radbuzy pod Lysou horou (sedlem u Starého Herštejna) a směřovala dále, jednak k severu k významným raně středověkým lokalitám této oblasti (hradiště na Černém vrchu u Svržna a Štítarské hradiště), jednak východním směrem k Horšovskému Týnu (Bašta 1991; Břicháček - Metlička 1999).

Vedení hlavní trasy Řezenské cesty prostorem Chudenické vrchoviny podporují mnohé významné indicie, z nichž některé naznačil již E. Maur (2001, 35-38). V první řadě je tato varianta přímá a tím výrazně kratší než Vávrou (1973) předpokládaná trasa podél Radbuzy, která by tak ve směru od Domažlic na Plzeň vytvářela nelogický oblouk. Nejvýznamnějším dokladem jsou však samotné dějiny osídlení tohoto regionu. Chudenická oblast zřejmě patří mezi nejstarší osídlená území JZ Čech v období raného středověku, jak dokládá názorný příklad Košenic, nalézající se v pramenné pánvi na severním úpatí Velkého Kouřimu. Zdejší středověké osídlení bylo plynulé od starohradištního období až po vrcholný středověk (Břicháček 1998, 105).

Výrazný rozvoj osídlení na této trase pojednávané dálkové cesty představuje klášterní kolonizace v průběhu 12. století a první polovině 13. století. Klášterní majetek tvořil nápadnou linii mezi Domažlicemi a Plzní, což lze vysvětlit právě existencí důležité zemské komunikace. Směrem od Domažlic, kde mimo jiné náležely podíly z výnosu cla klášterům v Břevnově, ostrovskému, kladrubskému a pražskému klášteru sv. Jiří (Břicháček-Metlička 1999, 259-260), se za hradištěm u Smolova nalézaly

vsi náležející kladrubskému klášteru, jmenovitě zaniklá Zhoř (1273), Zahořany (1239) a Stanětice (1239).⁴ Jen několik kilometrů severněji se nalézají Radonice, jenž jsou k roku 1310 jmenovány jako majetek ostrovského kláštera a kladrubské Nahošice (1115). Mimo jiné jsou z okolí Nahošic, Milavčí, Radonic a Hradiště známy doklady mladohradištního osídlení (o. c. 266-267). K roku 1196 jsou snad jmenovány také nedaleké vsi Lštění a Mimov jako majetek jakéhosi Milhosta.⁵ Další významné lokality na předpokládané trase Řezenské cesty jsou Koloveč a Srbice, které obě patřily doksanskému klášteru. Koloveč byla již před rokem 1197 darována knížetem a biskupem Jindřichem Břetislavem doksanským premonstrátkám, které je držely až do husitských válek. Koloveč je mimo jiné zmiňována jako trhovářská ves a zdejší hrnčířská tradice sahá patrně hluboko do středověku (Kuča 1998, 46-49; Pelant 1984, 156-157). Srbice jsou poprvé jmenovány roku 1226 a v okolí raně gotického kostela sv. Víta je doloženo mladohradištní osídlení. Lokalita byla některými badateli dokonce spojena s dosud neznámým slovanským hradištěm (Bašta - Baštová 1992, 143-144). Další směr staré Domažlické stezky je vymezen opět klášterními majetky. Jedná se o kladrubské Poděvousy (1115), zaniklá Bijadla s kostelem sv. Vavřince (1115), Zemětice (1115), Soběkury (1239), Lažany (1250) a Dnešice (1115), ale též vsi patřící pražskému svatojiřskému klášteru, jmenovitě Ptenín (1227) a Otěšice (1227). Komunikace dále pokračovala k Dobřanům (1247), jež jsou považovány za významné etapové město na Řezenské cestě a také za jedno z nejstarších poddanských měst u nás.⁶ Po polovině 13. století zde existovaly dva kostely (sv. Víta a sv. Mikuláše) a konvent magdalenitek. Zde se také patrně připojovala cesta od Horšovského Týna, Hradce u Stoda a Chotěšova, čemuž nasvědčuje i samotný půdorys města (Vávra 1973, 42; Maur 2001, 35-37). Nově

vysazené město získaly pravděpodobně již v 70. letech 13. století chotěšovské premonstrátky, což mimo jiné vedlo i k vypuzení komunity magdalenitek. Majetkem kláštera bylo město s krátkou pauzou během 15. století až do doby jeho zrušení v roce 1782 (Kuča 1996, 666). Od Dobřan již cesta směřovala přímo ke správnímu centru Staré Plzni.

Pravděpodobně takto vymezená nejstarší a nejvýznamnější trasa Řezenské cesty vedla při západním okraji Korábské vrchoviny, především při úpatí Úlikovského hřbetu. Další významnou indicií pro lokalizaci této komunikace do této oblasti je i nález významného depotu asi 600 denárů Bořivoje II. a Svatopluka v blízkosti hradu Nového Herštejna, který zde byl uložen někdy okolo roku 1109 (Hásková 1967, 17).

V neposlední řadě nelze opomenout ani samotný půdorys královského města Domažlic, jehož hlavní komunikační osu tvoří u nás netypické dlouhé ulicové náměstí. V případě Domažlic se jedná o osu ve směru západ - východ, což jasně poukazuje na směr vedení dálkové cesty.

Situace na Řezenské cestě se změnila s největší pravděpodobností až po založení Nové Plzně (1295)⁷, kdy se patrně na úkor staré Domažlické stezky směřující do nitra Čech přes Chudenickou vrchovinu, prosadila jako hlavní trasa cesta, která z Domažlic vycházela severní, Týnskou branou a pokračovala dále přes Horšovský Týn, Staňkov, Holýšov a Chotěšov (Vávra 1973, 44; Maur 2001, 38). Původní stará cesta přes Koloveč a Dobřany zřejmě poté klesla na úroveň lokální komunikace.

2.3.2 Všerubská větev Řezenské cesty

Po seznámení s předpokládanou hlavní komunikací Řezenské cesty, je nutné se dotknout i problému samotného Všerubského průsmyku. Jak

již bylo výše naznačeno, existují vážné důvody pochybovat o tomto vstupu do země jako o hlavní trase Řezenské cesty. Odporuje tomu jednak geografická poloha Všerubského průsmyku, neboť cesta vedoucí od Řezna přes Cham (Koubu) by se nelogicky ve Furth im Waldu (Brodu nad lesem) stočila k východu, aby přes Eschlkam (Osí) vstoupila do Všerubského průsmyku a výraznou oklikou směřovala na severozápad k Domažlicím a odtud zase severovýchodním směrem na Plzeň, jednak je to naprostá absence raně středověkých dokladů z tohoto prostoru. Za pozornost stojí, že i pravěké nálezy z této oblasti jsou ojedinělé, i když tato skutečnost může být zkreslena stavem terénního výzkumu v této části příhraničí.⁸ Opomenout však nelze jednu z nejvýznamnějších pravěkých lokalit tohoto regionu, totiž hradiště z pozdní doby bronzové, na jehož pozůstatcích byl ve středověku vybudován hrad Rýzmberk. Výrazný vrch, vypínající se přímo proti vyústění Všerubského průsmyku a převyšující své okolí na jižní, jihozápadní a západní straně o více jak 200 metrů, byl osídlen již v období mohylové kultury střední doby bronzové (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 144). Nápadné však je, že tato strategicky významná poloha nebyla využita v období raného středověku, či správněji řečeno nebyl nalezen sebemenší důkaz o zdejším slovanském osídlení. Pokud by Všerubským průsmykem v raném středověku skutečně vedla jedna z nejvýznamnějších obchodních cest, byl by zde s největší pravděpodobností na pozůstatcích pozdně bronzového hradiště vybudován strážní a opěrný bod, podobný například fortifikaci zbudované na výrazném vrcholu zakončující členitý hřbet Dmoutu, jenž se vypíná jihozápadně od Domažlic a která střežila zemskou cestu procházející Domažlickým průsmykem. Z Rýzmberka je totiž možno přehlédnout značný úsek pohraničního hvozdu a jeho okolí a to od majestátních

šumavských vrcholů Velkého a Malého Ostrého nad Nýrskem, až po Přimdu na Tachovsku.

Argumenty, spojující ochranu Všerubského průsmyku s fortifikací zvanou Příkopy, je nutné s konečnou platností vyvrátit, neboť v tomto případě se nejedná o malé hradiště z doby vlády Břetislava I., ale o lokalitu podstatně mladší, jak ještě bude podrobněji objasněno v kapitole věnující se přímo tomuto mohutně opevněnému objektu. Na tomto místě lze pouze konstatovat, že z Příkopů nelze prostor Všerubského průsmyku kontrolovat, neboť ve výhledu brání mohutné vrchy Kravaře, Škarmanu a Rýzंबरka.

O tom, že směrem od bavorského Eschlhamu překračovala pomezí hvozdu ve středověku důležitá komunikace, nelze však pochybovat. Oblast, kde okolo poloviny 16. století byly založeny Všeruby a také vsi Hájek a Studánky, byla po celý středověk kryta hustým hraničním lesem, podobně jako tomu bylo po celé jihozápadní hranici (Maur 2001, 7). Na samém okraji pomezního hvozdu byla však založena ves olovek (dnes zaniklá) s kaplí sv. Václava, která byla údajně vybudována na památku bitvy Břetislava I. s Jindřichem III. Roku 1040. olovek jsou poprvé připomínány k roku 1360 a zanikly pravděpodobně za husitských válek. Na jejich místě, či v nejbližším okolí byla roku 1584 založena německými kolonisty ves Brůdek. Dnešní kostelík sv. Václava byl postaven patrně v místech zdemilské kaple až v letech 1669-1671 (o. c., 16-17).⁹ Také ostatní osídlení nejbližšího okolí Všerubského průsmyku je pozdější, Starec se poprvé připomíná roku 1397 a Prapořiště dokonce až 1452. Ani nález dvou depotů pražských grošů od dnešního Hájku u Všerub, uložených patrně na počátku husitských válek, neřeší dataci zdejší cesty do starší doby, než do období vrcholného středověku.¹⁰

Významnou lokalitou při vyústění průsmyku byla Kdyně, které se po založení Nové Kdyně (někdy během 2. poloviny 16. století) dostalo označení „Stará Kdyně“. Kdyně patřila od počátku k panství hradu Rýzmburka, vzdáleného necelé 2 km severozápadním směrem, který byl založen v druhé polovině 13. století. Na starší původ Kdyně by mohla poukazovat existence dvou kostelů (sv. Petra a sv. Mikuláše), postavených na výrazné terase nad údolím Kdyňského potoka a uváděných v pramenech již ve 14. století. O kostelu sv. Petra, jenž zpusťl v 17. století a zanikl beze stop, se uvažuje navíc jako o podstatně starší stavbě než je kostel sv. Mikuláše (Kuča 1997, 849-854). Existenci dvou kostelů, ale také samotný půdorys Staré Kdyně, jejíž jádrem byla patrně rozšířená ulice podél Kdyňského potoka směrem k severovýchodu, lze vysvětlit pouze v souvislosti trasy středověké cesty vedoucí od Všerubského průsmyku. Cesta ze Staré Kdyně dále stoupala přes ves olovek , zaniklé zřejmě za husitských válek (Rožmberský 1981, 96), do vysoko položeného sedla (okolo 645 m.n.m.) mezi Suchou Horou a Novým Herštejnem, kde dodnes lze v terénu sledovat úseky několika úvozových cest a v části sedla s pomístním názvem „Vejpřahy“ i terénní relikty neurčitých staveb. Zde se patrně komunikace rozdělila na cestu vedoucí na Mezholezy, Černíkov a dále ke Švihovu a na cestu pokračující kotlinou mezi Úlikovským a Suchohorským hřbetem k severu přes Němčice, Úboč, Všepadly do Kolovče, kde se připojovala k Domažlické cestě. Z úseku cesty mezi Němčicemi a olove existují doklady o starším středověkém osídlení této oblasti. S Němčicemi a Všepadly se setkáváme až v berním rejstříku Plzeňského kraje z roku 1379. Do prostoru mezi těmito vesnicemi je lokalizováno několik zaniklých středověkých vsí, jmenovitě Vlkanov, Markvartice, Křesín a Buchlíkov (o.c., 91, 97, 98, 106-107). Významnou lokalitou na sledované cestě je Úboč, která se

poprvé připomíná v predikátu Jiříka z Úboče roku 1251. Okolo poloviny 14. století jsou ve vsi doloženy dva kostely (sv. Mikuláše a sv. Václava) a dvě farnosti (Bystrický 2001, 9). O zdejším starším osídlení svědčí nález velké esovité záušnice (Čujanová-Jílková 1996, 23). Pouhé dva kilometry jihozápadně od Úboče se vypíná vrch Velký Kouřim s pozůstatky hradu, který společně s nedalekými Příkopy patří zřejmě mezi nejstarší hrady jihozápadních Čech. Od nedalekého dvora Košenic (zaniklá středověká ves) je dokonce doloženo starohradištní osídlení (Břicháček 1998, 105).

Výše zmíněné indicie by tak mohly nasvědčovat o vedlejší komunikaci Řezenské dálkové cesty vedoucí od Furthu (první zmínka z roku 1086), kde mimo jiné byla též celnice, na Eschlkam. Tato lokalita, prvně zmiňována k roku 1178, měla velký význam zvláště před rokem 1300. Od poloviny 13. století až do 15. století zde bylo umístěno centrum soudu pro celý tzv. Winkel, což bylo území mezi českou hranicí a hřebenem Hoher Bogenu (Maur 2001, 23, 29). Z Eschlkamu, vedle dalších cest do Čech, směřovala tato stezka přes Všerubský průsmyk na dnešní Kdyni, kde bychom mohli předpokládat celnici, doloženou zde však až v 16. století (o. c., 30-31). Cesta pak pokračovala dále přes Novoherštejnské sedlo na Koloveč a Plzeň.¹¹

2.3.3 Ostatní středověké komunikace přes Všerubskou vrchovinu

Pro úplnost je nutno se vrátit ještě do oblasti Všerubského průsmyku, či spíše do jeho okolí, kam se lokalizují ještě další středověké komunikace. První z nich je stezka, která vedla od bavorského Eschlkamu přes dnes zaniklý Myslív k lokalitě zvané Kosteliště, v níž existoval kostel sv. Jana Křtitele neznámého stáří. Zakladatelem kostela by mohl být např. ostrovský klášter, u jehož představitelů bylo toto starobylé patrocinium

velmi vážené. Tím by se tato lokalita přiřadila k ostatním církevním stavbám, jenž vznikaly při cestách přímo v pomezním hvozdu, či na jeho okraji a jejichž funkce úzce souvisela s provozem na zemských stezkách. V těchto případech se jednalo především o službu pocestným (Maur 2001, 19-20).¹² Od Kosteliště pokračovala cesta přes mírné návrší dále k severu kolem hradiště u Smolova až k domažlické celnici (Břicháček-Metlička 1999, 270). Dá se předpokládat, že i půdorysy starých chodských vsí Klíčova (Starého Klíčova) a Mrákova směr této cesty potvrzují. V této oblasti Všerubské vrchoviny však existovaly ještě další vedlejší, tzv. travní stezky. Lze jmenovat například tzv. Krosnici, vedoucí pravděpodobně opět přes Myslív, Kosteliště a odtud dále směrem na Pasečnici. Další stezka, nazývaná „Voslovská“ či Tlumačovská, zřejmě směřovala od Furthu na dnešní Nový Spálenec, Pelechy a přes Tlumačov do Domažlic. V obou těchto posledně jmenovaných případech se však jedná zřejmě až o mladší cesty, které jsou písemnými prameny zachyceny až v období raného novověku (Maur 2001, 32-33).

Stručně je třeba se ještě zmínit o cestě směřující z Eschlhamu na Klatovy. Kromě stezky přes bavorský Atzlern (mimo jiné s celnicí), směřující přes Svatou Kateřinu a Nýrsko ke Klatovům, existovalo s oblastí Klatovské kotliny také spojení od Eschlhamu. Jedna větev cesty se pravděpodobně oddělovala od hlavní komunikace směřující ke Kdyni a to v místech pozdější vsi Hájek a pokračovala dále směrem na Hlubokou. Druhá větev překračovala zřejmě pomezní hvozdy v místech dnes zaniklé osady Sruby a přes dnešní Hyršov směřovala na Chodskou Lhotu. Výrazně ulicové půdorysy vsí Hluboké a Chodské Lhoty jasně naznačují směr těchto komunikací, které se spojovaly pravděpodobně v Loučimi a odtud pokračovala stezka dále na Klatovy, ale i přes Pocinovice na

Nýrsko. Existenci obou těchto cest lze klást přinejmenším již do poloviny 14. století, kdy se tyto vsi poprvé připomínají (Maur 2001, 32).¹³

Někdy od druhé poloviny 13. století je nutno také počítat se spojením mezi nově založenými královskými městy Klatovy a Domažlicemi. Cesta vedla od Klatov přes Beňovy na Loučim a dále Hlubokou, odkud již byla kontrolována hradem Rýzmburkem, kolem Staré Kdyně směrem na Spáňov, v jehož blízkosti je dodnes dochován svazek úvozových cest této komunikace a nakonec vstoupila do Domažlic východní branou zvanou Klatovská. Tato cesta nabývala postupně na významu, což se mimo jiné promítlo i do založení městečka Nové Kdyně (před rokem 1581) a Všerub (snad roku 1568). Trasa přes Kdyni na Všeruby a dále na Furth se tak stala i důležitým spojením Klatov s Bavorskem (Maur 2001, 30-32).

2.3.4 „Klatovsko-Týnská“ cesta¹⁴

Poslední významná středověká komunikace, která souvisí s oblastí Korábské vrchoviny, vznikla údajně z popudu krále Přemysla Otakara II. a měla zajistit nejkratší spojení alpských zemí přes Čechy do Horní Falce (Vančura 1927, 54). Cesta vedoucí od Českých Budějovic přes Horažďovice a Klatovy byla nasměrována Chudenickou vrchovinou na Horšovský Týn, Bělou nad Radbuzou a Železnou k hranici s Horní Falcí. Tato komunikace směřovala od Klatov přes Beňovy, kde brodem přecházela Úhlavu, Tupadly, Drslavice do Poleně (první zmínka z roku 1254), kde podobně jako ve Kdyni a Úboči jsou doloženy již okolo poloviny 14. století dva kostely (patrocinium Panny Marie a sv. Markéty). Nedaleko Poleně byl na ochranu této dálkové komunikace někdy okolo roku 1260 založen hrad Pušperk, pod nímž komunikace dále pokračovala

na Všepadly, Kanice a Horšovský Týn (o. c., 9). Od poloviny 14. století byl úsek od Všepadel k Horšovskému Týnu navíc střežen hradem Netřeb. Zajímavostí je, že tuto středověkou cestu později téměř věrně kopírovala zemská silnice z roku 1720 (Kuča 2002, 342).

2.3.5 Vztah hradních lokalit a dálkových komunikací na příkladu

Korábské vrchoviny

Oblast Korábské vrchoviny se ve středověku nacházela v těsné blízkosti hraničního hvozdu a přímo územně souvisela s jednou z nejvýznamnějších komunikačních tepen, která spojovala Čechy s centrem bavorského Podunají, Řeznem a s ostatními oblastmi říše. Hrady, které zde postupně vznikaly, plnily více či méně své základní funkce (např. Durdík-Bolina 2001, 7). Zdá se však, že jedna z těchto funkcí byla alespoň po určitou dobu jejich existence primární. Jednalo se o kontrolu a ochranu této exponované části příhraničí a důležitých zemských cest, jenž tímto regionem procházely (Razím 2004).

Nejstaršími zde založenými hrady jsou Příkopy a Ruchomperk (Velký Kouřim), jejichž počátky lze datovat do první poloviny 13. století.¹⁵ Obě fortifikace neměly však dlouhého trvání a s největší pravděpodobností zanikly již okolo poloviny téhož věku. Značné nejasnosti jsou ohledně zakladatele těchto hradů a také role, kterou hrály ve složitém procesu zániku hradské soustavy a jejího nahrazování novými opěrnými body.¹⁶ Ohledně vztahu zmiňovaných lokalit k dálkovým komunikacím lze konstatovat, že ani z jedné nešlo přímo kontrolovat oblast Všerubského průsmyku, ale naopak sledovat trasu Řezenské stezky po opuštění prostoru domažlické aglomerace.

Význam sledovaného regionu potvrzuje okolnost, že nedlouho po zániku Příkopů a Ruchomperka dochází k založení tří šlechtických hradů, jmenovitě Rýzemberka, Nového Herštejna a Pušperka. Jejich zakladateli se stávají věrní straníci krále Přemysla Otakara II., což odpovídá jeho snaze o zajištění jihozápadní hranice opěrnými body proti Bavorsku, které se v té době stává středem zájmu jeho expanzivní politiky.¹⁷ Hlavními královskými oporami se v tomto regionu stávají města Domažlice a Klatovy, založená po roce 1260 a obsahující ve svém organismu snad v obou případech i královský hrad (Durdík 1998, 199-210,248). Jelikož Domažlice byly založeny na hlavní trase Řezenské stezky, je možné se též domnívat, že trojice nově vybudovaných hradů mohla plnit vedle kontroly úseků dálkové komunikace i funkci jakési uzávěry, znemožňující vyhnutí se domažlické celnici cestou přes Korábský hřeben. Hrad Pušperk navíc ještě kontroloval i dálkovou komunikaci od Klatov do Horšovského Týna a dále do Horní Falce.

Posledním hradem vzniklým v této oblasti je Netřeb, který byl založen patrně někdy okolo poloviny 14. století na samém severním okraji Úlikovského hřbetu. Jen na úrovni hypotézy zatím zůstává názor o existenci strážního bodu na tomto místě již ve 13. století (podrobněji v dalších kapitolách). Z této polohy mohly být kontrolovány značné úseky hlavních, zde popisovaných cest, stejně tak jako důležité lokality, které se na nich v této oblasti nalézaly. Lze však předpokládat, že již během 15. století tyto komunikace ztratily dálkový charakter a sloužily pouze jako lokální cesty.

Historii, stavební podobě, ale i stavu bádání a výzkumu těchto hradních lokalit bude věnována další kapitola.

3. HISTORIE, STAVEBNÍ PODOBA A VÝZKUM HRADŮ KORÁBSKÉ VRCHOVINY

Tato kapitola se bude zabývat pouze ve stručnosti historií se zaměřením na počátky jednotlivých hradů, dále jejich stavební podobou, kde budou podrobněji popsány nejstarší fáze. Na závěr pak bude zhodnoceno především archeologické bádání na jednotlivých lokalitách.

3.1 NETŘEB (okr. Domažlice)

Hrad zvaný též Netřeby ¹⁸ byl vybudován ve výrazné poloze na konci Úlikovského hřbetu v nadmořské výšce okolo 600 m. Lokalita se vypíná nad obcí Kanice, do jejichž katastru též náleží. Podloží je zde tvořeno amfibolickými rohovci (Vejnar a kol. 1984, geol. mapa + předloha I/2).

3.1.1 Historie hradu

Hrad Netřeb byl založen nejspíše někdy okolo poloviny 14. století některým z členů mocného rodu pánů z Rýzemberka, vzdáleného od Netřebu pouhých 7 km. Podle ojedinělých nálezů lze předpokládat, že na místě hradu na konci 13. století již existoval nějaký nenáročný objekt se strážní funkcí a nebo byla tato dominantní poloha alespoň využívána jako příležitostné strážišť (k problematice strážišť nejnověji např. Šída 2005). K roku 1325 máme doloženou první zmínku o nedalekých Kanicích, po nichž se toho roku píše Děpolt z Rýzemberka. On nebo některý z jeho potomků postavil nad Kanicemi hrad, který až do počátku 15. století nesl jméno Nový Rýzemberk (Bok 1976, 220). Důvodem jeho výstavby bylo jednak zajištění severního okraje rodových statků, ale též kontrola

důležitých komunikací, které pod hradem procházely.¹⁹ Na přelomu 70. a 80. let 14. století patřil hrad i s kanickým zbožím Rackovi ze Švamberka, který jej záhy prodal Ješkovi z Pnětluk, zvaném Kozí hlava. Při tomto prodeji je roku 1382 hrad poprvé zmiňován. Po Ješkovi z Pnětluk zboží získávají vladykové z Čachrova, kteří posléze mění svůj rodový predikát na Kanické z Čachrova. Tomuto rodu patří Kanice až do závěru 17. století, resp. do počátku 18. století.

Roku 1404 je hrad poprvé označován jako Netřeb. Další zmínka o hradu je až z roku 1528, kdy se již uvádí jako „zámek pustý“ (Sedláček 1893, 126-127). To že členové rodu Kanických z Čachrova se od roku 1443 zmiňují v pramenech pouze v souvislosti se sídlem v Kanicích (tvrz je zde zmiňována již k roku 1382), by mohlo nasvědčovat, že v té době byl již hrad Netřeb pustý. Množství vypálené mazanice a především výrazně opálené vnitřní zdivo hradního donjonu napovídá o mohutném požáru, po němž Netřeb již patrně nebyl obnoven. Je pravděpodobné, že se tak stalo za lokálních bojových akcí během husitských válek, kdy zanikají i nedaleké hrady katolické šlechty, jmenovitě Osvračín (Procházka 2000, 145), Lacembok (Procházka 2002, 211) a Pušperk (Bělohlávek a kol. 1985, 285). Vypálený hrad se rychle měnil ve zříceninu a zájem o něj nastal znovu až v dobách romantismu, kdy trosky obytné věže posloužily pro stavbu dřevěného vyhlídkového altánku (Sedláček 1893, 126). Dnes je část hřebenu se zříceninou hradu Netřebu vyhlášena státní přírodní rezervací.

3.1.2 Stavební podoba hradu

Přístupová komunikace k hradu stoupala od Kanic po východním svahu hřebenu, kde ve svém závěrečném úseku je v terénu dodnes dobře

patrná. Po vystoupení na skalnaté bradlo se cesta obrátila zpět k severu a přes šíjový příkop vstupovala do hradu. Brána neznámé podoby se nacházela v nejnižším místě jihozápadního nároží jádra hradu, které bylo vymezeno hradbou v podobě téměř čtvercového areálu o rozměrech přibližně 28 x 27 metrů.

Hlavní obytnou i obranou stavbou hradu byla plochostropá obytná věž (donjon) obdélného půdorysu o rozměrech přibližně 14 x 12 metrů, která se vypínala nad šíjovým příkopem a byla začleněna dvěma stranami do obvodové hradby v jihovýchodní nároží jádra (Durdík 1999, 376). Dodnes je torzo věže o dvou stěnách dochováno do úrovně třetího patra. Součástí hradu bylo zřejmě i několik teras při skalním hřebenu, které se táhnou od jádra k severu, ale i k jihu před šíjovým příkopem. Některé z těchto částí byly patrně alespoň lehčeji opevněny (např. palisádou či ploty) a mohly být i místem, kde se nalézaly nějaké hospodářské stavby, pro které v jádře hradu nebyl prostor. Zajímavě bylo na hradě řešeno zásobování vodou. V šíjovém příkopu byla do skály vysekána studna či cisterna, nad níž snad stával objekt, patrně související přímo se vstupní bránou a umožňující z hlediska obránců bezpečné čerpání vody (Perlinger – Procházka 1996, 97).

Hrad Netřeb je klasifikován jako nejjednodušší varianta donjonového typu a v jeho rámci zřejmě náleží mladšímu horizontu (Durdík 1999, 376). Velmi stísněná podoba a poměrně extrémní poloha hradu napovídá, že strážní funkce této lokality výrazně převažovala nad rezidenční.

3.1.3 Výzkum hradu

Hrad Netřeb je jednou ze dvou lokalit v regionu (s hradem Pušperk), kde nebyl zatím proveden archeologický výzkum (rozumí se

tím sondážní destruktivní výzkum). Nepočtený archeologický materiál pochází pouze z několika drobnějších povrchových sběrů. Drobný soubor keramiky dokládá existenci hradu ve 14. století a v 1. polovině 15. století, což odpovídá výpovědi písemných pramenů. O použité střešní krytině nám podávají důkaz časté zlomky prejzů. Množství vypálené mazanice, společně s výrazně opáleným vnitřním zdivem donjonu, je dokladem mohutného požáru hradu.

Pro přesnější dataci hradu byl v roce 2002 odebrán vzorek pravděpodobně lešeňového kůlu z vnější jižní zdi obytné věže. Nedostatečný počet letokruhů tohoto vzorku však nedovolil spolehlivé dendrochronologické datování. Vzorek byl jen rámcově datován k roku 1436 (Procházka 2004, 157). Jelikož tento lešeňový kůl jistě souvisel se stavbou obytné věže, lze tuto dataci pravděpodobně odmítnout, jednak v rámci samotné typologie stavby a jednak v konfrontaci s písemnými prameny.

3.2 NOVÝ HERŠTEJN (okr. Domažlice)

Jedna z nejlépe dochovaných hradních zřícenin jihozápadních Čech korunuje výrazný zalesněný vrch, jenž dosahuje nadmořské výšky 681 metru a nachází se nedaleko obce Němčice, do jejíhož katastru také náleží. Podloží lokality je tvořeno amfibolity a z části diority až gabrodiority (Demek a kol. 1987, 379). Nový Herštejn byl vybudován v části Korábské vrchoviny zvané Branišovský hvozd a společně s Příkopy a Rýzmberkem dnes tvoří nápadnou koncentraci hradních lokalit v této oblasti.

3.2.1 Historie hradu

Stavba hradu byla s největší pravděpodobností vyvolána potřebou ochrany řezenské cesty v úseku jejího vstupu do kopcovité krajiny Chudenické vrchoviny a později také kontroloval zřejmě již zlegalizovanou cestu vedoucí z Bavorska Všerubským průsmykem, která pokračovala přes Kdyni a Novoherštejnské sedlo ke Kolovči a dále k Plzni.

Počátky hradu byly českou historiografií již od dob Augusta Sedláčka kladeny do 1. poloviny 14. století a za jeho zakladatele byl někdy považován i Bušek II. z Velhartic, syn stejnojmenného podkomořího markraběte Karla (Menclová 1976/I, 403). Predikáty „z Herštejna“, objevující se během druhé poloviny 13. století, byly pak vztahovány ke Starému Herštejnu, pohraničnímu hradu vzdálenému od Nového Herštejna 26 km. Až J. Jánský (1998; 2001) přesvědčivě ztotožnil tyto predikáty s popisovanou lokalitou, což později podpořil i archeologický výzkum. První písemnou zmínku, kterou lze vztáhnout k pojednávanému hradu, je predikát Protivce z Herštejna ²⁰ z roku 1272. Protivec byl členem rodu, jehož členové se také psali z Úboče, Staňkova, Újezda (Šitboře) a Milavčí. Nejvýznamnější osobou rodu ve 13. století byl Protivcův bratr Vitla ze Staňkova, jenž byl titulován jako župan (Jánský 2001, 44). Tento rod, jenž ve znaku nosil dvě zkřížené plechovice (plechové rukavice), držel hrad až do poloviny 14. století. Členové rodu se spřiznili s přemyslovským levobočkem Janem Volkem (nemanželským synem Václava II.) ²¹, který se stal v roce 1334 olomouckým biskupem, a postupně se vystěhovali na Moravu, kde získali nové statky (o. c. 44-45).

Nevyřešenou záhadou zůstává, proč přibližně od poloviny 14. století nese hrad označení Nový Herštejn. Mohlo by se jednat o doklad

nákladné přestavby hradu, či například o nutnost rozlišení obou hradů nesoucí jméno Herštejn pro diplomatickou (úřední) agendu.²²

Okolo poloviny 14. století získává hrad Nový Herštejn, snad koupí či dědictvím, Ješek z Velhartic, který v letech 1360-1367 zastával funkci maršálka královského dvora. V majetku tohoto rodu zůstává panství téměř půldruhého století (Jánský 2001, 47). Během husitských válek stál Jan Herštejnský převážně na straně katolické, popřípadě dodržoval neutralitu (o. c. 49-51), díky čemuž se Nového Herštejna patrně nedotkly válečné akce, kterým padly za oběť ostatní hrady v okolí, např. Netřeb, Pušperk, Osvračín či Lacembok. Bouřlivější období zažil hrad zvláště ve 2. polovině 15. století, kdy se jeho držitel Jan Herštejnský z Velhartic zapletl do letité války západočeského panstva s Bavorskem.²³ Pohraniční válka s bavorským knížetem Albrechtem IV. vyvrcholila v 70. letech 15. století. Na podzim roku 1474 přitáhlo bavorské vojsko k Novému Herštejnu a bez dobývání zajalo Jana Herštejnského. Ten po svém propuštění opět vážně porušil příměří a tak Bavoři přitáhli k hradu v únoru roku 1475 znovu, hrad dobyli a Jana i s celou rodinou zajali. Nový Herštejn byl nakonec vypálen a pobořen, aby nemohl opět sloužit jako nepřátelský opěrný bod proti Bavorsku (Sedláček 1893, 38). Pustý hrad získal zřejmě v 80. či 90. letech Půta Švihovský z Rýzemberka, který se postavil na stranu Albrechta IV. Zda byl Nový Herštejn obnoven ještě za Půty či až za jeho syna Břetislava písemné prameny neosvětlují (Jánský 2001, 63-65). Jisté je, že již ve válce s kurfiřtem Filipem Falckým a jeho bratrem Fridrichem v letech 1507-1509, jinak zvané též falcká či švamberská, plnil Nový Herštejn funkci opěrného bodu Břetislava Švihovského proti Falci a to společně i s nedalekým Rýzmerkem (o. c., 65-66). Záhy chystali Švihovští, především kvůli hraničním sporům na česko-bavorském pomezí (hl. v úseku rýzmerského a domažlického panství), nový konflikt

s Bavorskem. Na Novém Herštejně byla roku 1512 stavěna stáj pro 200 koní a konaly se další válečné přípravy. Na bavorské hraniční mapě z roku 1514 je Nový Herštejn znázorněn jako významná pozdněgotická pevnost, která svou výstavností dokonce převyšuje i sousední Rýzmbek. Oba hrady se v té době staly útočištěm řady opovědníků a zemských škůdců Bavorska i Horní Falce a území při obou stranách hranice se stalo místem drobné, avšak živelné záškodnické války. V roce 1524 však Břetislav Švihovský vyjednával prodej herštejnského panství městu Domažlice a v roce 1534 je pak panství i s hradem zapsáno Domažlicím do zemských desek za 2350 kop grošů. V roce 1549 je Nový Herštejn zmiňován jako pustý (o. c., 66-81). Velkou neznámou je, jakou roli sehrál ještě stále dobře zachovalý hrad během třicetileté války, kdy sousední hrad Rýzmbek byl svědkem významných válečných událostí. Jelikož obvodové hradby nesou stopy záměrného boření, lze předpokládat, že Nového Herštejna se též alespoň částečně dotklo nařízení císaře Ferdinanda III. z roku 1655 o boření hradů, jenž by se v případě dalšího konfliktu mohly stát oporou nepřátelských vojsk.²⁴ Zde je nutno poznamenat, že tento osud stihl i hrad Rýzmbek. Drobné úpravy hradní zříceniny byly provedeny v 19. století za Černínů z Chudenic, za nichž se stal Nový Herštejn vyhledávaným výletním místem (Heber 2002, 253-254). Od roku 1933 je celý hradní vrch vyhlášen státní přírodní rezervací (Jánský 2001, 82). Hradní areál byl silně poškozen v lednu 2007 orkánem Kyrill.

3.2.2 Stavební podoba hradu

Dispozice hradu je dvoudílná a skládá se z jádra hradu a obvodového ohrazení, které jádro obklopuje. Z jádra hradu, postaveného

na skalním bradle, se dodnes dochoval pouze mohutný donjon o stranách 15,6 x 16,5 metru a malá část hradby, která jádro obíhala. Tato obytná věž byla plochostropá se vstupy do přízemí a prvního patra. Nejméně třípatrová stavba je na vyobrazení na hraniční mapě z roku 1514 opatřena podsebitím a nárožními vížkami. Ostatní stavby jádra se nedochovaly a jejich stopy lze snad spatřovat pouze v některých neurčitelných terénních reliktech. Jádro obíhá dodnes výjimečně dochovaná hradba dolního ohrazení a to přibližně na půdorysu trojúhelníka (délka cca 90 a šířka cca 70 metrů) se zaoblenými rohy a jednou zalomenou stranou. V jižním a západním nároží byly k hradbě přiloženy zřejmě čtverhranné věže (jižní se zaoblenými vnějšími nárožími), které však nevystupovaly před hradbu a umožňovaly tak pouze pasivní obranu. Mezi těmito věžemi byly k hradbě zevnitř přistavěny především hospodářské objekty, pravděpodobně i zmiňovaná stáj pro 200 koní z roku 1512. V posledním severovýchodním nároží stála čtverhranná věžovitá brána složitějšího stavebního vývoje, zajištěná navíc oblou věžicí. Archeologický výzkum zde potvrdil dvě stavební fáze brány a absenci příkopu před ní, což stavebníky vedlo k zajištění brány pouze padací mříží (hřebenem). Cestu k této bráně (druhé) a pravděpodobně i kulisovou první bránu kontroloval do obvodové hradby vestavěný objekt, který vznikl také složitějším stavebním vývojem. Ke starší oblé baště byla zde přistavěna obdélná stavba, jejíž druhé vnější nároží bylo zpevněno oblou věžicí, zvanou Panenská bašta.

Celý hrad, kromě krátkého úseku mezi Panenskou baštou a druhou bránou, obíhá dodnes hluboký příkop, před nímž je navršen mohutný val, který je v několika místech rozšířen do podoby zemních bašt, které měly zřejmě sloužit v případě ohrožení k postavení větších děl. Jihovýchodním směrem je navíc při přístupové komunikaci vysunuto zemní opevnění

složené z příkopu a valu. Vstup do tohoto předsunutého opevněného areálu střežil zřejmě obranný srub, postavený na upravené plošině vedle přístupové cesty. Celý opevněný areál tak dosahuje úctyhodné délky přibližně 250 metrů a při největší šířce přibližně 90 metrů.

Dnešní podoba hradu Nového Herštejna je výsledkem několika stavebních fází. Jak vypadala nejstarší fáze hradu ze 13. století je nejasné. Dispozice jádra zaujala plochu vrcholového bradla a jak ukázal archeologický výzkum, bylo již tehdy vymezeno zděnou hradbou. Ostatní stavby jádra se nedochovaly a ani výzkumem nebyly zjištěny. Stavbu neznámé podoby i funkce musíme však předpokládat na východním okraji bradla, který později zaujala obytná stavba s Panenskou baštou, či částečně na místě donjonu, který byl postaven až ve druhé fázi okolo poloviny 14. století. Z jádra hradu se dodnes dochovala pouze obytná věž a torzo stavby s Panenskou baštou, hradba a případné další stavby byly rozebrány ještě ve středověku a materiál z nich byl pravděpodobně použit na obnovu a zesílení obvodového opevnění (Durdík 1999, 387; 2002, 71). Výzkumem nebyl zjištěn ani původní vstup do jádra hradu a otázkou zůstává i existence předhradí s hospodářským zázemím v nejstarší fázi. Předpokládat bychom ho mohli v jižní nejprostornější části dolního ohrazení, kde se nalézal i vodní zdroj v podobě studny či cisterny vysekané do skály u jižní paty centrálního skalního bradla. Je celkem příznačné, že i v pozdějších fázích existence hradu se v těchto místech nalézaly hospodářské objekty hradu. Pokud by byla tato hypotéza správná, pak by původní vstup do hradu bylo nutné klást do jihovýchodního nároží celkové dispozice. Během stavby druhé fáze by pak byl tento vstup zrušen a přesunut do severovýchodního nároží nově budovaného ohrazení. Vznik této obvodové hradby, která byla původně zakončena cimbuřím s nezvykle širokými stínkami, můžeme klást do období okolo poloviny

14. století. Složitý objekt s Panenskou baštou bývá rámcově datován do 2. poloviny 15. století, kdy byl přistavěn ke starší polookrouhlé baště a začleněn do obvodové hradby. Se stavební fází z přelomu 15. a 16. století, kdy hrad byl v držení mocného rodu Švihovských z Rýzemberka, a plnil funkci posádkového hradu během pohraničních válek proti Horní Falci, se spojuje navýšení obvodové hradby, stavba čtverhranné věže v západním cípu dispozice a rozsáhlé zemní opevnění při přístupové komunikaci (Procházka, 1998).

Nový Herštejn byl typologicky dříve kladen do skupiny „poklasických hradů s čtverhrannou věží“ (Menclová 1976/I, 280), nověji pak mezi blokové dispozice (Durdík 1999, 387).

3.2.3 Výzkum hradu

Prvý drobnější archeologický výzkum byl na hradě uskutečněn v letech 1973-1976. Sonda byla založena ve východní části dispozice, při vnitřní straně bašty a severní zdi objektu s Panenskou baštou v místech staršího neodborného výkopu. Z archeologických nálezů stojí za zmínku především 58 ks železných destiček lamelové zbroje, snad z brigantiny, což byl v té době první stratigraficky určený nález tohoto druhu v Čechách. Kromě bohaté kolekce keramiky z období 14.- 1. čtvrtiny 16. století a reliéfních komorových kachlů byla nalezena též jednostranná mince ražená ve Znojmě z 1. poloviny 15. století. Pro úplnost je třeba dodat, že v rozmezí let 1971-1976 byl zkoumán pomocí drobné sondáže a povrchových sběrů i hospodářský dvůr Herštejn, který byl lokalizován při jižním úpatí hradního vrchu. Archeologickými nálezy byla doložena existence dvora v období 16.-18. století. Jednalo se zejména o fragmenty stolní keramiky, komorových kachlů s rostlinnými a geometrickými

motivy. Mezi významnější datovací nálezy patřil norimberský krejcar z roku 1678 a Augustiniánské svátosky (Procházka 1982, 1998).

Podstatně rozsáhlejší archeologický výzkum probíhal na lokalitě v letech 2001 – 2005, kdy zde bylo položeno celkem 22 sond, které přinesly závažné poznatky o historii a podobě hradu. Ve většině sond bylo zjištěno souvrství, datující počátky hradu již do 2. poloviny 13. století, což koresponduje se závěry historické studie J. Jánského (2001, 42-46). Intruzí v těchto vrstvách byl nepočetný soubor pravěké keramiky, dokládající osídlení lokality v pozdní době halštatské.²⁵ Výzkum doložil dodatečné vložení mohutného donjonu do staršího opevnění hradního jádra. Významným zjištěním byly dále doklady úmyslné destrukce, často doslova vytěžení stavebního materiálu v jádře hradu, takže v některých sondách se podařilo zjistit např. pouze negativ obvodové hradby. Současný reliéf povrchu jádra není tedy z větší části tvořen zemními relikty po zaniklých středověkých konstrukcích, ale je výsledkem rabování kamene, při němž došlo i ke převážnému zničení starších archeologických situací. Tuto aktivitu můžeme s největší pravděpodobností spojit s dobou, kdy se hrad dostal do vlastnictví Švihovských z Rýzemberka. Od Bavorů pobořený hrad bylo nutno rychle obnovit a tak zřejmě za oběť padly s výjimkou donjonu zbylé stavby jádra i s obvodovou hradbou. Takto získaný stavební materiál pak posloužil na navýšení hradeb, což lze pozorovat zejména na severním úseku obvodového opevnění, výstavbu nových staveb posilujících obranu (objekt s Panenskou baštou a zřejmě věž v západním nároží vnějšího opevnění) a na zdokonalení zemního opevnění. Sondáží byla dále zkoumána druhá hradní brána, objekt s Panenskou baštou a též i hospodářské objekty při jižní hradbě. Jedna ze sond dále potvrdila existenci studny či cisterny vytesané při jižní patě skalnatého bradla jádra

hradu. Výzkum poskytl bohatý soubor stolní keramiky od 2. poloviny 13. století do 1. čtvrtiny 16. století a komorových reliéfních kachlů z 15. – 16. století. Z železných předmětů stojí za zmínku např. pravděpodobné spuštěadlo střelné zbraně, šípky do kuše i luku, podkovy, závěsný zámek a další (Durdík – Kausek – Procházka 2002; 2003; 2004; Durdík – Procházka 2005; 2006; Krajíc 2004).

V letech 2002 – 2003 byly též odebrány vzorky z lešeňových kůlů, které se v některých částech hradu dodnes ve zdivu dochovaly. Vzorek ze zdiva donjonu a Panenské bašty však pro malý počet letokruhů nedovolil datování dendrochronologickou metodou. V případě vzorku z donjonu se navíc jednalo o dřevo olše, pro níž zatím není sestavena odpovídající dendrochronologická křivka. Jediný vzorek, který se podařilo touto metodou odatovat, byl získán ze severního úseku obvodové hradby. Dřevo použité na tento lešeňový kůl bylo pokáceno v létě roku 1358 (Kyncl 2003; Procházka 2004, 158-159). Obvodové opevnění lze tedy s největší pravděpodobností datovat do tohoto roku nebo do krátkého následujícího období a jeho realizaci spojit s osobou Ješka z Velhartic.

3.3 PŘÍKOPY (okr. Domažlice)

Pro stavbu hradu, jehož opevnění dodnes udivuje svou mohutností, byla vybrána výrazná ostrožna (651 m. n. m.), která vystupuje ze severního úbočí vrchu Kravaře (691,4 m. n. m.). Lokalita, jejíž původní název se nedochoval, byla v minulosti též označována názvy Starý Rýzmbek či Žižkovy valy (Procházka – Zemanová 1988, 13-14). Pozůstatky hradu dnes leží z větší části na katastru obce Podzámčí a částečně též na katastru Oprechtic. Podloží je zde tvořeno amfibolbiotickými křemennými diority, částečně též pyroxen-amfibolickými

rohovci (Vejnar a kol. 1984, geol. mapa). Lokalita je vyhlášena jako Státní přírodní rezervace.

3.3.1 Historie hradu

Vznik a funkce tohoto hradu představuje dodnes nevyřešenou otázku. Starší badatelé zabývající se touto lokalitou ji interpretovali jako předsunuté opevnění hradu Nového Herštejna (Heber 1846, 169; 2002, 253), či jako předchůdce sousedního Rýzemberka (Sedláček 1893, 62). Lidová tradice na toto místo pro změnu kladla husitské opevnění z doby obléhání Nového Herštejna (Turek 1967, 203).

Dataci lokality se pokusil vyřešit archeologický výzkum Rudolfa Turka v roce 1959. Autor výzkumu na základě zhodnocení nepočteného souboru keramiky ji zařadil nejdříve s jistými pochybnostmi do 12. století a to s možností, že se zde jedná o velmožské sídlo (Turek 1963, 235; 1965, 115).²⁶ V zápětí však tuto dataci přehodnotil a Příkopy spojil s opěrným bodem Břetislava I. střežící Všerubský průsmyk, i když ani zde možnost velmožského sídla úplně nezavrhl. Zánik pak kladl ještě do 11. století či na počátek 12. století (Turek 1967b, 206-207). V dalších svých pracích R. Turek posunul počátky lokality do závěru 10. století a spojil ji přímo s porážkou vojska pozdějšího římského císaře Jindřicha III. roku 1040, známou dodnes jako bitva u Brůdku (Turek 1976, 11; 1983, 163-180). Tato interpretace se v odborné literatuře udržela až do nedávné doby (např. Lutovský 2001, 226), a to přesto, že již záhy po Turkově výzkumu byly nalezeny důkazy, které tyto závěry zpochybňují (Procházka – Zemanová 1988, 13-14). Nověji nalezená keramika datuje lokalitu do 1. poloviny 13. století či ještě na přelom 12. a 13. století (o. c., 13-14; Bašta – Baštová 1990, 39). Tomuto datování odpovídá nejen dispozice a

celková podoba opevnění, ale též i analogie k nedalekému hradu Ruchomperku (Velkému Kouřimu). Zásadní a dodnes nevyřešenou otázkou zůstává, zda již u těchto lokalit můžeme předpokládat založení ze strany předních velmožů, či zda se jedná o zeměpanské opěrné body. To že jsou Příkopy tradičně spojovány s ostrahou Všerubského průsmyku, by mohlo poukazovat na hrad založený panovníkem (Durdík 1999, 461). Jak již však bylo výše zmíněno, z Příkopů nelze Všerubský průsmyk kontrolovat, neboť ve výhledu brání vrchy Kravaře, Škarmanu a Rýzemberka. Dalo by se předpokládat, že by si panovník pro stavbu významné pohraniční pevnosti vybral spíše dominantní vrch, na němž později vznikl hrad Rýzemberk, a odkud bylo možné přímo kontrolovat vstup do země Všerubským průsmykem, ale i značnou část pohraničního hvozdu. Příkopy byly však vybudovány na ostrožně doslova ukryté mezi okolními vrchy, které jí o 30-40 metrů převyšují. Posádka hradu ale mohla přesto kontrolovat úsek Domažlické cesty při jejím vstupu do oblasti Chudenické vrchoviny, podobně jako později postavený sousední Nový Herštejn.

Indicií pro šlechtické založení bývají považovány písemné zmínky z poslední čtvrtiny 16. století, kde se mluví o hoře zvané Starý Rýzemberk (Sedláček 1893, 61-62). O lokalitě jako o možném šlechtickém hradu (sídlo správce sousedního zeměpanského Ruchomperka) se nakonec nedávno vyjádřil i T. Durdík (2007, 173). Pokud by byly Příkopy opravdu založeny některým z předních velmožů, pak je možno uvažovat o některém členu z rodu Drslaviců, kteří si v oblasti postupně začali budovat svá dominia a o něco později zde postavili i hrady Rýzemberk a Netřeb (Nový Rýzemberk). Otázka přesunu sídel šlechty od vesnického zázemí do výrazně dominantních poloh je bohužel zatím z hlediska archeologicko – historického bádání v samých počátcích (např. Klápště

2005, 88–89). Jen v jihozápadních Čechách je však řada lokalit, jejichž výzkum by do této problematiky mohl vnést více světla. Jedná se právě o zde popisované Příkopy a Ruchomperk, dále například Hrádek u Zborov, Hrad pod Hrnčířem u Petrovic a Žinkovy, více ve vnitrozemí pak např. Litice u Plzně. Nejpravděpodobněji se jeví hypotéza, že zakladateli těchto lokalit v pohraničních oblastech se na přelomu 12. a 13. století a především v první polovině 13. století stávají ekonomicky zdatní a panovníkovi oddaní předáci z řad šlechty. Čeští králové patrně již neměli zájem budovat své nové hrady (nahrazující zanikající hradeckou soustavu) v oblastech kolonizovaných šlechtou a církevními institucemi a své aktivity již od vlády Přemysla Otakara I. zaměřili především na zakládání měst (často navíc doplněných o královský hrad), které představovaly opěrné body s bezkonkurenční mocenskou silou. Umožnění stavby šlechtických hradů v pohraničních regionech bylo pro panovníky té doby postupem jistě výhodným, neboť šlechtu tak přímo zapojovali do obrany státu (Razím 2004 a).

Přirozený zánik hradu zvaného dnes Příkopy lze klást do období okolo poloviny 13. století, případně ho spojit se založením sousedních hradů Rýzmburka a Nového Herštejna během 2. poloviny 13. století. Důvodem jeho opuštění byla patrně z hlediska obrany strategicky nevýhodná poloha a i jistá stísněnost hradní dispozice neumožňující stavbu náročnější podoby vrcholně středověkého sídla.²⁷

Lokalita však nezůstala opuštěna natrvalo. Skutečnost, že mohutné opevnění zřejmě posloužilo svému účelu i v pozdějších dobách, nebyla zatím badateli brána v potaz. Vedle toho, že byly Příkopy spojovány např. s husitským opevněním, či táborem obléhatelů Nového Herštejna z roku 1475 a místem, kde měli Bavoři postavené dělo, což vše může mít reálné jádro, jsou zde i důkazy nesporné v podobě archeologických pramenů. Při

povrchových sběrech zde mimo keramiky pocházející z doby života hradu, bývají nalézány v menší míře i zlomky keramiky podstatně mladší. Na základě toho můžeme Příkopy spojit i s příležitostným opevněným bodem, který mohl být využit ve válečných letech a to např. během husitských válek, v období nepokojů na česko-bavorské hranici v 2. polovině 15. – 1. polovině 16. století²⁸ či za třicetileté války.

3.3.2 Stavební podoba hradu

Hrad s impozantním zemním opevněním byl dvoudílný. Jádrem obdélného půdorysu s výrazně oblým čelem dosahuje poměrně malých rozměrů a to přibližně 45 x 24 m. Zhruba polovinu obvodu jádra obíhá na jižní a západní straně valovitý relikv obvodového opevnění a na ploše jsou pozorovatelné nevýrazné terénní deprese, které mohou být snad stopami objektů lehčí konstrukce. Jádro je obeháno hlubokým do skály vytesaným příkopem a před ním navršeným valem. Jižním směrem od jádra vybíhá pravděpodobně předhradí, jehož přibližně čtvercová plocha o rozměrech zhruba 30 x 39 metrů se přikládá k jižnímu obloukovitě vedenému vnějšímu valu jádra. Na čelní (jižní) straně tohoto pravděpodobného předhradí se opět nacházejí pozůstatky valovitého relikvu obvodového opevnění. Pozůstatky po objektech nejsou v této části hradu v terénu patrné. Obě části dispozice obíhá dvojitý příkop a před každým z nich ještě navršený val, který je v jižní části před čelem předhradí navíc v jednom případě zdvojen. Takto mohutně opevněná lokalita dosahuje celkové délky okolo 155 metrů a šířky přibližně 95 metrů. Stopy přístupové komunikace lze sledovat na východní straně směrem od jihovýchodu, kde cesta přerušuje vnější dvojitě opevnění a směřuje k východnímu boku jádra hradu. Lokalita, kde se uplatňovaly

zřejmě pouze dřevohlinité stavební konstrukce, je s určitými výhradami řazena společně s nedalekým Ruchomperkem do velmi kontroverzní skupiny hradů tzv. přechodného typu (Durdík 1999, 461; 2007, 229).

3.3.3 Výzkum hradu

Již F. A. Heber se zmiňuje v souvislosti s Příkopy o častých nálezech starých zbraní z nichž vyzdvihuje nádhernou hrušku kordu (2002, 253). Pokud se jednalo skutečně o část kordu, byl by to další důkaz o příležitostném využití opevnění zaniklého hradu v pozdějších dobách. Zatím jediný archeologický výzkum proběhl na lokalitě v roce 1959 pod vedením R. Turka. V zadní části jádra byla vytyčena sonda 15 m dlouhá a 1,5 metru široká. V sondě kromě nepravidelně nakupeného kamení v jedné její části byla zjištěna jednoduchá stratigrafie, skládající se ze dvou vrstev. Nebyly zjištěny žádné stopy po stavbách ani po násilném zániku lokality, např. v podobě vypálené mazanice (Turek 1967b, 203). Pomocí nepočetného souboru keramiky byly Příkopy, jak již bylo výše zmíněno, autorem výzkumu nejdříve datovány do 12. století a záhy do století jedenáctého, a to především na základě srovnání s keramikou z nedalekého hradiště u Smolova, které bylo R. Turkem zkoumáno ve stejném roce jako Příkopy (o. c., 205-206).

V roce 1965 byl povrchovým sběrem získán na lokalitě další keramický soubor, který Příkopy datuje do 1. poloviny 13. století (Procházka – Zemanová 1988, 13-14). V roce 1988 byla nalezena povrchovým sběrem další keramika, která byla autory datována na přelom 12. a 13. století (Bašta – Bašťová 1990, 39). M. Metličkovi se nedávno podařilo dohledat soubor z výzkumu R. Turka a porovnat ho s materiálem z povrchových sběrů. Jak se dalo předpokládat, bylo zjištěno, že se jedná

o časově shodné soubory zařaditelné do doby od přelomu 12. a 13. století až do poloviny 13. století (Metlička 2008, 146).

3.4 PUŠPERK (okr. Klatovy)

Zříceniny hradu Pušperka se nalézají na vrcholu kopce, jenž vybíhá východním směrem ze Suchohorského hřbetu do oblasti Poleňské kotliny a dosahuje nadmořské výšky 582 metrů. Vrch se zvedá nad obcí Liška, do jejíž katastru náleží. Podloží lokality je tvořeno amfibolity a spility (Sokol 1924, 341).

3.4.1 Historie hradu

Hrad Pušperk se poprvé v písemných pramenech objevuje k roku 1264, kdy se po něm píše Jaroš ze Slivna (Profous 1951, 504), věrný straník králů Václava I. a poté i jeho syna Přemysla Otakara II., jenž se především proslavil svým hrdinstvím v bitvě u Kressenbrunu. Hrad vznikl zřejmě i z popudu Přemysla Otakara II. na ochranu dálkové komunikace, jenž spojovala alpské země přes území Čech s Horní Falcí a Porýním. Jeho založení by snad navíc také mohlo souviset s ochranou zlatonosných nalezišť při říčce Poleňce a v okolí Černíkova (Vančura 1927, 9, 54; Vejnar a kol. 1984, 184). Jaroš ze Slivna, jenž v letech 1239-1248 zastával úřad královského číšníka (stolníka), dále purkrabího Pražského hradu, loketského a v letech 1267-1269 i úřad chebského purkrabího, nazval nově založený hrad podle svého znaku (lišce) Fuchsberg, jenž se později změnilo na Pušperk. Ke konci 13. století držela panství vdova po Jarošovi Kateřina, která ho na přelomu 13. a 14. století patrně prodala členům z rodu Hroznatoviců, pánům z Krašova, kteří drželi Pušperk až

do 70. let 14. století (Sedláček, 1893, 42-43). Roku 1378 je zmiňován jako držitel hradu lovčí dobříšských královských lesů Ctibor Tlam. Neznámo jak se stal Pušperk značně zadluženým zbožím. Značnou pohledávku tu měl např. pražský žid Jonáš, který se patrně jako hlavní věřitel stal na čas i jeho držitelem. Po jeho smrti připadlo panství jako udůmrť na krále Václava IV., který ho daroval roku 1390 Renvaldovi z Ústupenic (o. c., 43). Za Hynka z Ústupenic byl hrad někdy před rokem 1434 dobyt a pobořen husity. K roku 1447 se Pušperk zmiňuje jako pustý a zbořený (o. c., 44). Někdy na přelomu 60. a 70. let 15. století získal část panství s pustým hradem Břeňek z Ronšperka, který ho záhy obnovil. Břeňka najal do svých služeb bavorský kníže Albrecht IV., což mělo zřejmě eliminovat akce Jana Herštejnského z Velhartic z nedalekého Nového Herštejna proti Bavorsku. Bavorský opěrný bod byl nakonec roku 1473 dobyt a rozbořen klatovskou hotovostí (Vančura 1927, 254; Jánský 2001, 58). Panství po té koupil Půta Švihovský z Rýzemberka a pravděpodobně za jeho syna Jindřicha byla na konci první čtvrtiny 16. století na pustém hradě vybudována kaple sv. Václava (Jánský 2001, 64, 69).²⁹ Po zrušení této kaple za Josefa II. zůstal hrad Pušperk již opuštěn natrvalo (Sedláček 1893, 46).

3.4.2 Stavební podoba hradu

Podoba původního hradu ze 13. století je neznámá a jediným jeho pozůstatkem je nejspíše pouze příkopem vymezený areál. Příkop má vyzděnou kontreskarpu, která zároveň zpevňuje i před ním navršený val. Koruna valu, jenž byl na východní straně obezděn i z vnější strany, je ve značné části upravena v plošiny, které patrně měly sloužit k postavení děl. Tento prvek patrně souvisí až se závěrečnou přestavbou Břeňka

z Ronšperka. Přístupová cesta vstupovala od jihozápadu přes tento impozantní příkop na centrální pahorek o rozměrech přibližně 65 x 60 metrů. Oválný areál jádra hradu je dodnes vymezen zbytky obvodové hradby s drobnými obdélnými baštami, z nichž jedna byla dovnitř zatažená a patrně umožňovala spojení se skalními suky, zapojenými na severozápadní straně do vnějšího zemního opevnění. V prostoru jádra lze dnes spatřit pouze zříceniny obdélné budovy o celkových rozměrech 22 x 13,2 m, která je někdy interpretována jako obytná věž s přístavkem (Durdík 1999, 464). Tato stavba posloužila v novověku k výstavbě kaple sv. Václava. V souvislosti s touto přestavbou byla pravděpodobně zplanýrována zbývající plocha jádra hradu a tak kromě pozůstatků paláce lze zde spatřit pouze krátký úsek zdi při jeho jižním nároží a výraznou terénní depresi přimykající se k severozápadnímu oblému úseku obvodové hradby.

O podobě hradu Jaroše ze Slivna nelze bez přispění archeologického výzkumu nic říci. Pravděpodobně volně stojící obdélný palác je v dnešní dochované podobě nejspíše památkou až pozdější fáze. Jistou zvláštností je jednodílnost dispozice bez vymezeného areálu předhradí. Prostor pro hospodářské zázemí hradu se mohl nacházet na jihozápadní straně, ale v terénu se zde nedochovaly žádné stopy po objektech ani po opevnění. T. Durdíkem je hrad řazen ke skupině donjonových dispozic první poloviny 14. století (1999, 464).

3.4.3 Výzkum hradu

Na hradě nebyl dosud uskutečněn odborný archeologický výzkum. Lokalita však byla postižena amatérskými výkopy v letech 1967-1969, které se soustředily do prostoru terénní deprese v západní části jádra

hradu. Výkopy se podařilo získat velký soubor keramiky, pocházející především z 1. poloviny 15. století, kachlů a železných předmětů, z kterých lze jmenovat šipky do kuše, nože, visací zámky, části kování, lžičku, zlomek nůžek a další. Nejvýznamnějším nálezem se však stalo zřejmě bronzové pečetidlo snad z konce 14. století a patřící faráři z jihočeských Trhových Svin (Durdík 1985). Ostatní archeologický materiál získaný na lokalitě již pochází pouze z povrchových sběrů. Ani v jednom ze zmiňovaných souborů však nebyl rozpoznán materiál, který by se vztahoval k první fázi hradu ze 13. století.

V roce 2003 byl i na Pušperku odebrán vzorek dřevěného obložení kapsy pro závoru, která byla umístěna ve špaletě okna či vchodu v prvním patře paláce. Přesto, že zde chyběl podkorní letokruh, podařilo se pomocí dendrochronologie odatovat tento vzorek do krátkého období po roce 1355 (Procházka 2004, 163).

3.5 RUCHOMPERK (okr. Klatovy)

Hrad byl vybudován na výrazném vrchu Velký Kouřim vysokém 641 metrů, jenž je sedlem oddělen od sousedního Malého Kouřimu, který dosahuje paradoxně vyšší nadmořské výšky 660 metrů. Toto dvojvrší se nalézá téměř na severovýchodním konci Suchohorského hřbetu Korábské vrchoviny. Lokalita je v literatuře často uváděna pod jménem vrchu, na němž byla zbudována.³⁰ Ruchomperk náleží katastrálně k obci Černíkov, která až do územně-správní reorganizace (do konce roku 2006) spadala do okresu Domažlice. Podloží lokality je tvořeno amfibolity, spility a částečně také diority (Sokol 1924, 341).

3.5.1 Historie hradu

Pro hrad Ruchomperk byla vybrána poloha se zbytky pozdně halštatského hradiště (Chytráček-Metlička 2004, 153-154). První písemná zmínka, která je dávana do souvislosti s hradem, je z roku 1404, kdy se uvádí jistá Maruše rozená z Herštejna, jenž byla vdovou po Černínovi z Ruchomperka (Heber 2002, 345). Jak ukázal archeologický výzkum lokality, byl hrad v době, kdy se po něm Černín pravděpodobně psal, již dávno pustý. Je velmi pravděpodobné, že zmiňovaný Černín užil v tomto případě módního trendu doby, kdy německé jméno i dávno pustého hradu z prestižních důvodů přijal do svého predikátu. Nastolena byla též hypotéza, která tento přídomek vysvětluje tím, že tento hrad byl v minulosti vlastněn Černínovými předky (Procházka 1991, 69).

Archeologické nálezy datují počátky hradu na Velkém Kouřimu přibližně na přelom 12. a 13. století a jeho zánik ještě do průběhu první poloviny 13. století (o. c., 76). Hrad Ruchomperk tak historickými souvislostmi velmi připomíná nedaleké Příkopy, vzdálené pouhých 5 km jihozápadním směrem. Ani v tomto případě nejsou známy žádné písemné zmínky z doby existence hradu, jenž by mohly pomoci vyřešit otázku jeho zakladatele. Zeměpanské založení předpokládá T. Durdík, který nejnověji vznik lokality dává do souvislosti se zánikem hradiště u Smolova (Tuhoště), jehož funkce hrad na Velkém Kouřimu měl převzít (Durdík 2007, 173). Jak již však bylo konstatováno v části věnované lokalitě Příkopy, jeví se panovníkův záměr budovat nové hrady v oblastech již kolonizovaných šlechtou a církevními institucemi, jako málo pravděpodobný. I v případě Ruchomperka se jeví reálněji postup, kdy panovník jeho stavbu toleroval některému ze svých straníků, kterého tím zároveň efektivněji zapojil do obrany exponovaného pohraničního území

a kontroly zemské stezky procházející Chudenickou vrchovinou. Opomenout nelze ani nedaleké naleziště zlata v okolí Černíkova (Vančura 1927, 9, 54; Vejnar a kol. 1984, 184), jejichž ochranu mohl zajišťovat, podobně jako později vybudovaný hrad Pušperk. Tato varianta, uvažující o šlechtickém založení hradu, bývá spojována s Drslavicem Černínem, který počátkem 13. století zastával úřad královského komořího na dvoře Přemysla Otakara I. Černín byl však roku 1212 vyhnán ze země, což mělo vést i k zániku hradu na Velkém Kouřimu (Procházka 1991, 70-72).³¹ Zde nelze vyloučit ani hypotézu, že Ruchomperk mohl být předchůdcem Příkopů a oba tyto hrady tak současně neplnily své funkce.. Tato otázka, v současné době závisející na porovnání souborů keramiky, u které navíc časové horizonty několika málo desetiletí nelze pro sledované období rozeznat, zůstává nevyřešena. V případě hradu na Velkém Kouřimu byla nalezena alespoň pravděpodobná stopa po jeho hospodářském zázemí, jenž se nalézalo u dnešního dvora Košenic, vzdáleného 1 km severně od hradu. Z této lokality jsou vedle pravěkého a snad i starohradištního osídlení doloženy též nálezy mladohradištní (Břicháček 1998, 105). K Ruchomperku ale také mohly patřit dodnes opomíjené zaniklé Babice, poprvé v pramenech zmiňované k roku 1233. Ves, roku 1519 připomínána již jako pustá, stála zhruba 1 km JJZ od hradu v místech dnešní hájovny zvané Stará Ves (Rožmberský 1981, 89). Do jejího okolí je kladen i zaniklý kostel (např. Šindelář 1936, 16), o jehož lokalizaci patrně svědčí pomístní název „U Linharta“.

Nejstarší písemná zmínka, jež se zmiňuje přímo o hradu na Velkém Kouřimu, pochází až z roku 1465, kdy se uvádí pustý hrad v lese Kouřimu, jenž se nacházel na panství zbořeného hradu Pušperka (Procházka 1991, 70). Zda byl hrad v dalších stoletích alespoň provizorně využit jako příležitostný opěrný bod, jako tomu bylo např. u Příkopů,

nelze vyloučit. K této hypotéze však zatím nebyly nalezeny žádné důkazy. Existuje jen již zmiňovaná zpráva bavorské špionáže z roku 1512, mluvící o tom, že Jindřich Švihovský z Rýzmburka navštívil nějaký zbořený hrad na místě zvaném "zum Kornkh" a koupil množství stavebního kamene na údajnou stavbu kaple (Jánský 2001, 69). Zda se v této zprávě jednalo o pustý hrad na Velkém Kouřimu, Pušperk či Příkopy nelze rozřešit, je ale známou skutečností, že jediná kaple byla postavena ve zříceninách pušperského hradu.

3.5.2 Stavební podoba hradu

Hrad byl vybudován na výrazném kopci, jenž se dominantně vypíná nad prostorem Úbočské kotliny. Jeho předchůdcem zde bylo pozdně halštatské hradiště, jehož opevnění mohlo být částečně použito při stavbě hradu. Dispozice lokality byla dvoudílná a dala by se rozdělit na menší jižní část (snad předhradí) o rozměrech 20 x 32 metrů a o něco větší severní část (pravděpodobně jádro hradu) o velikosti 37 x 29 metrů. Obě tyto obdélné části se zaoblenými nárožími jsou od sebe odděleny výrazným příčným příkopem. Povrch jižní části je zcela rovný, pouze na severní straně navazuje na příčný příkop pravidelná vpadlina (snad po zahloubeném objektu) a na ni navazující úsek valovitého útvaru, pravděpodobně pozůstatku obvodového opevnění. Jeho stopy lze pozorovat i při jihozápadním a jihovýchodním nároží této části. V severní dispoziční části lokality se při východní straně nalézá výrazná sníženina nejasného účelu. Valovitý relikt se zde nalézá částečně proti jižní části a také v severovýchodním nároží "jádra". Při západní straně je patrný ještě relikt topeniště, který byl součástí neznámého objektu. Hrad byl téměř ze tří čtvrtin obehnán mohutným příkopem a před ním nasypáným valem.

Pouze převážná část východní strany lokality byla chráněna jen prudkým svahem a pravděpodobně lehčím opevnění. Jisté úpravy obvodového opevnění lze spatřit na jižní (snad přístupové) straně, kde patrně dodatečně došlo k rozšíření příkopu, což vedlo i k posunutí čelního valu. Lokalita dosahuje celkových rozměrů přibližně 115 x 70 metrů.

Podle dochovaných reliktnů lze téměř s určitostí říci, že hradní stavební konstrukce byly převážně dřevěné, zřejmě s výjimkou obvodového ohrazení obou dispozičních částí, které bylo snad částečně tvořeno i kamennou na sucho kladenou plentou. Hrad Ruchomperk, podobně jako dříve nedaleké Příkopy, je přiřazován k tzv. hradům přechodného typu (Durdík 1999, 488; 2007).

3.5.3 Výzkum hradu

Jedinému drobnému zjišťovacímu archeologickému výzkumu z roku 1989 předcházely povrchové sběry v letech 1966 - 1967 (Procházka 1991, 68). Nálezy ze starší doby nesou známy. Archeologický výzkum z roku 1989 pod vedením D. Baštové se zaměřil na severní část dispozice, kde byly položeny dvě menší sondy. První sonda byla vytyčena v části sníženiny při východním okraji severní dispoziční části. Sondáž vyvrátila předpoklady o tomto terénním reliktu jako o pozůstatcích hlavní budovy hradu, ale na druhou stranu přinesla prvé doklady o zdejším pravěkém osídlení. Druhá sonda byla založena v blízkosti reliktu topeniště v západní části. Sonda částečně zasáhla těleso vnitřního valu či tarasu, ale především poskytla dostatečné množství keramického materiálu, datující hrad Ruchomperk do krátkého období od závěru 12. až 1. polovinu 13. století (o. c., 75 -76). V roce 2003 byly provedeny na lokalitě ještě sběry

pracovníků Západočeského muzea v Plzni, které se zaměřily především na získání pravěké keramiky (Metlička 2008, 74-75).

3.6 RÝZMBERK (okr. Domažlice)

Hrad Rýzmbek byl postaven na výrazném kupovitém vrchu, jenž vévodí širokému okolí. Tato velmi strategická poloha, odkud bylo možno kontrolovat značný úsek česko-bavorské hranice, dosahuje nadmořské výšky 665 metrů. Hradní vrch, ležící na samém jihozápadním okraji Korábské vrchoviny, se nalézá na katastru obce Podzámčí. Podloží je zde tvořeno amfibolitickými rohovci a částečně i diority (Vejnar 1984, 64, příl. VI/1 + geol. mapa).

3.6.1 Historie hradu

Hrad Rýzmbek byl s největší pravděpodobností založen z popudu krále Přemysla Otakara II. v rámci budování opěrných bodů při jihozápadní hranici. Hrad vystavěný na dominantním vrchu přímo proti vyústění Všerubského průsmyku měl za úkol především ochranu zdejšího úseku česko - bavorského pomezí a navíc kontrolu poměrně významných dálkových komunikací, jenž v jeho blízkosti procházely. První zmínka o Rýzmbeku se objevuje v predikátu Drslavice Děpolda na jeho pečeti z roku 1279. Děpolt, jenž se stal zakladatelem významného rodu Švihovských z Rýzmbeka zastával významné zemské úřady. V roce 1277 byl nejvyšším zemským sudím, v letech 1279 - 1282 nejvyšším komorníkem a nějaký čas společně s biskupem Tobiášem z Bechyně i správcem (místodržícím) Čech (Sedláček 1893, 61-62). Rod pánů z

Rýzंबरka zdržel hrad až do počátku 15. století, kdy ho získal (někdy po roce 1403) Racek z Janovic, jenž proslul svou nepokojnou povahou. Do roku 1412 válčil s řezenskými měšťany, poté vyhlásil otevřené nepřátelství králi Václavu IV. a měl pŕtky s pasovským biskupem i klatovskými. Roku 1418 se přidal ke straně Zikmunda Lucemburského, v jehož službách nakonec našel smrt v bitvě u Vyšehradu roku 1420 (o. c., 63).³² Z období husitských válek nejsou žádné doklady o tom, že by byl Rýzंबरk, jako významná katolická pevnost na česko - bavorském pomezí, obléhán husity. Je to nápadné zejména v porovnání s tím, že tehdy se stává terčem husitských vojenských akcí hrad Pušperk, ale pravděpodobně i méně významné opěrné body katolické strany ve zdejší oblasti, jako byly hrady Lacembok, Osvačín či Netřeb. Není také známo, jakou roli sehrál hrad během porážky páté křížové výpravy u Domažlic roku 1431. Někdy v této době se dostal Rýzंबरk do držení Rackova stejnojmenného syna. Racek II. z Janovic zdědil po otci bojovnou povahu a téměř celý svůj život zasvětil drobné osobní válce namířené především proti Bavorsku, jenž se projevovala především olupováním kupců a pleněním bavorského příhraničí (o. c., 63-64). Odplatou za to byl Rýzंबरk během jednoho týdne roku 1448 dvakrát vypálen od žhářů najatých bavorskou stanou (Jánský 2003, 94-95). Po Rackově smrti roku 1461 zdědili rýzberské panství, ke kterému mimo jiné patřilo od počátku i městečko Kdyně, jeho synové Smil a Volf. Výjimečnou událostí jenž neměla tehdy v zemi obdoby, bylo roku 1497 zakoupení hradu Rýzंबरka koalicí sedmi královských měst plzeňského a prácheňského kraje a některých rytířů z těchto oblastí. Tento spolek, jenž měl plnit funkci jakéhosi landfrýdu, a především dbát na bezpečnost na okolních zemských stezkách, zakoupil hrad i s celým panstvím od Volfa z Janovic za sumu 16. 000 kop českých grošů. Rytířsko-měšťanská koalice se však

patrně získaného zboží vůbec neujala, neboť záhy byla nařčena ze strany panstva z přípravy vzpoury proti králi (Sedláček 1893, 65-66; Jánský 1992).³³

Nová významná kapitola v dějinách hradu Rýzmerka se začíná psát od počátku 16. století, kdy ho získali přibližně po sto letech zpět do svého vlastnictví páni z Rýzmerka (resp. Švihovští z Rýzmerka). Václav Švihovský hrad držel patrně již roku 1504 a Rýzmerk byl tak posledním hradem v oblasti, který Švihovští získali na přelomu 15. a 16. století.³⁴ Tento zájem o panství, kterými procházely cesty od Přeštic a Švihova, přes oblast Korábské vrchoviny směrem do Bavorska, je spojován se zahraniční politikou tohoto rodu, který měl v té době úzké vztahy k bavorským knížatům z linie mnichovsko-štrubinských Wittelsbachů (Jánský 2001, 64). Hrad Rýzmerk hrál významnou roli jak v tzv. falcké či jinak švamberské válce v letech 1507-1509, tak i v pohraničních pútkách na česko-bavorské hranici zejména v první čtvrtině 16. století (o. c., 65-79). Pozdější politický i mocenský pád Švihovských z Rýzmerka vedl k rozprodávání jejich rozsáhlého pozemkového majetku, v neposlední řadě i rýzmerského panství. Před polovinou 16. století tak získává Rýzmerk další významný západočeský rod a to páni z Gutštejna, v jejichž vlastnictví zůstal až do třicetileté války. Během tohoto konfliktu se hrad naposledy významně zapsal do historie. Hrabě Jindřich Burjan z Gutštejna se aktivně účastnil přípravy stavovského povstání a hrad Rýzmerk poskytl odbojné straně. Pohraniční pevnost byla osazena holandskou posádkou, jenž měla za úkol zamezit spolčování Bavorů s katolickou Plzní. Roku 1620 se však Rýzmerka lstí zmocnil císařský generál Marradas a hrad byl obsazen pro změnu bavorským vojskem. Gutštejnům zabavené panství koupil roku 1623 císařský plukovník Jan Filip Krac ze Šarfenštejna, jenž však přešel později na švédskou stranu, za

což mu byl majetek zkonfiskován a on sám byl roku 1635 popraven. Za Krace již Rýzmbek ztratil rezidenční a správní funkci, kterou převzala tvrz v Koutě na Šumavě. Za dalšího majitele panství Viléma Kolony z Felzu byl hrad roku 1641 dobyt a obsazen Švédy, kteří Rýzmbek zpustošili (Sedláček 1893, 67-72; Procházka - Svobodová 1988, 27-36). Hrad musel být vzápětí obnoven, neboť již k roku 1643 je ve výpisu opevněných míst Plzeňského kraje uváděn na prvním místě mezi hrady a to jako zámek s dosti dobrým zdivem (Rožmberský 1991, 25). Roku 1648, ještě před podepsáním vestfálského míru, zaútočil oddíl Švédů na Kdyni a Kout, kde zavraždil Viléma Colonu. Tím se také uzavřelo období, kdy Rýzmbek plnil funkci významné pevnosti na česko-bavorské hranici. Jeho osud nakonec zpečetilo nařízení císaře Ferdinanda III. z roku 1655 o boření hradů, jenž by se mohly stát opěrnými body povstalců nepřátelských vojsk (Heber 2002, 363; Durdík 1999, 491). Roku 1676 se Rýzmbek již uvádí jako pustý (Sedláček 1893, 72). Určitého znovuzrození se dostalo hradu za hrabat Stadionů, kteří drželi Rýzmbek od roku 1697 do roku 1908. Před polovinou 19. století byl hrad poměrně dosti upravován, prováděly se zde parkové úpravy, vznikaly vyhlídkové terasy, taneční parkety a kuželník. Úpravy byly dovršeny v letech 1847 - 1848 výstavbou kamenné rozhledny, která se zevnitř přiložila k vnější zdi severozápadního paláce. Hrad někdy na počátku 20. století získal Klub českých turistů, jenž ho spravuje dodnes (Procházka - Svobodová 1988, 38-41).

3.6.2 Stavební podoba hradu

Původní hrad ze 13. století zaujímal samotný vrchol kopce a skládal se z paláce a snad z okrouhlého bergfritu, o jehož existenci se však v

poslední době pochybuje (ústní sdělení T. Durdíka). Zatím nevyřešenou otázkou též zůstává poloha nejstaršího paláce, jenž bývá někdy lokalizován do severozápadní části jádra (Durdík 1999, 491), jindy zase do jihovýchodní části, kde se měl napojovat na údajný bergfrit (Menclová 1976/I, 164; Procházka - Svobodová 1988,8).³⁵ Celek uzavírala hradba, která vymezovala přibližně plochu nepravidelného pětiúhelníka o délce zhruba 60 metrů a šířce necelých 30 metrů. Do tohoto prostoru se vstupovalo branou neznámé podoby, jenž se nacházela v jihozápadním úseku obvodové hradby. Při této hradbě se na nádvoří ještě počátkem 20. století spatřovala také studna, která je dnes překryta turistickou chatou. K jihozápadní hradbě jádra se pravděpodobně v první fázi přikládalo již také předhradí, které bylo snad až během první poloviny 14. století opevněno kamennou hradbou a do západního nároží byla začleněna okrouhlá věž umožňující flankování (Durdík 1999, 491). Celou jihozápadní stranu předhradí při obvodové hradbě zřejmě až později zaujala zděná budova. Do prostoru předhradí se vstupovalo od jihovýchodu věžovitou, před hlavní hradbou vysunutou a dovnitř otevřenou bránou. Jak ukázal archeologický výzkum, tak tato brána nebyla opatřena padacím mostem, neboť byla založena s určitým odstupem od hrany příkopu. To patrně napovídá, že již v této fázi se zde nalézal parkán, ve kterém byla prolomena další brána zajištěná až zde padacím mostem (Durdík – Kausek 2003; 2004; Kausek – Orna 2007, nálezové a investorské zprávy). Během této druhé fáze byl patrně vybudován v jádře hradu i druhý palác, čímž zde vznikla nepravidelná dvoupalácová dispozice (Durdík 1999, 491), další budova neznámé datace byla přistavěna i k severovýchodní hradbě. K dalšímu rozšíření hradu došlo pravděpodobně roku 1452 za Racka II. z Janovic (Jánský, 2003, 153). Tehdy vzniklo jižně od jádra nové rozsáhlé předhradí vymezené hradbou, zpevněnou čtverhrannou věží

při nové bráně a čtyřmi čtverhrannými (v jednom případě se zaoblenými nárožími) drobnějšími baštami na jihozápadní straně hradního areálu (Durdík, 1999, 491; 2002, 87). Poslední velkou přestavbu Rýzmberek zažil v počátcích 16. století, kdy hrad získali Švihovští z Rýzmbereka. Tato přestavba se dotkla jádra hradu a předhradí, ale zejména bylo zdokonaleno vnější opevnění. Jádro i starší předhradí bylo nově opevněno úzkým parkánem, do něhož byly zapojeny velmi pokrokové aktivní prvky obrany. Přístupovou komunikaci střežily nově dvě polookrouhlé, dovnitř otevřené, dělostřelecké bašty. Před větší z nich byla navíc nasypána mohutný zemní rondel. Na severozápadní straně pak z parkánu vystupovala unikátní úzká dlouhá bašta, která přepažovala svou hmotou téměř celý vnější příkop. Autorství tohoto kvalitního pozdně gotického opevnění je někdy připisováno Benediktu Rejtovi, který Švihovským v té době přestavoval a především nově opevňoval hrady Švihov a Rabí (o. c., 491). Za zmínku stojí ještě terénní relikty, které se nalézají především v sedle východně od hradu a to po obou stranách přístupové komunikace. Zda se jedná o rozsáhlé hospodářské zázemí hradu, popřípadě o pozůstatky tábora obléhatelů z třicetileté války, může vyřešit pouze archeologický výzkum. Jisté je, že některé zemní relikty v okolí hradu mohou patřit ještě pravěkému hradišti z pozdní doby bronzové, jehož fortifikace mohly být částečně též ve středověku znovu využity.

D. Menclová na základě názoru o existenci bergfritu zařadila Rýzmberek do skupiny hradů „sasko – hesenského“ typu (1976/I, 114). T Durdík ze stejného důvodu hrad interpretoval jako bergfritovou dispozici, která se postupně rozvinula dalšími prvky (1999, 491). Bez archeologického výzkumu v prostoru jádra hradu však otázka jeho podoby ve 13. století zůstane nevyřešena.

3.6.3 Výzkum

Prvé zprávy o archeologických nálezech jsou již z roku 1834, kdy zde prováděl "vykopávky" tehdejší majitel panství Jan Filip Stadion. Nalezeno zde bylo údajně mnoho předmětů ze skla, železa i keramiky, které byly později vystaveny v koutském zámku (Heber 2002, 349). Roku 1943 byly na lokalitě nalezeny dvě bronzové sekerky a roku 1958 při výstavbě přírodního divadla na severozápadním svahu hradního vrchu množství pravěké keramiky, bronzový srp a bronzový nůž s řapem (Procházka - Svobodová 1988, 12). Následný archeologický záchranný výzkum M. Doubové v roce 1959 doložil osídlení lokality ze střední a pozdní doby bronzové (Čtverák - Lutovský - Slabina - Smejtek 2003, 144).

Na samotném hradě byl započat archeologický výzkum roku 2001 v místě druhé brány. Sonda odkryla část pravděpodobně věžovité dovnitř otevřené brány (Durdík - Věšínová 2002; Durdík 2003 - nálezové zprávy). Další etapy tohoto předstihového výzkumu byly provedeny autorem v letech 2003 – 2004, 2007 a 2008. Významným poznatkem bylo zjištění dokladů záměrného boření brány, což lze spojit s nařízením Ferdinanda III. z roku 1655. Odhalena byla také část parkánu tvořícího před hlavní branou předbrání, které prodělalo složitější vývoj. Výzkum poskytl nejen menší keramické soubory z období osídlení lokality v pozdní době bronzové a z počátků hradu (2. polovina 13. století), ale i téměř absolutně datované nálezy zánikového horizontu, především keramiku a železné předměty (Durdík - Kausek 2003; 2004; Kausek – Orna 2007 – nálezové a investorské zprávy). Vedle těchto akcí bylo na lokalitě též získáno značné množství archeologického materiálu povrchovými sběry.

Také na hradě Rýzंबरce bylo v roce 2002 odebráno několik vzorků z lešeňových kůlů, jenž se dochovaly v severozápadní zdi, ke které byla v polovině 19. století přistavěna rozhledna. Pomocí dendrochronologie zde byla doložena stavební aktivita k roku 1451 (Kyncl, T. 2002; Procházka 2004, 167), která patrně souvisela s obnovou hradu po ničujících požárech z roku 1448.

Závěrem této kapitoly je nutné se také zmínit, že Rýzंबरk patří mezi nejvíce devastované archeologické lokality Plzeňského kraje z řad vykradačů s detektory kovů. Mimo středověkých nálezů (především militárií) zde bylo podle ověřených zpráv nalezeno několik bronzových depotů a jednotlivých pravěkých bronzových předmětů.

4 ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY Z HRADŮ KORÁBSKÉ VRCHOVINY

Hned na začátku této kapitoly je třeba upozornit, že pro tuto práci byly zpracovány pouze keramické soubory, přesněji řečeno soubory kuchyňské a stolní keramiky.³⁶ Časové vymezení bylo limitováno tématem předkládané práce. Homogenní soubory z Ruchomperka a Příkopů byly posuzovány celé, pro lokality Nového Herštejna a Rýzंबरka byla především vyčleněna keramika vztahující se k prvním fázím jejich existence. Malý soubor z Netřebu, pocházející z průběhu 14. – 15. století, byl také hodnocen, i když pro dané téma nemá velkou vypovídací hodnotu. To samé se dá říci o posuzované keramice z hradu Pušperka, kde nebyl získán materiál vztahující se k jeho počátkům. Pro možnost získání alespoň hrubé představy o zdejším vývoji vrcholně a pozdně středověké keramiky byly tyto soubory také kresebně zdokumentovány (pro srovnání

byla v malém množství dokumentována i mladší keramika i z Nového Herštejna a Rýzंबरka). Dále je třeba upozornit na fakt, že vypovídací hodnota popisovaných souborů z jednotlivých lokalit je velice rozdílná. Je to dáno tím, že zde posuzované archeologické prameny pocházejí jednak z povrchových sběrů (Netřeb, Příkopy, Pušperk a částečně i Rýzंबरk), dále sondáže menšího rozsahu (Ruchomperk a Rýzंबरk), ale také z poměrně rozsáhlého archeologického výzkumu (Nový Herštejn).

Pro účel této práce nebyla keramika zpracována s použitím jednotného deskriptivního systému pro databáze. Pro pokus o rekonstrukci lokální keramické sekvence též soubory nebyly rozčleněny pomocí diskutabilních keramických tříd, ale pouze rozděleny do hlavních vývojových fází, skládajících se z jednotlivých materiálových skupin, které umožňují chronologické posouzení. Keramika mladších horizontů (14. – 16. století) nebyla zařazena do vývojových fází, neboť již nezapadá do tématu této práce. V případě souborů získaných navíc pouze sběry (Netřeb, Pušperk), byla keramika jen orientačně rozdělena do skupin a stručně popsána.

Získané keramické soubory se nalézají ve značně fragmentárním stavu, dovolující jen výjimečně rekonstruovat celé tvary (např. u kahánek). Určitelné (typické) keramické zlomky či částečně zrekonstruované torza nádob byly pro účel této práce kresebně zdokumentovány a byl také pro představu vytvořen kresebný typář určitelných znaků (okraje, výzdoba, dna, ucha a další).³⁷

4.1 NETŘEB

4.1.1 Nálezové okolnosti

Jak již bylo zmíněno, na Netřebu nebyl zatím proveden archeologický výzkum formou sondáže. Veškerý zde popisovaný keramický materiál byl získán povrchovými sběry provedenými autorem v letech 2003 – 2004, a to především v prostoru východního, jižního a západního svahu pod hradním jádrem. Dnes je uložen v Muzeu Chodska v Domažlicích.

4.1.2 Analýza keramického souboru

Posuzovaný soubor obsahuje celkem 209 zlomků keramiky, které se dají rozdělit do tří základních materiálových skupin (písmena představují zkratku názvu lokality, číslo pak druh souboru z dané lokality).

N/1 – prvou nepočetnou skupinu (12 %) tvoří oxidačně pálená keramika. Vypálení je středně tvrdé, barva střepu se pohybuje od různých odstínů hnědé až k cihlově červené nebo naopak k černé, na lomech je často patrný „sendvičový efekt“. Zrnitost střepu je střední, někdy až hrubá, výjimečně s nepatrnou příměsí slídy, povrch je většinou poměrně hladký. Z keramických tvarů se podařilo rozpoznat mísu s průměrem okraje okolo 15 cm (tab. 38: 10), snad pohár s prům. okraje do 10 cm (tab. 38: 11) a poklička (tab. 38: 30). Výzdoba je zastoupena jen jedním vrypem (tab. 38: 7). Keramika této skupiny částečně nese stopy lepení a je pouze obtáčena.

N/2 – také nepočtená skupina (10 %) je tvořena rovněž keramikou pálenou v oxidačním prostředí, kterou lze datovat převážně do průběhu 14. století. Výpal je většinou tvrdý, barva se pohybuje od hnědé, přes narůžovělou až k okrové. Zrnitost střepu je střední, většinou s příměsí slídy. Povrch střepů je hladký, ale též krupičkovitý. Z keramických tvarů se zde objevuje pouze hrnek s vně vytaženým okrajem o průměru necelých 15 cm (tab. 39: 9). Z výzdoby je zastoupena drobnější vývalková šroubovice, jednotlivé žlábků a rýhy (tab. 38: 3, 26, 31, 32; tab. 39: 9). Jeden ze zlomků je druhotně upraven jako hladítko (tab. 38: 23). Keramika této skupiny byla obtáčena i vytáčena.

N/3 - tuto skupinu, početně nejvýraznější (78 %), tvoří redukčně pálené zboží, které můžeme datovat do 2. pol. 14. – 1. pol. 15. století. Vypálení této keramiky je středně tvrdé až tvrdé, barva se pohybuje od světle šedé až k tmavě šedé či šedočerné. Střep je střední zrnitosti, povrch je hladký, ojediněle lehce krupičkovitý. Z určitých zlomků této skupiny bylo 12 okrajů hrnců, kde převládají ovalené okraje s vnitřním prožlabením (typy 15.1, 15.2 a 15.3), méně jsou zastoupeny římsovité okraje (typy 13.1 a 13.2) a nepravá okružní (typ 12.3). U měřitelných okrajů zjišťujeme hrnky (průměr okraje okolo 15 cm) i hrnce (průměr okraje 20 – 25 cm). Z dalších keramických tvarů je zastoupena pouze poklička (tab. 38: 13; tab. 39: 8). Z výzdoby u této skupiny převažují radélkové motivy (tab. 38: 1, 29, 34, 35, 36; tab. 39: 1), dále žlábků (snad v některých případech šroubovice) a rýhy (tab. 38: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 24, 25, 27, 28, 33). U den převažuje podsýpka před odříznutím. Keramika této skupiny je již vytáčena.

Závěrem je nutno se pozastavit nad skupinou označenou N/1. Tato keramika je totiž převážně svými vlastnostmi a podobou shodná

s keramickými soubory, které jsou na Novém Herštejně a Rýzmburce vázány na nejstarší fáze. Tento drobný soubor se tak může stát určitou indicií pro starší datování lokality. Zda na místě hradu na konci 13. století stál již nějaký nenáročný objekt se strážní funkcí, anebo byla tato dominantní poloha používána jako příležitostné strážišť, je otázkou, na kterou může nalézt odpověď jen případný budoucí archeologický výzkum.

4.2 NOVÝ HERŠTEJN

4.2.1 Nálezové okolnosti

Popisovaný soubor keramiky pochází z plošně největšího archeologického výzkumu, který byl zatím proveden v rámci hradů Korábské vrchoviny. Výzkum probíhal v letech 2001 – 2005 a během této doby zde bylo otevřeno 22 sond. V této části bude přihlédnuto pouze k terénním situacím, které jednak přinesly závažná zjištění k první stavební fázi hradu a jednak poskytly bohatší soubory keramiky nejstaršího vrcholně středověkého horizontu (popisované situace se vztahují ke kresebné dokumentaci v přílohách).

Sonda I (z roku 2001) byla založena na poměrně rovném prostoru hradního jádra západně od donjonu. Již při odebrání dvou prvních vrstev byly zjištěny dodatečné zásahy do terénu v průběhu života hradu, jenž měly za následek zničení části původní stratigrafie a promísení archeologického materiálu z počátku a závěru existence hradu (tab. 9). Podobná situace byla zjištěna i v některých dalších sondách, kde se ukázalo, že souvisí s bořením a rozebíráním hradního jádra v závěrečné etapě života hradu, kdy bylo nutno urychleně získat stavební materiál pro opravu a navýšení obvodového opevnění, značně poničeného bavorskou

válečnou akcí z roku 1475. Vrstvy 1 a 2 tvořila hnědavá zemina obsahující drobnější kameny, zlomky prejzů, cihel, dlaždic a keramiky z celého období obývání hradu. Vrstva 3 byla tvořena hnědou až béžovou hlinitopísčitou zeminou obsahující především keramiku staršího horizontu. V severní části sondy se objevovaly místy uhlíky a pecky vápna. Vrstva 4 byla tvořena tmavě hnědou hlinitou, místy až šterkovitou zeminou obsahující kumulace uhlíků a keramiku z počátku existence hradu. Vrstva 5 byla již rozpadlým podložím, tvořená šterkem s rezavě okrovou zeminou. Při severním okraji sondy byl zachycen úsek lícovaného zdiva s předzákladem, jenž lze spojit s obvodovou hradbou jádra hradu. Pro bližší poznání této stavební konstrukce byla sonda prodloužena severním a západním směrem dvěma krátkými výkopy (označeno jako IA a IB), ale tloušťku hradby, pro její rozpadlý vnější líc, se nepodařilo v horních partiích zjistit. Zatímco vrstva 4 přiléhala ke zdivu hradby, vztah vrstvy 5 spíše naznačoval přiložení zdiva k stupňovitě odkopanému podloží. Odkrytou hradbu lze spojit s první fází budování hradu v průběhu 2. poloviny 13. století.

Sonda II (z roku 2001) byla položena na svahu mezi plošinou jádra a vnější obvodovou hradbou, severozápadně od donjonu. V horní (jižní) části sondy byly objeveny stopy rozebrané ohradní zdi jádra dosahující síly 180 cm. Na skalním podloží bylo patrné pouze její maltové lůžko s několika drobnými kameny. Vrstvy 1 a 2 opět vznikly porušením původní stratigrafie při rozebírání hradby. Vrstva 3 byla tvořena převážně rozpadlou maltou, vrstvu 4 tvořil blok rozpadlého podloží, k němuž byla opět přisazena zmiňovaná hradební zeď. Číslem 5 je označena vystupující zvětralá skála, č. 6 maltové lože zdiva a č. 7 maltová kra související patrně s výstavbou hradby (tab. 10).

Sonda V (z roku 2002) byla vytyčena opět v prostoru jádra poblíž západní stěny donjonu a měla za úkol odhalit původní hradbu jádra a hlavně přiléhající kvalitní stratigrafii, umožňující s konečnou platností vyřešit otázku datace této části opevnění. Sonda skutečně poskytla kvalitní neporušenou stratigrafii a poměrně velké množství archeologického materiálu. Severní stěnu sondy tvořil vnitřní líc hradby jádra, která byla v ostatních sondách tuto konstrukci sledující (mimo sondy I) odstraněna do základů. Výška torza hradby v této sondě dosahovala tří metrů. Vrstva 1 se skládala z destrukce zdiva donjonu, promísené s humusovitou zeminou. Vrstva 2 byla tvořena hlinitou zeminou promísenou s hrudkami malty a kameny, nalezená keramika pocházela ze závěru existence hradu. Vrstvu 3 tvořila hlinitopísčítá zemina s velkým podílem malty. Nálezy z této vrstvy se daly rámcově datovat do období 14. – 15. století. Těžko od sebe odlišitelné vrstvy 4 a 5 se skládaly z tmavě hnědé šterkovitohlinité zeminy a obsahovaly nálezy stejného časového horizontu (2. pol. 13. – poč. 14. století). Vrstva 6 vyplňovala základový vkop hradby a byla tvořena tuhou maltou, místy promísenou s jemnou hnědou zeminou. Keramika z této vrstvy se shoduje do značné míry se souborem z vrstvy 4 a 5. Číslem 7 je označit odkopaného zvětralého podloží a zbytku výplně vkopu pro základ hradby, obsahující mimo jiné i malý soubor pozdně halštatské keramiky (tab. 11).

Sonda XI (z roku 2003) byla založena při jihozápadním nároží donjonu. Pod humusovitou vrstvou 1 se nalézala vrstva 2, kterou tvořila stavební destrukce. Pod destrukcí se nalézala tenká vrstvička 3, složená z hnědé zeminy promísené značným množstvím uhlíků. Vrstva obsahovala redukční keramiku datovanou do 2. pol. 15. století a množství hřebů šindeláků. Tuto vrstvu spáleniště lze pravděpodobně spojit s událostmi v roce 1475, kdy byl hrad dobyt a vypálen. Vrstvy 4 a 5

představují maltové kry vzniklé buď při úpravách, ale spíše při stavbě obytné věže v průběhu 1. pol. 14. století. Tato stavba zde porušila stratigrafii vrstev 6 a 7, které tak byly zachyceny jen při západním okraji sondy. Tyto vrstvy obsahovaly keramiku datovanou do 2. pol. 13. – poč. 14. století. Poslední vrstvou č. 8 byla utuhlá štěrkovitá zemina bez nálezů, dosedající již na skalnaté podloží (č. 9), jenž ve střední části budilo dojem nepravidelné dlažby (č. 10). Jednalo se však patrně pouze o netypicky rozrušené skalní podloží (tab. 12).

Sonda XVI (z roku 2005) byla položena kolmo na severní vnější líc zdiva donjonu (přibližně v jejím středu). Pod humusovitou vrstvou č. 1 se nalézala vrstva 2, tvořená tmavě hnědou zeminou s obsahem drobnějších kamenů, drobnými zlomky cihel a keramikou datovatelnou do závěru existence hradu. Následovala světle hnědá až okrově zbarvená zemitá vrstva 3, promísená s maltou a většími kameny, zlomky cihel a prejzů. Pod ní se nalézala tmavohnědá až tmavošedá popelovitá vrstva (č. 4), která obsahovala opět zlomky cihel, dlaždic, prejzů a hlavně velký soubor keramiky rámcově datovaný do 2. pol. 15. – poč. 16. století (podobně jako dvě předešlé vrstvy). Následovala maltovitopísčítá vrstva č. 5 obsahující rovněž pozdně středověkou keramiku. Zemitopísčíté vrstvy č. 6 až 8, s obsahem malty a keramiky starších horizontů, souvisejí již se stavbou obytné věže a rozebírání původní hradby jádra, z které zde zůstaly základové partie přizděné ke skalnímu podloží. Byl tak zde vytvořen jakýsi mohutný (více než 2, 5 metru široký) předzáklad nově budovaného donjonu. Poslední vrstva 9 byla tvořena tmavě hnědou štěrkovitou zeminou bez archeologických nálezů (tab. 13). (Durdík-Kausek-Procházka 2002; 2003; 2004; 2005; 2007, nález. zprávy).

Nálezy z popisovaného rozsáhlého výzkumu jsou dnes uloženy v Muzeu Chodska v Domažlicích.

4.2.2 Analýza keramického souboru

Archeologickým výzkumem hradu Nového Herštejna byl získán soubor čítající 9 727 zlomků kuchyňské a stolní keramiky datované do období od 2. pol. 13. do 1. pol. 16. století. Pro tuto práci byl vyčleněn soubor keramiky o počtu 2 439 zlomků (25,1 % z celk. množství), který se vztahuje k první stavební fázi hradu a je tak datovaný do druhé pol. 13. st. s možným přesahem do počátku následujícího století. Téměř celý tento soubor (95 %) reprezentuje jediná materiálová skupina, označená jako NH/1. Ostatní skupiny keramiky představují tak nepatrný podíl, že zde budou jen stručně zmíněny.

NH/1 – tuto dominantní skupinu představuje keramika pálená v oxidačním prostředí. Výpal je středně tvrdý až tvrdý, barva střepu přechází od cihlově červené, přes různé odstíny hnědé až k hnědočerné. Často se objevuje na lomu střepů „sendvičový efekt“. Keramické těsto je střední zrnitosti, povrch je většinou hladký, jen ojediněle jemně krupičkový. Velmi podstatné pro tuto skupinu je absence slídy jako příměsí, pokud se ojediněle objeví, tak zrnka jsou velmi drobná a s nepatrnou četností. Na keramice se často dochovaly stopy po lepení a následném obtáčení.

Z keramických tvarů jasně dominují hrnce a hrnky (67 %), dále jsou početně zastoupeny mísy (21 %), již méně početně zvonovité pokličky/misky (6%), vzácněji pak poháry (3 %) a jednoprocenním podílem konvice, zásobnice a kahánky, výjimečně se objevuje již také džbán.

Co se týče samotných okrajů hrnců, tak nejvíce je v souboru zastoupen okraj připomínající kalichovitou profilaci – skupina 4 (24 %), dále vyšší varianty okraje vzhůru vytaženého – sk. 9 (16 %), okruží s vnitřním prožlabením (nepravá okruží) – sk. 10 (12 %), okraje lehce zduřelé profilace – sk. 3 (11 %). Menším podílem je zastoupena nižší varianta vzhůru vytaženého okraje – sk. 8 (7 %), vzhůru vytažené okraje s vnějším prožlabením – sk. 5 (7 %), okraje ovaleně římsovité – sk. 13 (5 %), protažené okraje – sk. 4 (4 %), jednoduše profilované okraje – sk. 1 (3 %), okraje skupiny 22 (2 %), nepravá okruží rozvinutější profilace – sk. 12 (2%), okraje kyjovité profilace – sk. 18 (2 %), okraje skupiny 19 (2 %) a římsovité okraje – sk. 7 (2 %). Méně než jednoprocenním podílem jsou zastoupeny okraje skupin 15, 16 a 21.

Výrazněji zastoupeny byly též mísy, u kterých dominuje jednoduše profilovaný okraj – sk. 1 (59 %), méně jsou zastoupeny okraje skupiny 4 (14 %), sk. 3 (10 %), sk. 2 (9 %) a sk. 6 (8 %).

Vyhodnoceno bylo také zastoupení typů jednotlivých výzdobných prvků. Nejvíce se v souboru objevuje šroubovice a rýha – typ 1.1 (63 %), dále kombinace vlnic a šroubovice – typ 1.3 (17 %), a samotných vlnic – typ 1.2 (9 %). Méně jsou zastoupeny nehtové vrypy – typ 3.1 (4 %), vývalková šroubovice – typ. 2.2 (3 %) a ryté vrypy – typ 3.2 (3 %). Pod hranicí jednoho procenta se objevují kombinace vrypů a vpichů – typ 3.4, vrypů s vlnicemi – typ 3.5.

Dna nesou stopy někdy až hrubé podsýpky a v některých případech je patrný otisk dřevěné podložky. V souboru se objevují také plastické značky na dnech, případně i na knoflíku/dně zvonovitých poklic/misek. Z motivů se objevuje kříž v kruhu (tab. 44: 14), kolo s loukotěmi (tab. 48: 17, 18, 19) nebo kruh s paprsky (tab. 46: 2).

Z nádob se podařilo slepit jen vzácně menší torza, která nám s většími zlomky alespoň přibližně poskytují podobu jednotlivých keramických tvarů.

Hrnce a hrnky mají vejčité, vzácněji až kulovité tělo, jsou bezuché a průměry okrajů různých typů se pohybují 10 do 25 cm. Ve výzdobě se uplatňuje především jednoduchá vlnice se šroubovicí (např. tab. 41 : 1; tab. 47: 1), někdy dvojitá a proplétající se vlnice (např. tab. 41: 6; tab. 44: 25), samotná šroubovice (např. tab. 45: 1; tab. 46: 4), mělké žlábkování (tab. 42: 1) nebo vrypy (např. tab. 41: 7). Dna jak již bylo řečeno nesou stopy podsýpky, otisku dřevěné podložky nebo jsou vzácněji opatřena hrnčířskou značkou.

Mísy a misky mají jen mírně rozevřené stěny a průměr okraje se pohybuje od 10 do 25 cm. U malých průměrů by se mohlo v některých případech jednat i o poháry, pro značnou fragmentární dochovanost těchto tvarů to však nelze určit. Z výzdoby se na stěnách pod okrajem někdy objevuje hrotitá vlnice (např. tab. 44: 27, 32; tab. 46: 12), často je horní plocha či hrany okraje zdobeny vrypy, přesekáváním, důlky či vpichy (např. tab. 41: 11; tab. 43: 1, 2; tab. 47: 2, 11). Na nalezených exemplářích okrajů se nevyskytuje hubička.

Pokličky patří typům zvonovitých poklic/misek. Dle několika dochovaných okrajů se jejich průměr pohyboval od 16 do 22 cm. Okraj je výjimečně zdoben vrypy (tab. 44: 9). Horní plocha knoflíku bývá někdy opatřena hrnčířskou značkou (tab. 44: 14; tab. 47: 5). Kruhový otvor, který se někdy u těchto keramických tvarů vyskytuje, nebyl ve studovaném souboru obsažen.

Poháry patří k jistému specifiku této materiálové skupiny. Jejich stěny se jen mírně rozevírají k jednoduše profilovaným okrajům, které se pohybují v průměru od 8 do 12 cm. Z výzdoby se uplatňuje hrotitá vlnice

(tab. 39: 13) nebo vlnice vícenásobná (tab. 44: 27; tab. 46: 13). Jedno z den o průměru okolo 8 cm a opatřené značkou (tab. 48: 18) by mohlo náležet k tomuto keramickému tvaru.

Kahany zde zastoupené mají průměr okraje od 10 do 15 cm a jsou poměrně masivní, hubička je dochována na jednom exempláři (tab. 47: 10). Dna nesou stopy podsýpky, ale také otisk dřevěné podložky.

Konvice je zastoupena jen jedním nálezem trubkovité výlevky (tab. 44: 20) a třmenového ucha zdobeného nehtovými vrypy (tab. 40: 1).

Zásobnice je zastoupena jen několika zlomky stěn, jejichž tloušťka je přiřazuje k tomuto keramickému tvaru.

Džbán je v této skupině doložen jen jedním exemplářem. Tělo je zdobeno žlábků a jemným rýhováním. Okraj v podobě vyššího okruží je opatřen hubičkou a je poměrně zprohýbán, takže nedovoluje změřit jeho průměr.

NH/2 - tato materiálová skupina je v souboru jen nepatrně zastoupena (4 %). Keramika je pálená v oxidačním prostředí a výpal je středně tvrdý až tvrdý. Barva střepu přechází přes různé odstíny hnědé až k hnědočerné. Materiál je střední zrnitosti, povrch je většinou hladký, ojediněle krupičkový. Velmi podstatné pro tuto skupinu je obsah slídy jako příměsí. Na keramice se často dochovaly stopy po lepení a následném obtáčení. I přestože tento malý soubor neumožňuje podrobnější rozbor, lze konstatovat, že z výzdoby zde převažuje vývalková šroubovice (např. tab. 47: 6) a jednoduché žlábků a rýhy. Tato materiálová skupina nápadně připomíná domažlické soubory, ve kterých po celé 13. století právě dominuje keramika s výraznou příměsí slídy.

Z ostatních materiálových skupin se ještě objevuje jednak tuhové zboží, jednak keramika s tuhovými přetahy. Jejich podíl v celkovém souboru je však pouze v řádu promile.

Importy – v celém souboru keramiky, která se vztahuje k první stavební fázi hradu (2. pol. 13. století), se objevilo také několik jedinců, které nelze ztotožnit s produkcí dílen zdejší oblasti, ale považovat je s největší pravděpodobností za importované zboží.

Jedná se zejména o tři zlomky bíle malované keramiky, která byla vypálena v oxidačním prostředí do tmavě okrové barvy. V jednom případě se snad jedná o pohár s okrajem o průměru 9 – 10 cm (tab. 44: 21). Druhý exemplář s přesekávaným okrajem by mohl patřit také poháru nebo snad pokličky (tab. 46: 10). Třetí zlomek se jeví o něco mladší než předešlé a patrně pochází z výduti hrnku (tab. 44: 18).

Další netypické zboží představuje část stěny pravděpodobně promačkávaného poháru se žlábkovou výzdobou (tab. 62: 2). Hrnčina je opět tvrdě vypálená do okrové barvy a jako příměs se objevují vzácné zrnka slídy.

Importem je také zlomek jednoduše profilovaného okraje o průměru 9 cm, který patří také poháru (tab. 44: 28). Střep je jemnozrný a nese stopy po vytáčení. Výpal je tvrdý, barva až bělorůžová.

Dále se jedná patrně o knoflík pokličky, zhotovené opět z jemně plaveného materiálu, který je tvrdě vypálen do okrové barvy. Knoflík nese stopy po odříznutí (tab. 47: 4).

Posledním exemplářem tohoto souboru je snad část dna miniaturní nádoby. Jedná se znovu o jemně plavený materiál, který je však redukčně vypálen téměř do černé barvy a je opatřen až kovovým leskem. Dno nese stopy po odříznutí (tab. 46: 16).

Popisovaný soubor z hradu Nový Herštejn představuje největší stratifikovanou keramickou kolekci pro oblast Domažlicka, kterou můžeme bezpečně datovat do 2. poloviny 13. století. Stává se tak významným kalibračním souborem pro ostatní lokality, zkoumané v jihozápadních Čechách.

4.3 PŘÍKOPY

4.3.1 Nálezové okolnosti

Popisovaný keramický soubor pochází pouze z povrchových sběrů z let 1965, 1988 a sběrů autora z let 2003 – 2004. Získaná keramika pochází převážně z prostoru jádra lokality, část byla však získána i na ploše předhradí. Oba soubory byly spojeny v jeden, neboť nesou naprosto shodné vlastnosti. Zde pojednáváný materiál pochází ze sbírek Západočeského muzea v Plzni a Muzea Chodska v Domažlicích.

4.3.2 Analýza keramického souboru

Soubor z Příkopů obsahuje 194 zlomků keramiky a lze ho rozdělit do dvou základních materiálových skupin (PŘ/1 a PŘ/2).

PŘ/1 – představuje výrazně dominantní podíl v souboru (91 %). Skupinu tvoří oxidačně pálená keramika středně tvrdého výpalu. Barvy střepu se pohybují od cihlově červené, přes různé odstíny hnědé, až po hnědočernou. Materiál je střední zrnitosti obsahující sporadicky velmi drobné částičky slídy, povrch je většinou hladký bez vystupujících příměsí. Na zlomcích je patrné obtáčení.

Z určitelných zlomků náleží 10 okrajům hrnců a hrnků, z nich převládají okraje vzhůru vytažené s vnějším prožlabením (typ 5.1 a 5.3), dále nízká varianta vzhůru vytaženého (typ 8.2) a okraj ovalený až římsovité (typ 13.2). Z měřitelných okrajů zjišťujeme hrnky s průměrem okraje okolo 15 cm a hrnce s průměrem okraje v rozmezí 18 – 23 cm.

Z dalších keramických tvarů byl rozpoznán zřejmě okraj pokličky s průměrem okolo 14 cm (tab. 50: 22). U den se dochovaly stopy podsýpky, v některých případech velmi jemné až popelovité. Jeden exemplář nese stopy otisku dřevěné podložky a jednou je zastoupena hrnčířská značka (tab. 50: 26).

Ve výzdobných motivech značně dominuje (44 zl.) běžná šroubovice (např. tab. 49: 8-18, 22; tab. 50: 8-18, 20), dále 5 zlomky je zastoupena vývalková šroubovice (tab. 49: 6, 20, 21; tab. 50: 2, 7) a nejméně je zastoupena vlnice (tab. 49:19, tab. 50: 6).

PŘ/2 - drobný soubor (9 %) oxidačně vypálené keramiky se střední tvrdostí. Převážně hnědými odstíny zabarvené střepy jsou střední až hrubé zrnitosti s velkým obsahem slídnaté příměsi. Povrch je drsnější až puchýřkovitý, na střepích patrné stopy po obtáčení. Z keramických tvarů se podařilo rozeznat pouze zásobnici či velký silnostěnný hrnec, zdobený širokým žlábkem nebo šroubovicí (tab. 49: 7; tab. 50: 19).

Keramika z Příkopů představuje poměrně homogenní soubor, který můžeme bezpečně datovat do 1. poloviny 13. století, s jeho počátky snad ještě na přelom 12. a 13. století. Do stejného období patří i materiál získaný výzkumem R. Turka v roce 1959 (Metlička 2008, 146).

4.4 PUŠPERK

4.4.1 Nálezové okolnosti

Keramický soubor pochází opět jen z povrchových sběrů, které byly na lokalitě provedeny v roce 1964 a 1969 a doplněny autorem v roce 2004. Tento nejnověji získaný soubor keramiky byl nalezen v prostoru výrazné terénní deprese při obvodové hradbě, v severozápadní části hradního jádra. Keramika je uložena v Západočeském muzeu v Plzni a v Muzeu Chodska v Domažlicích.

4.4.2 Analýza keramického souboru

Posuzovaný soubor obsahuje celkem 257 zlomků keramiky, podstatná část náleží až 15. století, pouze ve stopovém zastoupení je keramika datovaná do 13. – 14. století. Jen orientačně tak byly vytvořeny materiálové skupiny pro mladší období 14. – 16. století (PU/3, 4 a 5). Do 13. století lze bezpečně datovat pouhých 9 střepů, přesto se zde podařilo rozlišit dvě materiálové skupiny (PU/1, 2).

PU/1 – nepatrný soubor (2,7 %) keramiky pálené v oxidačním prostředí, výpal je středně tvrdý až tvrdý, barva střepu cihlově červená až hnědá. Na lomu střepů se objevuje „sendvičový efekt“. Keramické těsto je střední zrnitosti, povrch je hladký, jen ojediněle jemně krupičkový. Materiál neobsahuje slídu jako příměs, pokud se ojediněle objeví, tak zrnka jsou velmi drobná a s nepatrnou četností. Na keramice se dochovaly stopy po

lepení a následném obtáčení. Z typických zlomků je zastoupeno jen dno se stopami podsýpky (tab. 51: 10).

PU/2 – opět početně velmi chudý soubor (0,8 %) oxidačně středně tvrdě vypálené keramiky světle hnědých odstínů. Materiál je střední zrnitosti, povrch je krupičkový a objevuje se „sendvičový efekt“. Velmi podstatné pro tuto skupinu je obsah slídy jako příměsi. Na keramice se dochovaly stopy obtáčení. Z typických zlomků je zastoupena jen část výdutě hrnku zdobené drobnou šroubovicí (tab. 53: 25).

PU/3 – nepatrný soubor (1,5 %) oxidačně středně vypálené keramiky světlých odstínů, v jednom případě s bělavým hlinkovým přetahem. Materiál je střední zrnitosti, povrch je krupičkovitý. Z keramických tvarů je zastoupena poklička (tab. 51: 3, 6) a vně vyložený okraj hrnce s radélkovou výzdobou (tab. 53: 17). Soubor lze rámcově datovat do 2. pol. 14. stol. s možným přesahem do století následujícího.

PU/4 – dominantní skupina (94,5 %) redukčně pálené keramiky. Výpal je středně tvrdý až tvrdý, zbarvení do šedé až šedočerné. Materiál je střední zrnitosti, někdy se objevuje „sendvičový efekt“ a povrch je ve většině hladký, částečně i leštěný. Z keramických tvarů jsou zastoupeny především hrnce a hrnky, dále poklička, džbán, mísa a cedník. Z okrajů převažují ovalené, dále ovalené s vnitřním prožlabením, přehnuté, méně pak římsovité a vně vyložené. Ucha jsou pásková a dna nesou většinou stopy po odříznutí. Z výzdoby převažují radélkové dekory, dále se objevuje rytá výzdoba a vývalková šroubovice. Soubor lze převážně datovat do 15. století, částečně i do závěru 14. století.

PU/5 – opět nepatrný soubor (2 %) oxidačně pálené keramiky. Výpal je středně tvrdý, barva okrová až načervenalá. Materiál je střední zrnitosti, povrch je hladký a opatřený z vnitřní strany glazurou. Z keramických tvarů je zastoupena láhev (tab. 51: 29). Tento soubor lze datovat do 16. století a spojit ho se stavebními aktivitami (stavbou kaple) v již pustém hradě.

Na souboru keramiky z Pušperka je především zarážející nepatrný podíl nálezů z počátků hradu, což lze vysvětlit snad jen překrytím nejstarších situací mocnými destrukčními vrstvami, vzniklými jednak při posledním dobytí hradu roku 1473, jednak při zplanýrování plochy jádra při stavbě kaple v 16. století.

4.5 RUCHOMPERK

4.5.1 Nálezové okolnosti

Keramický soubor byl získán archeologickým výzkumem v roce 1989. Autorovy povrchové sběry v minulých letech vyzněly negativně. Během zmiňovaného výzkumu byly na lokalitě položeny dvě sondy.

Sonda A měla rozměry 0,8 x 1,5 metru a byla založena na hraně terénní deprese, ve východní části jádra hradu. Nálezová situace se skládala pouze z jedné splachové vrstvy nasedající v hloubce přibližně 0,4 m přímo na svažující se skalnaté podloží. Převážná část keramiky z této vrstvy náležela pozdně halštatskému horizontu osídlení.

Sonda B o rozměrech 0,5 x 2,6 byla vytyčena přibližně ve středu západní okrajové části jádra hradu. Na západním konci zachytila těleso valu či tarasu, který sledoval okraj hradní dispozice. Na opačném konci prořála sonda destrukci objektu dřevohlinité konstrukce, projevující se

zvláště množstvím vypálené mazanice. Vrstvu 1 tvořila černá humusovitá půda obsahující drobné kameny, mazanici a keramiku. Vrstva 2 obsahovala rozplavenou mazanici promísenou s hlínou a drobnými kameny. Bylo zde také nalezeno množství vypálené mazanice, která údajně pocházela z vypálené podlahy či pícky objektu, jenž stával v blízkosti popisované sondy. Vrstva 3 obsahovala nejvíce nálezů a lze ji spojit s krátkým časovým úsekem života hradu. Tato vrstva již v hloubce 0, 55 metru dosedala na šterkovité podloží. Výzkumem byl získán velmi homogenní keramický soubor vypovídající o krátké existenci tohoto hradu (Procházka 1991, 75–76). Materiál z výzkumu je dnes uložen v Západočeském muzeu v Plzni.

4.5.2 Analýza keramického souboru

Posuzovaný soubor obsahuje 299 zlomků keramiky a lze ho rozdělit do třech materiálových skupin.

RU/1 – představuje jasně dominantní podíl v souboru (96 %). Skupinu tvoří oxidačně pálená keramika středně tvrdého výpalu. Barvy střepu se pohybují od cihlově červené, přes různé odstíny hnědé, až po hnědočernou. Materiál je střední zrnitosti obsahující sporadicky velmi drobné částičky slídy, povrch je většinou hladký bez vystupujících příměsí. Na zlomcích je patrné obtáčení.

Z určitelných zlomků náleží 28 okrajům hrnců a hrnků, z nich převládají okraje vzhůru vytažené (typ 9.2), dále jsou zastoupeny nízké varianty vzhůru vytažených okrajů (typ 8.1), okraje jednoduché profilace (typ 1.1 a 1.2), ovalené římsovité (typ 13.1), okraje připomínající kalichovitou profilaci (typ 5.2 a 5.3), dále ovaleně vytažený (typ 6.1) a

ovalený (typ 15.3). U měřitelných okrajů zjišťujeme hrnky s průměrem okraje od 12 do 17 cm a hrnce s průměry okrajů nad 20 cm.

Z dalších keramických tvarů se objevuje již jen poklička (typ 17 a 22). Dochované zlomky den nesou z větší části stopy podsýpky, výjimečně otisku dřevěné podložky.

Z výzdoby převažují rýhy, šroubovice a žlábků (typ 1.1), dále je zastoupena jednoduchá vlnice (typ. 1.2), kombinace vlnice a šroubovice (typ 1.3), vývalková šroubovice (typ 2.2), nehtové vrypy (typ 3.1), kombinace vrypů a vlnice (typ 3.5) a konečně kombinace vrypů a rýh či šroubovice (typ 3.6).

RU/2 - velmi nepatrný soubor (1,5 %) oxidačně vypálené keramiky se střední tvrdostí. Převážně hnědými odstíny zabarvené střepy jsou střední až hrubé zrnitosti s velkým obsahem slídnaté příměsi. Povrch je drsnější až puchýřkovitý, na střepech patrné stopy po obtáčení. Z keramických tvarů se podařilo rozeznat pouze dva zlomky den hrnců, které nesou stopy podsýpky.

RU/3 – drobný soubor (2,5 %) tuhové keramiky. Výpal je měkký až středně tvrdý, střep je výrazně zrnitý s téměř naprostým podílem tuhy, barva je šedočerná. Zlomky nesou stopy po obtáčení. Patrně celý soubor (8 zlomků) pochází z jedné tuhové zásobnice. Průměr jejího okraje je přibližně 48 cm a její tělo je zdobeno šroubovicí a výraznými prstovými vrypy (tab. 61: 38).

Celý keramický soubor je ve většině analogický souboru z Příkopů, ten však nedosahuje takové vypovídací hodnoty, jako výzkumem získaný materiál z Ruchomperka.

4.6 RÝZMBERK

4.6.1 Nálezové okolnosti

Z této lokality pochází velmi početné keramické soubory, které byly získány při nekontrolovatelných stavebních úpravách, ale i sběrech za posledních 30 let. Jelikož byly předány Klubem českých turistů do domažlického muzea nedávno, nebyly ještě zpracovány, navíc obsahují téměř v úplnosti mladší keramiku, která nesouvisí s tématem této práce.

Vyhodnoceny zde byly dva soubory s rozdílnou vypovídací hodnotou. Prvý soubor pochází z archeologického výzkumu druhé hradní brány z let 2003 a 2004. Výzkum přinesl většinou mladší nálezy datované do 14. – 17. století. Z terénní deprese, pod destrukčními a komunikačními vrstvami v prostoru samotné hradní brány, však byl kromě pozdně bronzové keramiky získán reprezentativní soubor keramiky datovaný do první stavební fáze hradu, tzn. do 2. poloviny 13. století. Skalní deprese, kterou vyplňovala vrstva (č. 11) s uvedenými nálezy, nebyla přírodního původu, ale mohlo by se zde jednat o nedokončený záměr vysekání šachty pro závaží padacího mostu brány, anebo jiný objekt nejasné funkce při jihovýchodním okraji původního předhradí. (Durdík – Kausek 2004; 2005, nálezové a investorské zprávy).

Druhý soubor keramiky pak pochází z autorových sběrů, které byly provedeny v letech 2003 – 2004 v prostoru zemního opevnění (valů a příkopů) severně a severovýchodně od rýzmberské rozhledny. Část materiálu pochází také ze sběrů pracovníků Západočeského muzea v Plzni.

Soubory z archeologického výzkumu a z autorovo sběrů jsou uloženy v Muzeu Chodska v Domažlicích, ostatní materiál je v Západočeském muzeu v Plzni.

4.6.2 Analýza keramického souboru

Posuzovaný soubor po spojení obou celků obsahuje 352 zlomků keramiky, které se dají rozdělit do dvou základních materiálových skupin (RY/1 a RY/2). Kresebně bylo zdokumentováno navíc také několik jedinců (částečně snad importů), které však již patří většinou do pozdější doby a tak zde budou popsány jen velmi stručně.

RY/1 - tuto převažující skupinu (64 %) představuje keramika pálená v oxidačním prostředí. Výpal je středně tvrdý až tvrdý, barva střepu přechází od cihlově červené, přes různé odstíny hnědé až k hnědočerné. Často se objevuje na lomu střepů „sendvičový efekt“. Keramické těsto je střední zrnitosti, povrch je většinou hladký, jen ojediněle jemně krupičkový. Velmi podstatné pro tuto skupinu je absence slídy jako příměsi, pokud se ojediněle objeví, tak zrnka jsou velmi drobná a s nepatrnou četností. Na keramice se často dochovaly stopy po lepení a následném obtáčení.

Z keramických tvarů jasně dominují hrnce a hrnky, z jejich okrajů převažují římsovité okraje (typ 7.1), dále se objevují okruží s vnitřním prožlabením - nepravá okruží (typ 10.1, 10.2 a 10.5), dále ovaleně římsovité (typ 13.2), ojediněle ovalené vytažené (typ 6.1), vytažené s vnějším prožlabením (typ 5.3) a jednoduché profilace (typ 1.2). U měřitelných okrajů zjišťujeme menší hrnky o průměru okraje 12 – 16 cm a hrnce o průměru nad 20 cm.

Z dalších keramických tvarů se již méně objevuje zvonovitá poklička/miska (tab. 57: 21, 22) – průměr okraje až 26 cm, dále kahánek o průměru 11 cm (tab. 55: 1). Ojediněle je zastoupena mísa o průměru 26 cm, zdobená na horní ploše okraje vlnicí (tab. 57: 17), a okraj pravděpodobně dózy s průměrem okraje 10 – 11 cm (tab. 55: 9).

Z výzdobných prvků dominují rýhy, žlábký a šroubovice (např. tab. 55: 8, 11-14, 16), ojediněle se vyskytuje jednoduchá vlnice (tab. 57: 17).

Dna nesou stopy podsýpky, někdy též otisk dřevěné podložky. Na dvou exemplářích se objevují hrnčířské značky (tab. 56: 32; tab. 55: 15).

RY/2 - tato materiálová skupina je v souboru zastoupena o něco méně (36 %). Keramika je pálená v oxidačním prostředí a výpal je středně tvrdý až tvrdý. Barva střepu přechází od cihlově červené přes různé odstíny hnědé až k hnědočerné. Materiál je střední zrnitosti, povrch je většinou hladký, ojediněle krupičkový. Velmi podstatné pro tuto skupinu je obsah slídy jako příměsi. Na keramice se dochovaly stopy po obtáčení.

Z keramických tvarů opět dominuje hrnec a hrnek, z jejich okrajů je zastoupeno nepravé okružní (typ. 10.2 a 10.5), ovaleně vytažený (typ 6.1), ovaleně římsovitý (typ 13.2) a vytažené s vnitřním prožlabením (typ 5.3). Hrnky mají průměr okraje okolo 15 cm, hrnce nad 20 cm.

Z dalších keramických tvarů je zastoupena poklička s okrajem o průměru okolo 12 cm (tab. 56: 15), kahánek (tab. 56: 16), dále pravděpodobně zásobnice s netypickým okrajem zdobeným dvojitou vlnicí (tab. 56: 25) a pravděpodobně masivní pohár o průměru dna přes 6 cm, u kterého je z rubu patrné lepení a následné obtáčení (tab. 55: 17).

Z výzdoby se uplatňuje především šroubovice a vývalková šroubovice (tab. 56: 21-24), vzácněji vlnice situovaná na plochy okrajů (tab. 56: 25, 26).

Dna opět nesou stopy podsýpky i otisku dřevěné podložky, hrnčířské značky pro tuto skupinu nebyly v souboru doloženy.

Importy mladšího horizontu – byly získány povrchovými sběry a proto mají pouze ilustrační charakter. Jedná se o různé polokameninové a kameninové poháry o průměru okraje 6 – 10 cm. Určit původ lze jen u dvou exemplářů loštických pohárů (tab. 58: 1,2). Dále se zde objevují dva redukčně pálené zlomky pohárů z jemně plavené hlíny, zdobené radélkem a leštěné až do kovového lesku (tab. 57: 24, 28) a pohár s hnědým nástřepím a oboustrannou červenou engobou (tab. 57: 29).

Keramické soubory z hradu Rýzmburka představují pro poznání regionální keramiky 2. pol. 13. století klíčovou roli, podobně jako nálezy z nedalekého Nového Herštejna, kterým se svým složením nápadně podobají.

4.7 CELKOVÉ VYHODNOCENÍ KERAMICKÝCH SOUBORŮ

V rámci analýzy souborů z jednotlivých lokalit bylo pracováno celkem s 3 750 zlomky keramiky. Mezi nimi má nezastupitelný význam rozsáhlý soubor z hradu Nového Herštejna. Ostatní soubory v počtech okolo 200 – 350 zlomků sice neposkytují takové množství informací jako herštejnský soubor, přesto je většinou jejich vypovídací hodnota celkem velká. Na základě makroskopického vyhodnocení (jehož subjektivita je nesporná) bylo definováno celkem 17 materiálových skupin. Pro zvolené téma této práce však mají stěžejní význam jen ty skupiny, které se vztahují k počátečním fázím existence hradů,

v případě Příkopů a Ruchomperka postihují celou dobu jejich života. Obecně řečeno středem zájmu je nastínění relativní chronologie keramických skupin pro období 13. století. Pro Netřeb je to tak skupina označená jako N/1, pro Nový Herštejn skupiny NH/1 a NH/2, pro Příkopy skupiny PŘ/1 a PŘ/2, pro Pušperk skupiny PU/1 a PU/2, pro Ruchomperk skupiny RU/1, RU/2 a RU/3 a konečně pro Rýzmberek skupiny označené jako RY/1 a RY/2.

Z rozboru jednotlivých materiálových skupin navíc vzešel důležitý poznatek o shodnosti některých z nich. Můžeme tak s určitostí říci, že k početně největší skupině keramiky z Nového Herštejna (NH/1) je identická nepočtená skupina N/1 z Netřebu, rovněž málo početná skupina PU/1 z Pušperka a dominantní skupina RY/1 z Rýzmbereka. I ostatní keramické skupiny z vrcholně středověkých hradů mají mnoho shodných prvků. Jedná se o skupiny NH/2, PU/2 a RY/2 a i o nich můžeme s trochou opatrnosti mluvit jako o jednom celku. Stejnou situaci můžeme sledovat i u keramických souborů z hradů staršího horizontu, tzn. z Příkopů a Ruchomperka. Jejich dominantní keramické skupiny PŘ/1 a RU/1 jsou z technologického hlediska téměř identické, pouze v zastoupení výzdobných prvků zde spatřujeme rozdíl. Keramika z Příkopů se v tomto srovnání tak jeví jako chudší a jakoby archaičtější, je však možné, že je to zkresleno menší početností tohoto souboru. Také početně nevýrazné skupiny PŘ/2 a RU/2 nesou velmi shodné znaky. Pouze pro skupinu tuhové keramiky z Ruchomperka (RU/3) nebyla nalezena v ostatních souborech analogie.

4.7.1 Nástin relativní chronologie

Na základě technologického a morfologického hlediska lze popisované keramické soubory rozlišit na dvě vývojové fáze.

1. **fáze** – je vázána na Příkopy a Ruchomperk, nejstarší hrady v oblasti, jejichž počátky můžeme klást snad již na přelom 12. a 13. století. Doba jejich existence s největší pravděpodobností nepřesáhla polovinu 13. století. Tato keramická fáze je tak vymezena do 1. poloviny 13. století. Materiálové skupiny z těchto lokalit působí velmi homogenním dojmem a vlastně poukazují na jednotlivé keramické okruhy spadající ještě k mladohradištní tradici. Skupiny PŘ/1, PŘ/2, RU/1 a RU/2 měly jisté pokračování v následující 2. fázi, kde se hlavně po morfologické stránce plně vyvinuly. Tuhová keramika (RU/3) se naopak v následující fázi již neobjevuje.

2. **fáze** – časově ji stanovujeme do druhé poloviny 13. století. Patří sem materiálové skupiny N/1, NH/1, NH/2, PU/1, PU/2, RY/1 a RY/2. Jejím základním prvkem je ještě doznívající mladohradištní tradice. V této fázi se již plně vydělily dva základní keramické okruhy. První z nich, který je provázen keramikou s vyšším obsahem slídy (NH/2, PU/2, RY/2), můžeme pravděpodobně již spojit s produkcí domažlických hrnčírů, kde tato keramika dominuje. Hrnčírské centrum, kde se vyráběla keramika dominantní skupiny NH/1 (ke které řadíme i skupiny N/1, PU/1 a RY/1), je nutno hledat jinde. Jednou z možností by mohla být lokalizace tohoto výrobního centra do městečka Koloveč.³⁸

4.7.2 Možnosti absolutní chronologie

Pro lokální keramickou sekvenci hradů Korábské vrchoviny zatím postrádáme kalibrační soubory, jenž by poskytovaly absolutní data. Např. v severních a severovýchodních Čechách využítá tzv. eliminační metoda (Gabriel – Smetana 1983), která je založena na prezenci a absenci vlastností keramiky z lokalit, u nichž je možno pracovat s absolutními daty vzniku či zániku, nelze ve sledované oblasti pro dané období příliš uplatnit. U některých hradů známe sice díky predikátům přibližnou dobu jejich založení, ale další data pro vytvoření kalibračních souborů k nim jen těžko získáme. Jistou naději do budoucna by mohlo dávat shromažďování dat pomocí dendrochronologie (Procházka 2004) a následné případné získávání nálezových souborů z kontextů, vztahujícím se k takto datovaným stavebním konstrukcím. V tomto případě se však většinou jedná až o mladší situace. Dokud se neobjeví např. kontexty datované mincemi, nezbude nám v této oblasti nic jiného, než se stále opírat jen o relativní chronologii.

4.7.3 Srovnání s keramickou produkcí v bavorském příhraničí

Hned na úvod je potřeba říci, že z části užšího bavorského příhraničí nejsou pro sledované období k dispozici kvalitně zpracované rozsáhlejší keramické soubory, které by dovolovaly srovnání s materiálem z hradů Korábské vrchoviny. Nejbližší takto zpracovaný soubor pochází z Řezna (Wintergerst 1999). Zde publikovaná keramika je datována do 10. – 13. století.

Přímé obchodní kontakty s německým prostředím nebyly ve sledovaných souborech rozpoznány. Obvyklé importované zboží, objevující se v souborech českých pohraničních lokalit blízké oblasti, jako např. Tachov (Nováček 1996, 103) nebo hrad Přimda (Durdík 2007 b, 75), zde nalezeny nebyly. Jedná se zejména o ploché zdobené poklice, vně glazované zboží, červeně malovaná světlá hrnčina, reliéfní polokamenina apod. Ze souboru z Nového Herštejna sice pochází netypicky bíle malovaná světlá keramika (tab. 44: 18, 21; tab. 46: 10), ale její původ zůstává nejasný.

5. PROBLEMATIKA POČÁTKŮ ŠLECHTICKÝCH HRADŮ V OBLASTI KORÁBSKÉ VRCHOVINY

Jak již bylo částečně pojednáno v kapitolách věnujících se jednotlivým lokalitám, zapadá zakládání hradů na malém prostoru, jakým je Korábská vrchovina, do kontextu ochrany příhraničních oblastí během 13. století. Dochází zde k nahrazení původních, zeměpanských mocenských opor (článků hradske soustavy), které byly v době posledních Přemyslovců z řady důvodů již jen těžko udržitelné. Jejich místo a některé funkce postupně přebírají nové opěrné body. Jak dokládají další příklady z oblasti jihozápadních Čech, jsou již tyto lokality budovány místními předáky z řad šlechty, kteří si zde postupně budují svá dominia. K tomuto procesu určitě docházelo s vědomím panovníka a snad i to bylo jeho promyšleným záměrem, neboť tímto způsobem nejenže získal přední představitele šlechty na svou stranu, ale zároveň je nenásilným způsobem přímo zapojil do obrany země (Razím 2004 a).

Jak již bylo zmíněno, byl tento postup jen v jihozápadních Čechách nejdnou realizován. Názorné je to např. v Žinkovech u Nepomuka, kde

funkci staršího Obrova hradiště přejalo snad v 11. století nedaleké menší hradiště, na jehož místě byl po polovině 13. století založen hrad Potštejn. Drslavické predikáty se k Žinkovům hlásí již od 70. let 12. století (např. Břicháček-Metlička 1998; Kausek 2001; Metlička 2008). Podobná situace se vztahuje také k Drslavickým Liticím u Plzně (zde ale nejde o příhraniční oblast), kde hrad vzniká snad v místech pův. dvorce (Novobilský – Rožmberský 1996). Dalším příkladem je i Hrádek u Zborov, vybudovaný v průběhu 13. století v blízkosti zaniklého, zatím nedatovaného, hradiště (Boháčová-Chotěbor 1987).

Do stejné skupiny pravděpodobně patří i lokality Příkopy a Ruchomperk, které se v domažlické oblasti staly patrně nástupcem hradiště u Smolova (kat. Spáňov). Jaký důvod vedl stavitele vybudovat tyto hrady v těsné blízkosti, zůstává nevyřešenou otázkou. Nabízí se zde hlavně již výše nastíněná ochrana veledůležité zemské stezky. Tomu by též napovídala skutečnost, že když tato opevnění dosloužila, byly v této oblasti záhy vybudovány straníky krále Přemysla Otakara II. tři nové pohraniční pevnosti, hrady Rýzemberk, Nový Herštejn a Pušperk. Bohužel o jejich stavební podobě z této doby toho příliš nevíme, neboť je výrazně pozměnily nebo dokonce setřely pozdější přestavby a demolice. Posledním hradem, který zde vzniká je Netřeb. Tento hrad, jehož hlavní stavbou se stal mohutný donjon, byl postaven v dominantní poloze patrně někdy v průběhu 1. poloviny 14. století. Jak snad svědčí sporadické arch. nálezy, bylo toto místo již v průběhu 2. pol. 13. století zapojeno do ostrahy některé z větví Řezenské stezky.

Je zřejmé, že studium hradů v oblasti Korábské vrchoviny je stále v počátcích a dosavadní výzkum přinesl spíše více dalších otázek než odpovědí.

6. ZÁVĚR

Na počátku této práce bylo vytyčeno několik základních témat, jejichž řešení zde snad přispělo k řadě významných zjištění v rámci sledovaného regionu.

V první obsáhlejší části byla mimo jiné nastíněna hypotéza nového pohledu na trasu tzv. Řezenské stezky, která zřejmě měla také spojitost s funkcí hradních lokalit Korábské vrchoviny. Byl zde dále podán z několika pohledů přehled o jednotlivých hradech.

Významnou, ne-li stěžejní kapitolou práce se stalo zpracování a vyhodnocení keramických souborů z jednotlivých lokalit. Přestože se jednalo o početně a kvantitativně dosti rozdílné soubory, bylo jejich rozbořením získáno několik zásadních poznatků. Jedním z nejvýznamnějších je bezesporu zjištění současnosti existence dvou hradů staršího horizontu, jmenovitě Příkopů (Starého Rýzemberka) a Ruchomperka (Hradu na Velkém Kouřimu). Jejich vznik a existence v rámci 1. pol. 13. století se zdá být nezvratná a poskytuje dále nové zajímavé otázky z hlediska jejich vzájemného vztahu, osoby stavebníka a další. Tyto závěry mění pohled nejen na dějiny osídlení tohoto regionu, ale staví do nového světla i smysl vzniku nástupců těchto fortifikací, hradů Rýzemberka, Nového Herštejna a Pušperka.

Co se týče samotné středověké keramiky z pojednávaných lokalit, bylo jejím rozbořením pro sledované období 13. století identifikováno několik základních materiálových skupin, které byly začleněny do vývojových fází zdejší keramické produkce. Na základě nejpočetnější keramické skupiny z Nového Herštejna a dalších hradů byla vyslovena hypotéza o původu této keramiky z kolovečských hrnčířských dílen a to ještě v období před vytvořením cechovního systému v nedalekých městských

aglomeracích (Domažlice, Horšovský Týn a Klatovy). Výskyt odlišných materiálových skupin keramiky na studovaných lokalitách je možné spojovat s prostorovou distribucí hrnčářské produkce z jednotlivých výrobních center. I toto může být jedno z dalších nosných témat dalšího výzkumu.

7. RESUMÉ

At the beginning of this work it was set some basic thematic problems which solution have brought many important discoveries within the bounds of the studied region.

In the first more voluminous part, apart from anything else, were outlined the hypothesis of the new view of Řezno path. In this case it would have the basic relation with the origin and function of the castle localities in the territory of Koráb Hills.

The second part is completely dedicated to the elaboration and evaluation of the pottery collection from the castles in this region. Although there were very different collection as for their numbers and qualities studying these problems we got any basic knowledges. The one of the most significant investigation is the contemporary existence of two oldest fortifications in the territory of Koráb Hills especially Příkopy and Ruchomperk. Their origin and existence in the 1st middle of 13th century perhaps is conclusive and give other interesting questions from the point of view of their mutual relation, the person of the bilder, etc. These conclusions change the view not only on the history of settlement in this territory, but also put to the new light the sense of the origin of two successors of these fortifications – castles Rýzmbek and Nový Herštejn.

As concerns the mediaval pottery from the discussed lokalities it was possible to identify by makroskopie evaluation material groups and development phase pottery. In addition we got fundamental indicias of the localization of the important centre of the pottery production in the wellknown town of Koloveč in the period before the creation of the guild systém in nearby town-agglomerations (Domažlice, Horšiovský Týn and Klatovy).

The dominant occurrence of any material groups on the studied localities is possible to connect with the space distribution of the pottery production in the individual production centres.

Apart from anything else answer of this problem would be the object of the further research which is the interest of the author of this work.

8. POZNÁMKY

- 1 V literatuře se někdy objevuje i označení Kdyňská vrchovina (nejnověji např. Maur 2006, 137; Durdík 2007, 164).
- 2 Bitvu z roku 1040 klade do okolí Pasečnice (např. 2006, 148-149). Tato lokalizace je značně oprávněná. Pokud totiž můžeme věřit Kosmově kronice, tak Jindřichovo vojsko táhlo od Kouby (Chamu) a po překročení hranice římský král pronesl řeč na jakési *hoře uprostřed hvozdu*. Předpokládal, že české vojsko je ukryto v údolí pod touto horou, ukázalo se však, že Břetislavovo vojsko vyčkává *v opevnění až za další horou* (Bláhová – Fiala 1972, 90). Vše se dá překvapivě promítnout do krajiny v okolí Pasečnice. Čistě hypoteticky, pokud by Jindřich III. pronášel svou řeč na severním výběžku Spáleného vrchu pod názvem Salka anebo na místě označeném na starých mapách názvem Reichstag (Maur 2006, 149), měl by pod sebou široké údolí, kde dnes leží Pasečnice a před sebou výrazný vrch zvaný Zadní skála. Za touto „horou“ by mělo být podle Kosmy opevnění s českým vojskem. Severně od Zadní skály se ve skutečnosti táhne výrazný hřbet s názvem Dmout, jenž je zakončen výraznou polohou Na Zámku, kde se dochovalo malé raně středověké hradiště (Břicháček – Metlička 1999, 265-266). Mezi touto lokalitou a zmiňovanou Zadní skálou se v blízkosti Boučkovy skály navíc dochoval úsek valu, přerušený snad původní bránou, který není dosud datován. Do výše nastíněné hypotézy by zapadala i Dalimilova „kaplice“, jenž by se dala ztotožnit s kaplí či kostelem sv. Vavřince, který byl součástí pasečnického probošství (např. Maur 2006, 147-150).
- 3 Některé úseky této středověké komunikace se dodnes výrazně dochovaly v terénu, zvláště jižně od Pasečnice na úbočí Spáleného

vrchu, kde se za dobu užívání této trasy vytvořil impozantní úvozový systém. Používání této trasy již v pravěku nám dokládají archeologické nálezy, které však většinou pocházejí z nelegální činnosti hledačů s detektory kovů (bronzová sekera stř. doby bronzové, menší depot z ml. doby bronzové, část spony a opaskového závěsku ze starší doby římské, jenž koresponduje se starším nálezem římských mincí z Folmavy). Z období raného středověku pochází nález kopí, jenž svými proporcemi velmi připomíná franská kopí s hraněnou tulejí a denár ze závěru vlády Břetislava I.

- 4 Údaje v závorkách představují nejstarší zmínku o vsi (Profous 1947-1951; Profous - Svoboda 1957; Sedláček 1998)
- 5 Jelikož se jedná o donaci kláštera, jenž chtěl Milhost zřídít v Mašťově, je možné, že tyto vsi se nacházely v oblasti severozápadních Čech (Břicháček - Metlička 1999, 260; Sedláček 1998, 572, 608).
- 6 Po Dobřanech se píše roku 1243 Závaš z rodu Markvarticů. Za jeho syna Jana z Dobřan, jeho manželky Volfhildy a jejího otce Vykarta z Trnavy bylo před rokem 1259 vysazeno v místech původní vsi lokační město, které bylo snad osazeno kolonisty z Dolních Rakous. Zakladatelé města též darovali roku 1259 farní kostel sv. Víta s důchodem, mlýnem a pozemky řádu magdalenitek pro založení kláštera (Kuča 1996, 664-666).
- 7 V Nové Plzni se Řezenská cesta spojila s další významnou dálkovou komunikací, a to Norimberskou cestou. Před založením Nové Plzně se tyto cesty napojovaly v Rokycanech (Vávra 1973, 40, 53).
- 8 Jedná se o náhodný nález bronzové sekerky u Všerub, kde se údajně již dříve před rokem 1830 nalézaly různé bronzové předměty (Sklenář 1992, 276) a eneolitický kamenný klín z okolí dvora Bělohrad asi 2 km SZ od Brůdku (Jílková 1957, 18; Čujanová - Jílková 1966, 7).
- 9 Drobný archeologický výzkum u kostela sv. Václava poskytl nejstarší arch. materiál ze 14. - 15. století, který lze spojit se zaniklou vsí

Zdemily a kaplí sv. Václava. Dlaždice datování B. Nechvátalem do 13. století byly při výzkumu nalezeny in situ a lze je spojit až s výstavbou kostela v 2. polovině 17. století. Hroby nebyly sondáží zachyceny (Kamenická, 1995, 34).

- 10 První depot obsahoval přes 1500 pražských grošů Karla IV. a Václava IV a byl nalezen roku 1914 na úpatí kopce sv. Anny. Druhý byl nalezen roku 1937 v okolí Hájku a obsahoval 110 grošů Václava IV. (Hásková 1967, 9, 18, 19). Jelikož ves Hájek vznikla až v druhé polovině 17. století na místě do té doby porostlé pohraničním lesem, lze tyto depoty s největší pravděpodobností spojovat se středověkou cestou směřující tudy k bavorskému Eschlhamu.
- 11 O této cestě uvažuje i I. Vávra, který ji považuje za starou snad zkratkovou černou stezku vojenského charakteru (1973, 52). Naproti tomu E. Maur i na podkladě Stichovy mapy zemských silnic z roku 1676, kde je tato cesta přes Všerubský průsmyk zakreslena, se přiklání k názoru, že šlo jen o lokální komunikaci (2001, 31).
- 12 E. Maur popisuje ve své studii (2001) v této souvislosti kromě Kosteliště ještě kostel ve Svaté Kateřině u Přimdy, klášter v Pivoni, kostel sv. Kateřiny u Nýrska, kapli sv. Kunhuty na Prenetu, kapli sv. Václava ve Zdemilech a probošství sv. Vavřince v Pasečnici.
- 13 Na Stichově mapě z roku 1676 jsou zakresleny cesty přes Chodskou Lhotu, Hyršov, Pláně a Fleky, které se spojují u Pomezí a odtud pokračují už jako jediná cesta do Eschlhamu. Ve všech těchto vsích byli usazeni výběřčí dokladů o zaplacení cla (Maur 2001, 32).
- 14 Zde jde pouze o pracovní název, v němž se odráží název dvou významných středověkých měst, mezi nimiž tato cesta procházela sledovanou oblastí Korábské vrchoviny.
- 15 Obě lokality jsou stále přiřazovány do skupiny tzv. hradů přechodného typu (Durdík 2007). K diskuzi o této problematice např. Razím (2005) a Kypta (2008).

- 16 T. Durdík u Ruchomperka předpokládá zeměpanské založení a Příkopy s určitou opatrností považuje za šlechtický hrad a možné sídlo správce sousedního hradu (2007, 173). K problematice zániku hradské soustavy např. Vaníček (2000), Žemlička (2002) nebo Klápště (2005).
- 17 Mimo jiné vpádem do Bavorska roku 1266 obsadil Přemysl Otakar II. město Schnösse, panství Schneeberg a hrady Reichenstein, Franenstein a dnešní Starý Herštejn nad Pivoní (Procházka 1989, 221), který střežil dálkovou komunikaci od Waldmünchenu.
- 18 Část Úlikovského hřbetu, na níž byl hrad vybudován, byla od pradávna nazývána Netřeb, zřejmě od slova "netřiebený", tzn. nepropustný hustý les. Jistou zajímavostí je, že dodnes se v okolí zříceniny hradu nachází několik desítek tisů, jejichž stáří se v některých případech odhaduje na 600 - 800 let. (Spal 1972, 184; Perlinger - Procházka 1996, 97).
- 19 V Kanicích se křížila řezenská cesta od Domažlic s komunikací vedoucí od Klatov a dále pokračující na Horšovský Týn.
- 20 Spletitost problému počátků Nového Herštejna je způsobena především tím, že adjektivum Nový se objevuje až k roku 1348. U Starého Herštejna, založeného s největší pravděpodobností z hornofalcké strany, je přívlastek Starý zaznamenán dokonce až k roku 1420 (Jánský 2001, 42).
- 21 Ke sblížení pánů z Herštejna s Janem Volkem (od. r. 1311 Vyšehradským proboštem) došlo zřejmě, když tento zastával úřad správce Domažlic, kterým byl pověřen od Jindřicha Bavorského v roce 1331 (Jánský 2001, 44-45).
- 22 Hrad Herštejn nad Pivoní (dnešní Starý Herštejn) se dostal na delší dobu do českých rukou od roku 1331, kdy hrad získal od Jana Lucemburského pražský biskup Jan IV. z Dražic. Snad od této doby bylo nutno oba Herštejny v úředních listinách odlišovat.
- 23 Jan Herštejnský se zapletl společně s dalším západočeským panstvem do tzv. bocklenské války mezi Albrechtem IV. a opoziční

dolnobavorskou šlechtou. Její předáci po potlačení odboje nacházeli útočiště na sídlech západočeského panstva, mimo jiné také na Novém Herštejně, což se mu také stalo osudným (Jánský 2001, 54-60).

- 24 Velký průlom v jižní hradbě bývá pověstí ztotožňován s bavorskou dobovačnou akcí z roku 1475 a údajně měl být způsoben nepřátelským dělem postaveným na Příkopech (Heber 2002, 254). Těžko si lze však představit, že dělo vzdálené od hradu přibližně jeden kilometr, mohlo způsobit takovou škodu, ale především i kdyby byl průlom v hradbě proveden za bavorské akce, těžko by tento úsek opevnění zůstal neobnoven za Švihovských z Rýzemberka, kdy se z Nového Herštejna stal významný opěrný bod proti Horní Falcí a Bavorsku. Průlom vznikl s největší pravděpodobností v důsledku podkopání hradby. Jediné možné vysvětlení této činnosti je spojeno se záměrným bořením hradů po třicetileté válce.
- 25 Drobný keramický soubor určili zaměstnanci Západočeského muzea v Plzni P. Břicháček a M. Metlička.
- 26 Naproti tomu D. Menclová považovala Příkopy za knížecí hrad, postavený ve 12. století v rámci Soběslavova opevnění zemských hranic (1976/I, 164).
- 27 Staveništěm hradu byla ostrožna přímo vybíhající z vrchu Kravaře, který ji převyšuje o 40 metrů, což bylo v době prudkého vývoje obléhací techniky z pohledu obrany dosti nevýhodné. Jistě není náhodou, že oba sousední hrady (Rýzemberk a Nový Herštejn), které se staly nástupcem Příkopů, zaujaly polohy na vrcholech dominantních kopců.
- 28 V jedné ze zpráv bavorské špionáže z roku 1512 se mluví o plánované stavební aktivitě Jindřicha Švihovského z Rýzemberka na nějakém zbořeném hradě půl míle od Rýzemberka (Jánský 2001, 69). Zda se v tomto případě jednalo o Příkopy, Ruchomperk či Pušperk je však otázkou.

- 29 Ve starší literatuře je uváděno, že kaple byla postavena za Nebílovských z Drahozuze roku 1600 (Sedláček 1893, 45; Vaněk-Hostaš 1899, 145).
- 30 Spojení lokality známé pouze z predikátu jako Ruchomperk s hradem na Velkém Kouřimu se považuje za celkem pravděpodobné. Etymologii jména naposledy shrnul T. Durdík (2007, 165).
- 31 Černín se údajně připojil na stranu bývalé manželky Přemysla Otakara I. Adléty Míšeňské a jejich prvorozeného syna Vratislava. Přemysl označil jeho postoj za zradu a jak sděluje dobový pramen, byl komorník Černín vyhnán od krále a všech velmožů ze země a jen jeho dřívější služby králi ho uchránily od ztráty hrdla (Žemlička 2002, 102-103).
- 32 Racek z Janovic byl údajně u Vyšehradu ubit husity odplatou za svůj čin z roku 1419. Tehdy zajal klatovského husitského kněze Jana Nekvasu, kterého prodal Bavorům, jenž kněze po mučení nakonec obřadně upálili (Sedláček 1893, 63; Vančura 1927, 164).
- 33 Koalice zahrnovala města Plzeň, Klatovy, Domažlice, Stříbro, Písek, Vodňany a Sušici. Ze šlechty byli zaznamenáni Petr Kaplír z Sulevic na Vimperku, Václav z Roupova, Jan z Klenové, Volf a Heřman z Janovic, Otík Kamýcký ze Stropčic a Beneš Častorál z Hořovic a na Hradišti. Spolek se měl řídit závaznými správními, ale i morálními předpisy. Výnosy z panství měly připadnout všem podílníkům, neboť držba statku byla společná (Sedláček 1893, 65-66; Jánský 1992, 85-90).
- 34 Po získání pušpersko-polyňského panství s pobořeným hradem Pušperkem, získali Švihovští z Rýzemberka i dávno opuštěný hrad na Velkém Kouřimu (Ruchomperk), novoherštejské panství s rozbořeným hradem Novým Herštejnem a další zboží. S Rýzemberkem se dostal do jejich vlastnictví pravděpodobně i pustý hrad, zvaný dnes Příkopy. Z těchto hradů byl obnoven nakonec pouze Nový Herštejn a

je otázkou, zda Švihovští měli nějaké plány i s ostatními fortifikacemi. Dochovala se např. zpráva z roku 1512, kdy bavorská špionáž zjistila, že Jindřich Švihovský navštívil nějaký zbořený hrad na místě zvaném " zum Kornkh " (Kouřim ?), za 5 kop grošů koupil 1000 vozů kamene a nechal se slyšet, že bude stavět údajně kapli. To však mohl být pouze jeho zastírací manévr pro plánovanou obnovu některého ze jmenovaných pustých hradů, ke které již ale nedošlo (Jánský 2001, 69). Jisté je, že hlavním sídlem a opěrným bodem Švihovských v oblasti Korábské vrchoviny zůstal hrad Rýzmbek.

35 Na nejstarším dochovaném plánu hradu z roku 1842 od F.A. Hebera jsou nepřesně znázorněny světové strany. Tuto chybu převzali ostatní badatelé zabývající se lokalitou, A. Sedláčkem počínaje a D. Menclovou, Z. Procházkou, T. Durdíkem konče. Z toho vyplývají odlišnosti při popisu hradu zmiňovaných autorů a této předkládané práce. V pracích Z. Procházkou je navíc na terénních náčrtech hradu chybné (poloviční) měřítko, které převzal i T. Durdík. Badatele tak mohou mást podle tohoto měřítka malé rozměry hradu, který však ve skutečnosti dosahuje dvojnásobných rozměrů.

36 Drobný soubor železných předmětů pro období počátku hradů sledovaného regionu byl získán jen při archeologickém výzkumu Nového Herštejna. Jeho stav dochování a malá vypovídací hodnota byla důvodem nezařazení do této práce. Z datačního hlediska nebyly hodnoceny ani ostatní archeologické prameny (kachle, sklo a další), které se většinou vztahovaly až k pozdně středověkým fázím některých pojednávaných lokalit.

37 Typologie těchto částí je popisována numerickým kódem. Okraje nádob jsou většinou řazeny do skupin, typů a variant. Také výzdobné prvky jsou rozlišovány na základní skupiny, typy a jejich varianty. Dna, ucha a části pokliček jsou děleny podle typů a někdy i variant (např. Vařeka 1998, 124 – 125). Je důležité také poznamenat, že pro nejednotnost

terminologie zvláště u okrajů nádob, je vedle ustálených názvů skupin okrajů použito v popisu i číselné označení jednotlivých okrajových profilací. K tomu je nutno ještě dodat, že některé varianty profilace okrajů lze zařadit do dvou i více typů (např. u některých reprezentantů nepravých okružích, okrajů vzhůru vytažených apod.). Autor si je vědom subjektivity tohoto členění, zvláště když se jedná o velmi nejasné hranice mezi jednotlivými variantami okrajových profilací.

38 Tato lokalita patřila již od konce 12. století doksanskému klášteru, v jehož majetku vydržela až do husitských válek. Dosavadní poznatky o zdejší hrnčířské tradici, kladly její počátky obecně do středověku (např. Kuča 1998, 48). Názorný příklad zkoumaného výrobního areálu z dominia doksanského kláštera ze zaniklé lokality u Blíževedel na okrese Česká Lípa (Gabriel – Smetana 1982, 509-516) může být vhodnou analogií pro kolovečské hrnčířství. Navíc spojitost Nového Herštejna a Kolovče se promítá i v podobě herštejnského panství, které zasahovalo až do těsné blízkosti Kolovče. Dokud však nebude získán reprezentativní keramický soubor přímo z Kolovče, budou nastíněny obraz jen na úrovni hypotéz.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 Prameny

- Durdík, T.** 2003: Archiv nálezových zpráv ARÚ. Praha, č. j. 2098/03, Rýzmbek, okr. Domažlice
- Durdík, T. – Kausek, P.** 2003: Investorská zpráva o předstihovém záchranném výzkumu druhé brány hradu Rýzmbek v roce 2003, č. j. 7574/03, Archiv nálezových zpráv ARÚ. Praha.
- 2004: Nálezová zpráva o předstihovém záchranném arch. výzkumu druhé brány hradu Rýzmbek v roce 2003, 3. čas, Archiv nálezových zpráv ARÚ, č. j. 5544/04, AÚ Praha.
 - 2005: Nálezová zpráva o pokračování záchranného arch. výzkumu druhé brány hradu Rýzmbek v roce 2004. Archiv nálezových zpráv, ARÚ Praha.
- Durdík, T. – Kausek, P. – Procházka, Z.** 2002: Nálezová zpráva o výzkumu hradu Nový Herštejn v roce 2001, Archiv nálezových zpráv ARÚ Praha, č. j. 3812/02, Nový Herštejn, okr. Domažlice.
- 2003: Nálezová zpráva o výzkumu hradu Nový Herštejn v roce 2002. Archiv nálezových zpráv ARÚ Praha, č. j. 3812/03, 4245/03, Nový Herštejn, okr. Domažlice.
 - 2004: Nálezová zpráva o výzkumu hradu Nový Herštejn v roce 2003, Archiv nálezových zpráv ARÚ Praha, č. j. 5545/04 - Nový Herštejn, okr. Domažlice.
 - 2005: Nálezová zpráva o výzkumu hradu Nový Herštejn v roce 2004, Archiv nálezových zpráv ARÚ Praha.
 - 2007: Nálezová zpráva o výzkumu hradu Nový Herštejn v roce 2005,

Archiv nálezových zpráv, ARÚ Praha.

- Durdík, T. – Věšínová, K.** 2002: Výzkum druhé brány hradu Rýzmberka u Kdyně v roce 2001, Archiv nálezových zpráv ARÚ Praha, č. j. 8359/02, Rýzmberk, okr. Domažlice, AÚ Praha.
- Kausek, P. – Orna, J.** 2007: Investorská zpráva o předstihovém záchranném arch. výzkumu na hradě Rýzmberku v roce 2007, Plzeň.
- Krajíc, R.** 2004: Expertní zpráva historických kovových předmětů z Nového Herštejna, okr. Domažlice. Tábor.
- Kyncl, T.** 2002: Dendrochronologické datování dřeva z hradů Rýzmberk a Nový Herštejn (okr. Domažlice). Výzkumná zpráva Botanického ústavu AV ČR v Průhonicích
- 2003: Znalecký posudek na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků vybraných hradů a tvrzí v okr. Domažlice, Klatovy, Plzeň sever, Rokycany a Tachov, č. 304-44/03. Brno.

9.2 Literatura

- Anderle, J.** 1991: Nedostavěný hrad u Strašína (okres Klatovy), CB 2, Praha. 327-330.
- Bašta, J.** 1991: Otázka zemských stezek na Domažlicku ve světle archeologických nálezů, *Studia Mediaevalia Pragensia* II, 61 – 73.
- Bařtová, D. – Bašta, J.** 1990: Slovanské osídlení v povodí horní Radbuzy. Sborník Západočeského muzea v Plzni, *Historie* 5, 5-58.
- 1992: Srbice, okr. Domažlice. *Výzkumy v Čechách 1988-1989*, 143-144.
- Bělohávek, M. a kol.** 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy. Praha.
- Bláhová, M. – Frolík, J. – Profantová, N.** 1999: *Velké dějiny zemí*

- Koruny čeké, I (doroku 1197). Praha, Litomyšl.
- Boháč, P. – Kolář, J.** 1996: Vyšší geomorfologické jednotky České republiky. Praha.
- Boháčová, I. – Chotěbor, P.** 1987: Nové poznatky o opevněné lokalitě Hrádek u Zborov, AR 39/1987, Praha. 680-684.
- Bok, V.** 1976: Německá jména západočeských hradů. Minulostí západočeského kraje 13, 205-222.
- Břicháček, P.** 1998: Archeologické nálezy z Košenic (okr. Domažlice) – minulost a přítomnost, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 14, 94-108.
- Břicháček, P. – Metlička, M.** 1998: Časně a vrcholně středověká keramika z hradu Potštejna u Žinkov. Zpravodaj Okresního muzea v Blovicích, 9-14.
- 1999: Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku, Archeologie ve středních Čechách 3, 259-282.
- Čujanová – Jílková, E.** 1957: Západní Čechy na počátku doby bronzové, Památky archeologické 48, 15-57.
- 1966: Domažlicko s okolím v pravěku a na počátku dějin. Domažlice.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L.** 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Demek, J. a kol.** 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
- Durdík, T.** 1980: K chronologii keramiky 14. – počátku 15. století ve východní části středních Čech. Archeologia Historica 5, 361-368.
- 1983: K výskytu bíle malované keramiky v Čechách. Archeologia Historica 8, 211-213.
- 1985: Nález středověkého pečetidla z hradu Pušperku. Minulostí Západočeského kraje 21, 175-178.
- 1998a: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.

- 1998b: Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského.
Casteollogicca Bohemica 6, 7-68.
 - 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
 - 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, dodatky. Praha.
 - 2004a: K počátkům šlechtických hradů v Čechách, AR LVI. Praha. 169-175
 - 2004b: Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov), CB Fontes I., Praha.
 - 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, dodatky 2. Praha.
 - 2007a: Hrad přechodného typu v Čechách. Praha.
 - 2007b: Hrad Přimda, Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 14, Praha.
 - 2008: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, dodatky 3, Praha.
- Durdík, T. – Bolina, P.** 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
- Durdík, T. – Kausek, P.** 2004: Záchranný výzkum druhé brány hradu Rýzmburk v roce 2003. Archeologické výzkumy v Čechách 2003, ZČAS Supplément 56, 40, obr. 11.
- Durdík, T. – Kausek, P. – Procházka, Z.** 2004: Výzkum hradu Nového Herštejna v roce 2003, Archeologické výzkumy v Čechách 2003. ZČAS Supplément 56, 41, obr. 9.
- Fridrich, J.** 1968: Nález slovanského kostrového hrobu v Sušici, AR 20, Praha. 87-91.
- Endres, W. – Loers, V.** 1981: Spätmittelalterliche Keramik aus Regensburg, Regensburg.
- Ernst, B.** 2003: Burgenbau in der südöstlichen Oberpfalz vom Frühmittelalter bis zur frühen Neuzeit, Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands, Band 16, Teil I. Text und Karten, II. Katalog, Bamberg.

- Gabriel, F. – Smetana, J.** 1981: K datování a funkci středověkých opevnění v Českém Švýcarsku. *Archeologia Historica* 6, 33-62.
- 1982: K problému existence řemesel na vesnicích ve 13. století. *Archeologia Historica* 7, 509-516.
- 1983: K vývoji výrobních druhů červeně malované keramiky v severních Čechách, *Archeologia Historica* 8, 119-138.
- Hásková, J.** 1967: Nálezy mincí na Chodsku. Domažlice.
- Heber, F. A.** 2002: České hrady, zámky a tvrze I. Západní Čechy. Praha.
- Jánský, J.** 1998: Tři kapitoly z dějin hradů Starého a Nového Herštejna. *Castellologica Bohemica* 6, 187-2004.
- 2001: Dějiny hradu Nového Herštejna a jeho držitelů. *Západočeský historický sborník* 7, 41-87.
- 2003: Rýzmborský lanfrýd a rytířsko-měšťanský spolek Jana Klenovského. *Minulostí západočeského kraje* 28, 85-98.
- 2003: *Kronika česko-bavorské hranice* 3. Domažlice.
- Kamenická, E.** 1995: Brůdek, okr. Domažlice. *Výzkumy v Čechách* 1990-92, 34.
- Kausek, P.** 2001: Hrad Potštejn u Žinkov a jeho význam pro vývoj české hradní architektury, bakalářská práce, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- Klápště, J.** 1994: *Paměť krajiny středověkého Mostecka*, Praha.
- 1998: Die Anfänge die jüngeren mittelalterlichen keramik in Böhmen als kulturhistorisches problem, *AR L*, Praha. 138-158
- 2003: Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích, *AR LV*, Praha. 786-800.
- 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha.
- Klápště, J. a kol.** 2002: *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226). *Mediaevalia archaeologica* 4. Praha – Most.

- Kuča, K.** 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Praha
- 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha
- 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Praha
- Kypta, J.** 2008: O metodě typologického výzkumu hradů (na příkladu tzv. hradů přechodného typu), AR LX, Praha. 595-610.
- Laval, F. – Razím, V.** 2006: Příspěvek k diskusi o vývoji raně středověkých opevnění ve 12. a 13. století, AH 31, 181-197.
- Maur, E.** 2001: Řezenská cesta a zemské stezky na Domažlicku, Západočeský historický sborník 7, 5-40.
- Menclová, D.** 1976: České hrady I., II. Praha.
- Metlička, M.** 2008: Pravěká a raně středověká hradiště v západních Čechách, Magisterská práce, UK FF, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Praha.
- Nekuda, V. – Reichertová, K.** 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
- Nováček, K.** 1996: Městská archeologie v Tachově: výsledky a perspektivy, Sborník Západočeského muzea, řada Historie XIII, Plzeň. 92-110.
- 1999: Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ul. 1(č.p. 187). Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 15, 5-66.
- Novobilský, M. – Rožmberský, P.** 1996: Hrad Litice u Plzně. Edice zapomenuté hrady, tvrze a místa 7. Plzeň.
- Pelant, J.** 1984: Města a městečka Západočeského kraje. Plzeň.
- Perlinger, W. – Procházka, Z.** 1996. Hrady v Česko-bavorském pohraničí a jejich znovuobjevení. Domažlice – Furth im Wald.
- Profous, A.** 1947-1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní

význam a změny 1-3. Praha.

Procházka, Z. 1982: K historii hradu Nový Herštejn 5. výroční zpráva Okresního archivu Domažlice 1981. Plzeň. 97-113.

- 1983: Domažličtí hrncíři na Hořejším předměstí ve 14. a 15. století. Domažlice.

- 1989: Starý Herštejn ve světle povrchového průzkumu, *Castellologica Bohemica* 1, 215-228.

- 1991: Postavení hradu na Velkém Kouřimu ve vývoji českého hradního stavitelství. *Castellologica Bohemica* 2, 67-78.

- 1998: Nové poznatky z výzkumu hradu Nového Herštejna. *Castellologica Bohemica* 6, 205-228.

- 2000: Archeologický výzkum hradu Osvračína 1997-1998. *Castellologica Bohemica* 7, 131-146.

- 2002: Archeologický výzkum hradu Lacembok 1999-2000. *Castellologica Bohemica* 8, 193-214.

- 2004: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2003. Plzeň 144-175.

Procházka, Z. – Zemanová, M. 1988: Rýzmberek. Plzeň.

Razím, V. 2004a: K tendencím v ochraně hranic českého státu 13. století, AH 29/04. Praha. 141-160

- 2004b: Nad počátky hradů české šlechty, AR LVI, Praha. 176-214.

- 2005: O tzv. hradech přechodného typu, AR LVII, Praha. 351-380.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Městečko Ostrovského kláštera. Praha.

Rožmberský, P. 1981: Zaniklé středověké osady v okrese Domažlice IV. Výroční zpráva OA Domažlice – 1980, 83-114. Domažlice.

- 1991: Pevná místa v Čechách 1643. Hláska II. 25-26. Plzeň.

- Sedláček, A.** 1893: Hrady, zámky a tvrze Království českého 9. Domažlicko a Klatovsko. Praha.
- 1998: Místopisný slovník historický Království českého. Praha. (reprint pův. vydáno r. 1909).
- Sklenář, K.** 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.
- Sokol, R.** 1924: Chudenicko. Příspěvek k výzkumu českého algonkia. Sborník Státního geologického ústavu Československé republiky 4/1924. Praha.
- Spal, J.** 1972: Poznámky ke jménům západočeských hradů. Minulostí západočeského kraje 9, 183-190.
- Šindelář, J.** 1936: Dějiny Kolovče a okolí. Plzeň.
- Turek, R.** 1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.
- 1965: Slovanské osídlení Plzeňska. Archeologické studijní materiály 2, 113-117.
- 1967a: Smolovské hradisko a problém Tuhoště, AR 19, 445-451, 461-464.
- 1967b: Hradisko Příkopy u Kdyně na Domažlicku (K problémům tvrzí na sklonku raného středověku). Sborník národního muzea, řada A. – historie 21, 203-208.
- 1976: Úloha plzeňské Hůrky v počátcích dějin západních Čech. Tisíc let Staré Plzně, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie 1, 9 -18. Plzeň.
- 1983: Role jihozápadních Čech v bojích Břetislava I. s Jindřichem III. Minulostí západočeského kraje XIX, 163-180.
- Třeštík, D.** 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (1034-1198). Praha.
- Vaněk, F. – Hostaš, K.** 1899: Soupis památek historických a uměleckých

- v politickém okrese Klatovském. Praha. Vančura, J. 1927: Dějiny někdejšího královského města Klatov 1. Klatovy.
- Vařeka, P.** 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách, AR 50, 123-137.
- Vávra, I.** 1973: Řezenská a Norimberská cesta, Historická geografie 11, 31-100.
- Vejnar, z. a kol.** 1984: Geologie domažlické oblasti. Oblastní regionální geologie ČSR. Praha.
- Wintergerst, M.** 1999: Die Ausgrabung „Lederergasse 1“ in Regensburg (1982), Eine formenkundliche studie zur keramik des 10. – 13. Jahrhunderts in Bayern. Materialhefte zur Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, Band 4, Regensburg.
- Zápotocký, M.** 1978: Středověká keramiky severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie. PA 59, 171-238.
- 1979: Katalog středověké keramiky severočeského Polabí, Výzkumy v Čechách – Supplementum, Praha.
- Žemlička, J.** 1997: Čechy v době knížecí (1034-1198). Praha.
- 2002: Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

PŘÍLOHY

MAPOVÁ A FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA

Obr.1. Mapa s vyznačenými lokalitami (podklad ZM 50, 21-24 Klatovy)

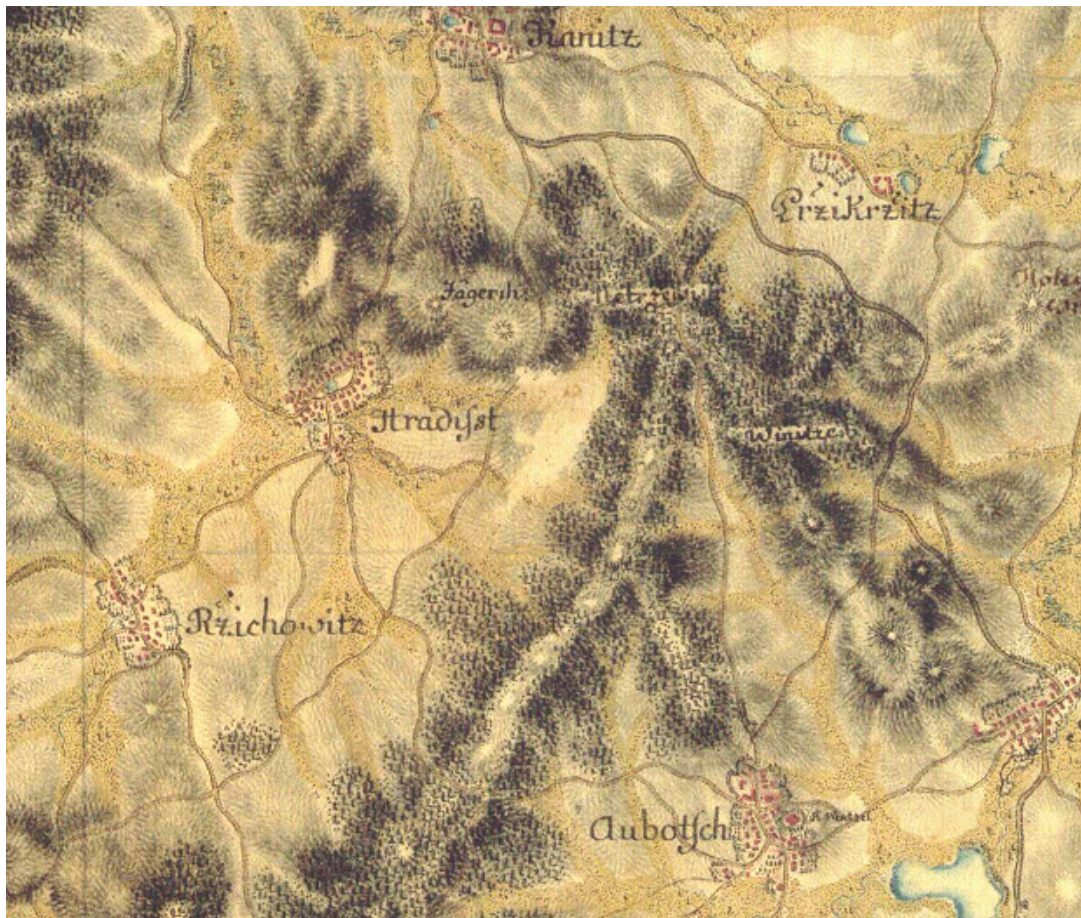
Obr. 2. Korábská vrchovina, 1. vojenské mapování

Obr. 3. Korábská vrchovina, 2. vojenské mapování

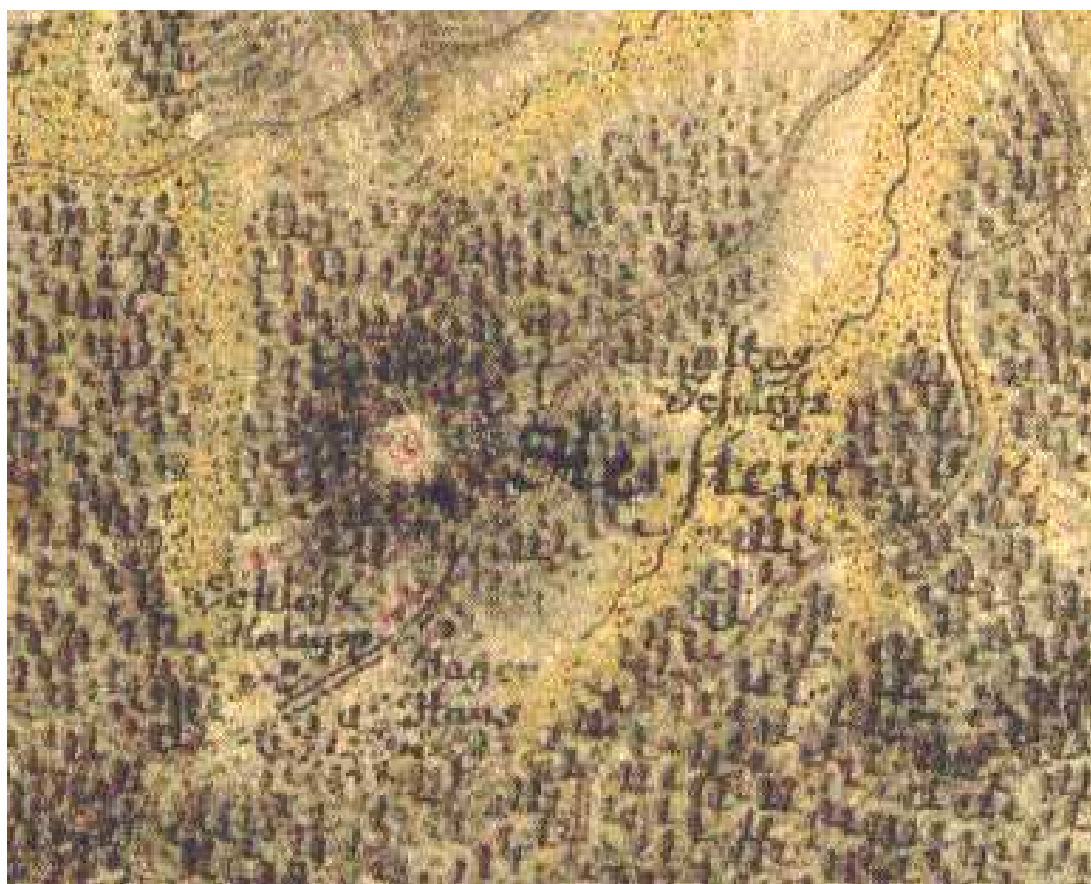
Obr. 4. Korábská vrchovina, fotomapa Geodis Brno

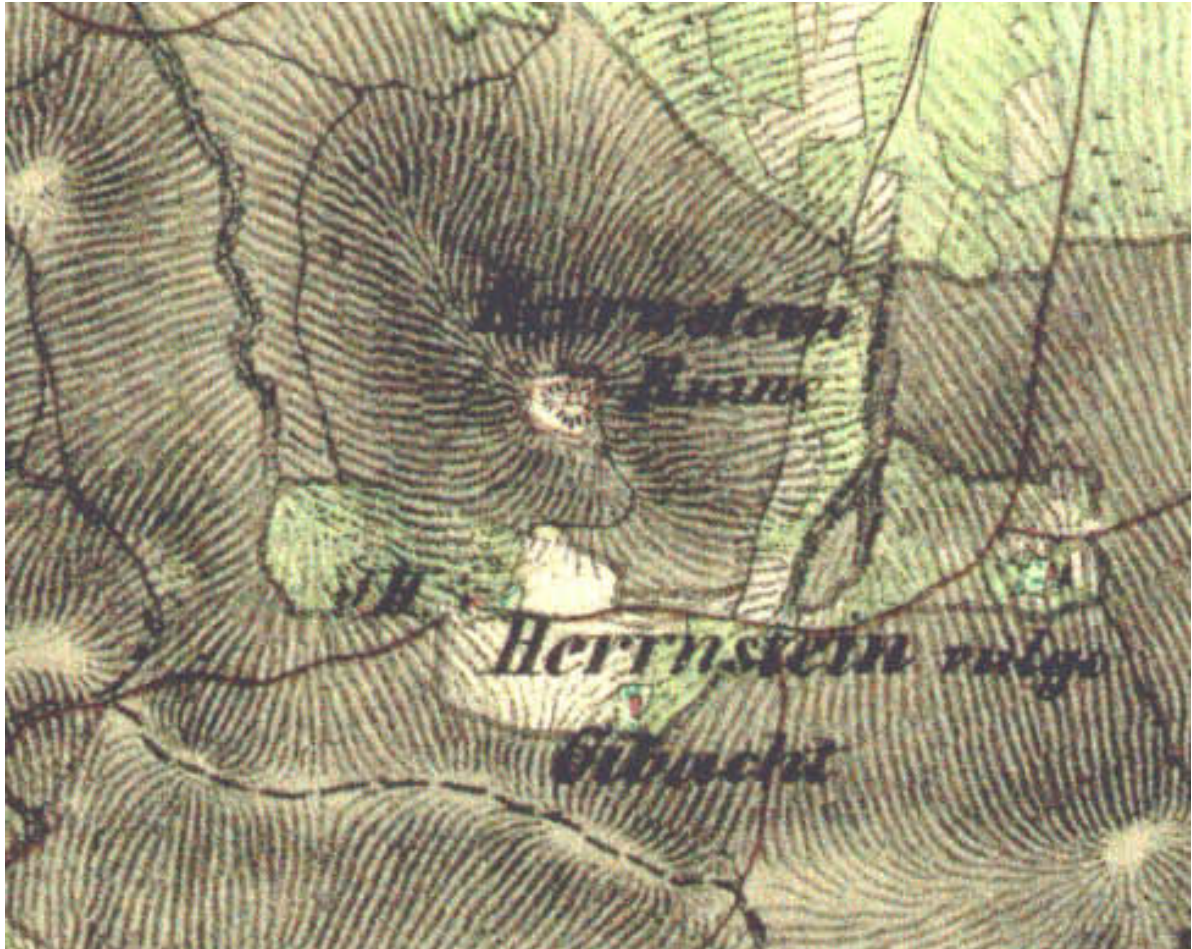
Obr. 5. Netřeb, 1. vojenské mapování

Obr. 6. Netřeb, 2. vojenské mapování

Obr. 7. Nový Herštejn, 1. vojenské mapování

Obr. 8. Nový Herštejn, 2. vojenské mapování

Obr. 9. Nový Herštejn, fotomapa Geodis Brno

Obr. 10. Příklad, 1. vojenské mapování

Obr. 11. Příklad, 2. vojenské mapování

Obr. 12. Příkopy, fotomama Geodis Brno

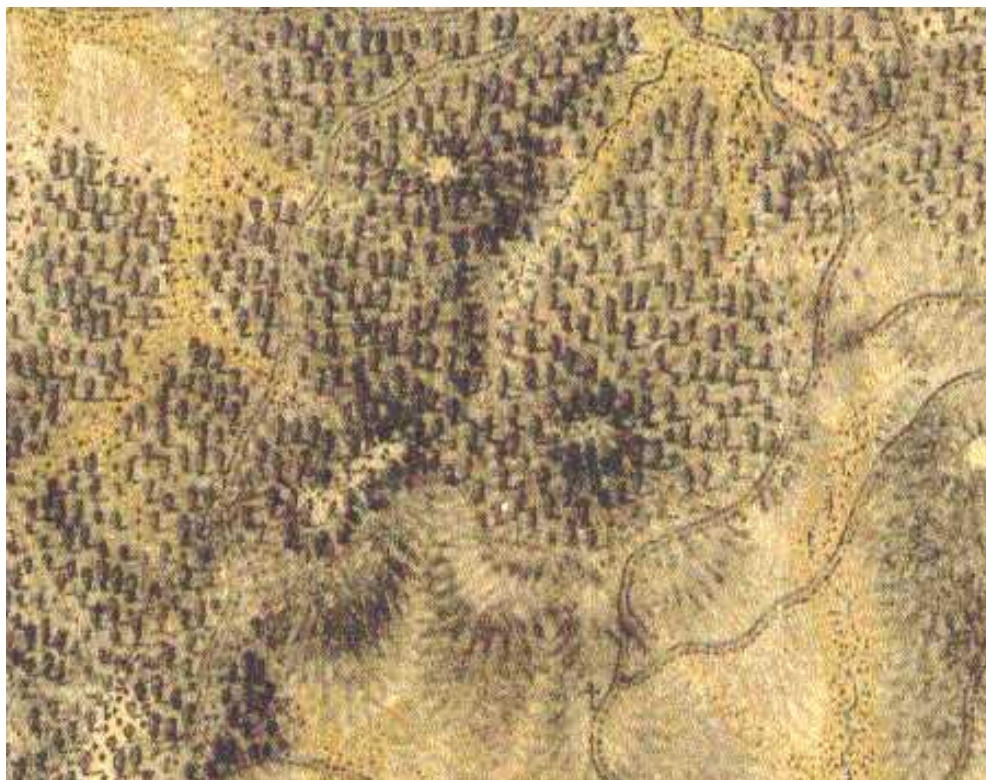
Obr. 13. Pušperk, 1. vojenské mapování

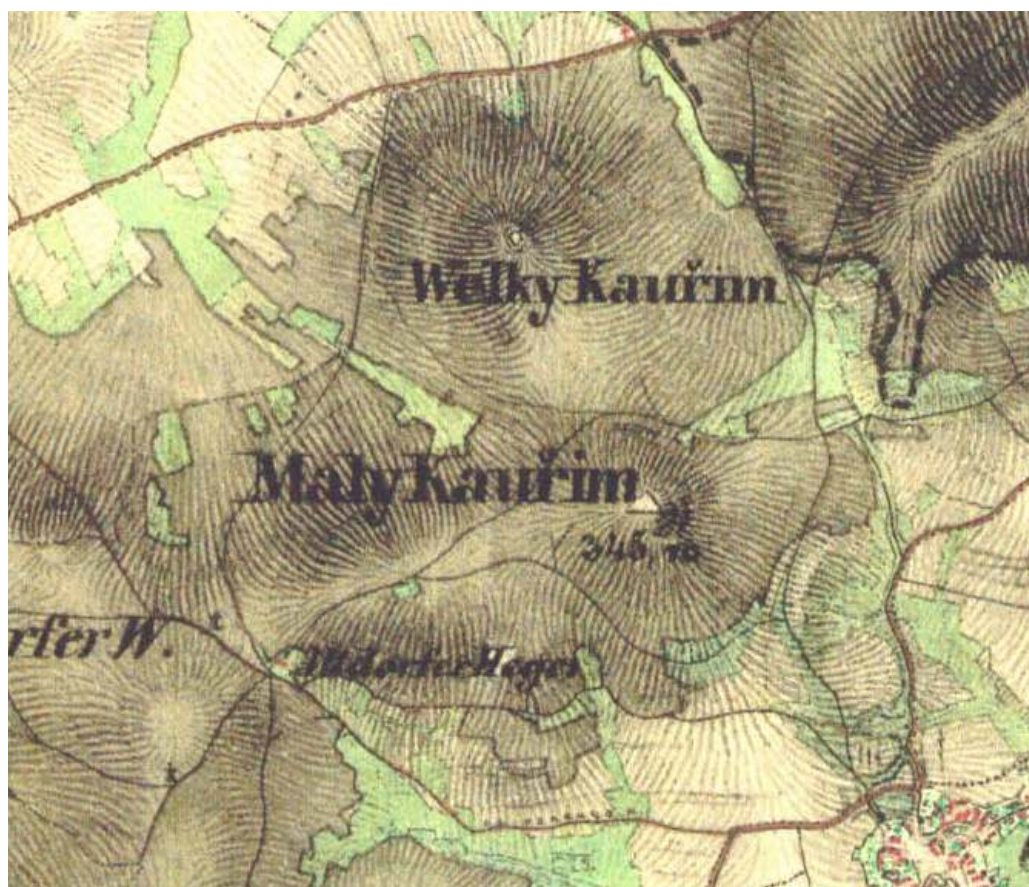
Obr. 14. Pušperk, 2. vojenské mapování

Obr. 15. Pušperk, fotomapa Geodis Brno

Obr. 16. Ruchomperk, 1. vojenské mapování

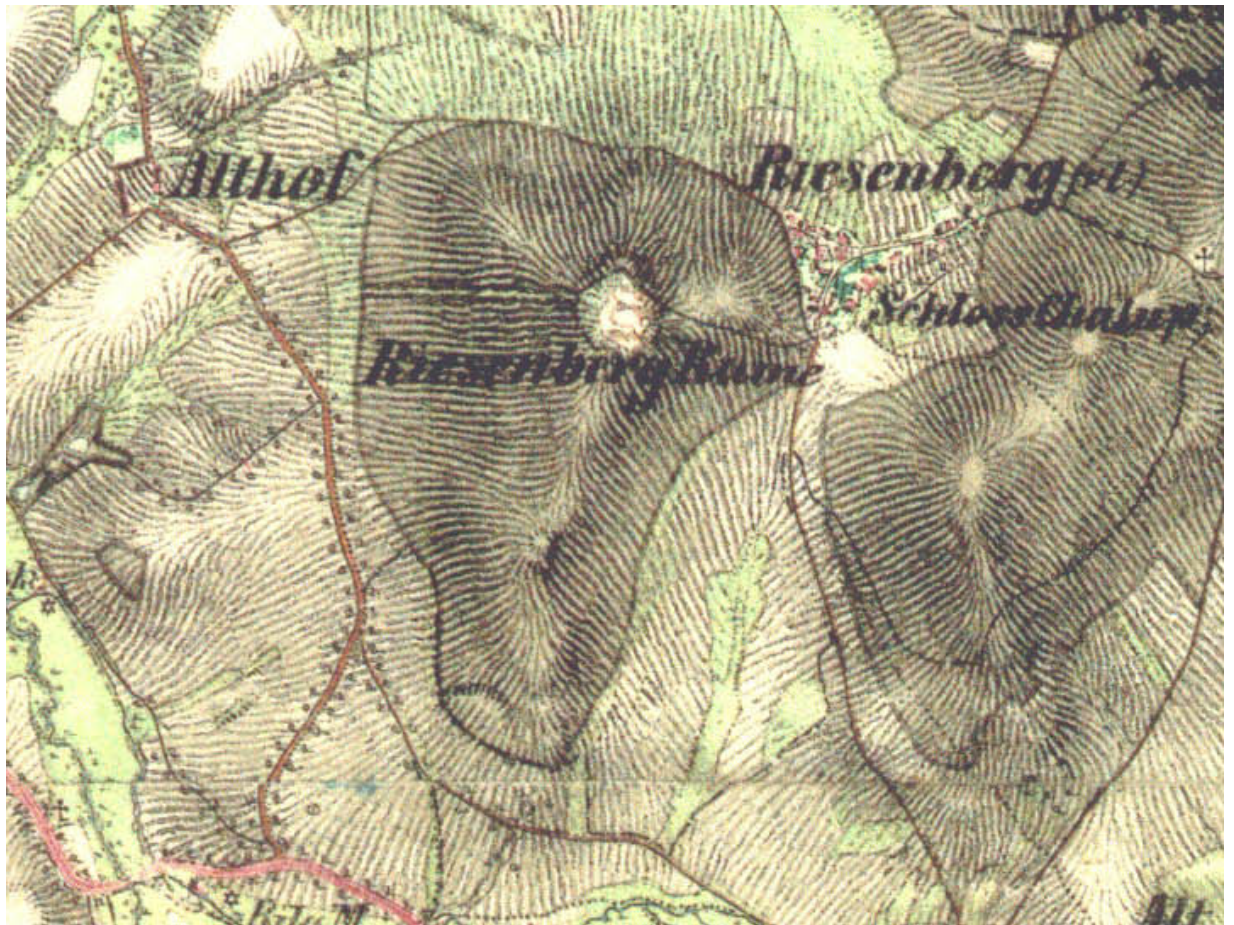
Obr. 17. Ruchomperk, 2. vojenské mapování

Obr. 18. Ruchomperk, fotomapa Geodis Brno

Obr. 19. Ryzmberk, 1. vojenské mapování

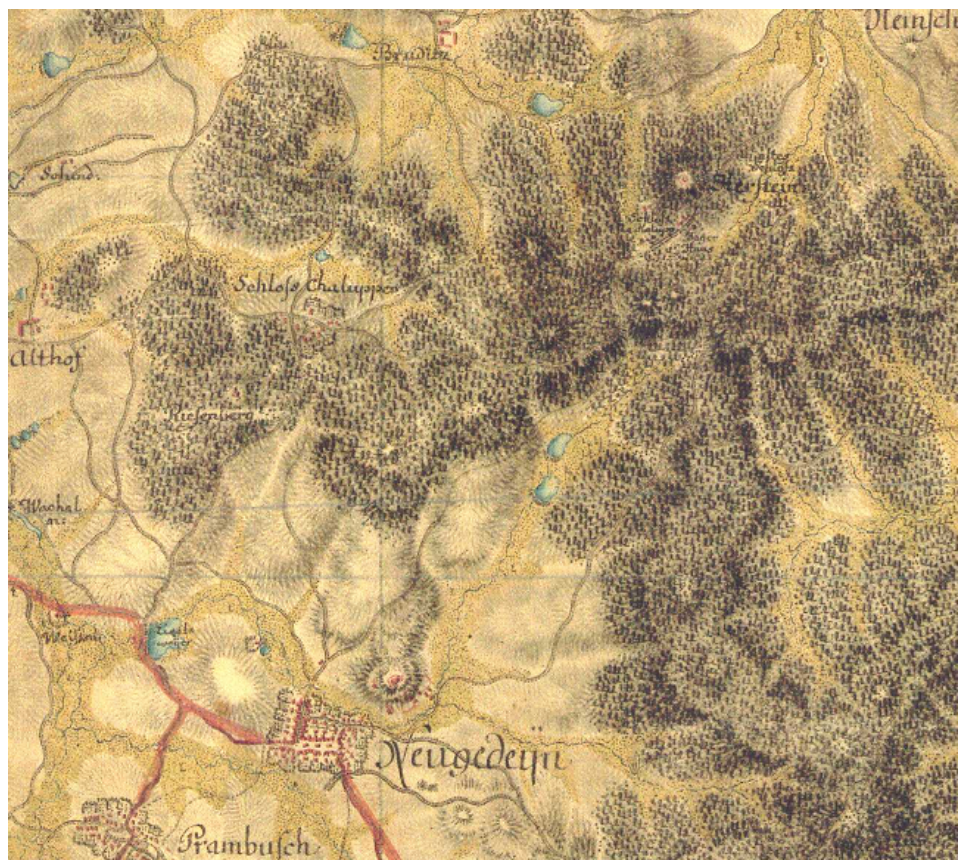
Obr. 20. Rýzmbek, 2. vojenské mapování

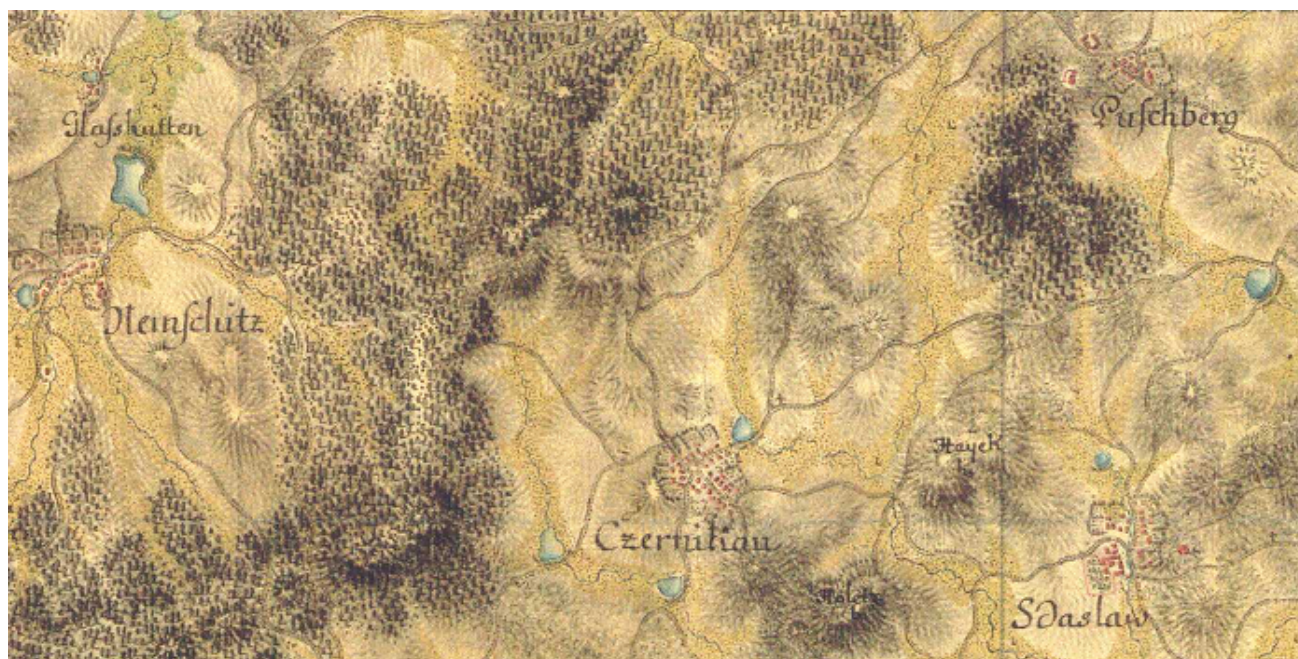
Obr. 21. Rýzmbek, fotomapa Geodis Brno

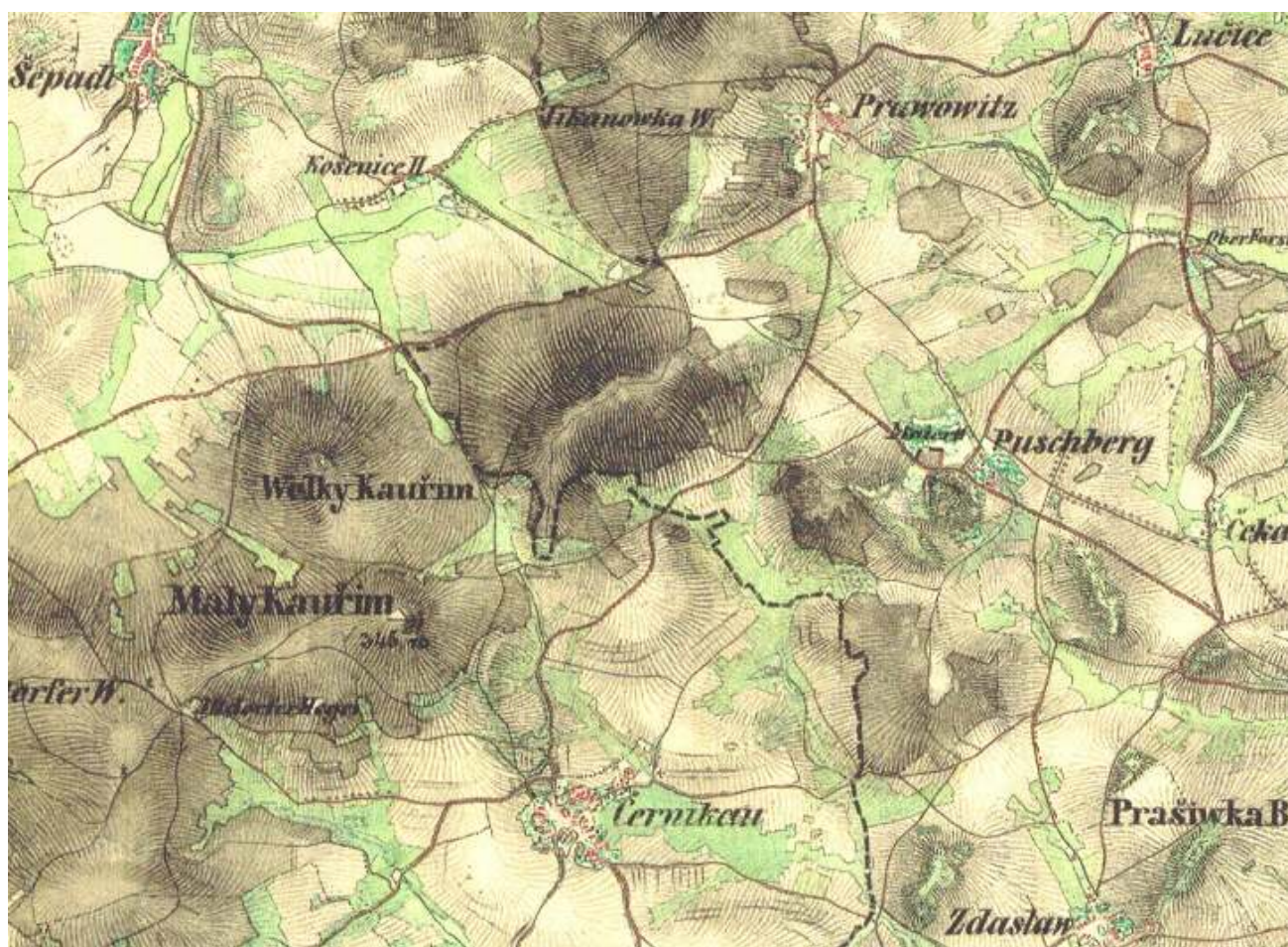
Obr. 22 Rýzmbek, fotomapa Geodis Brno

Obr. 23. Rýzmbek, Příkopy, Nový Herštejn, 1. vojenské mapování

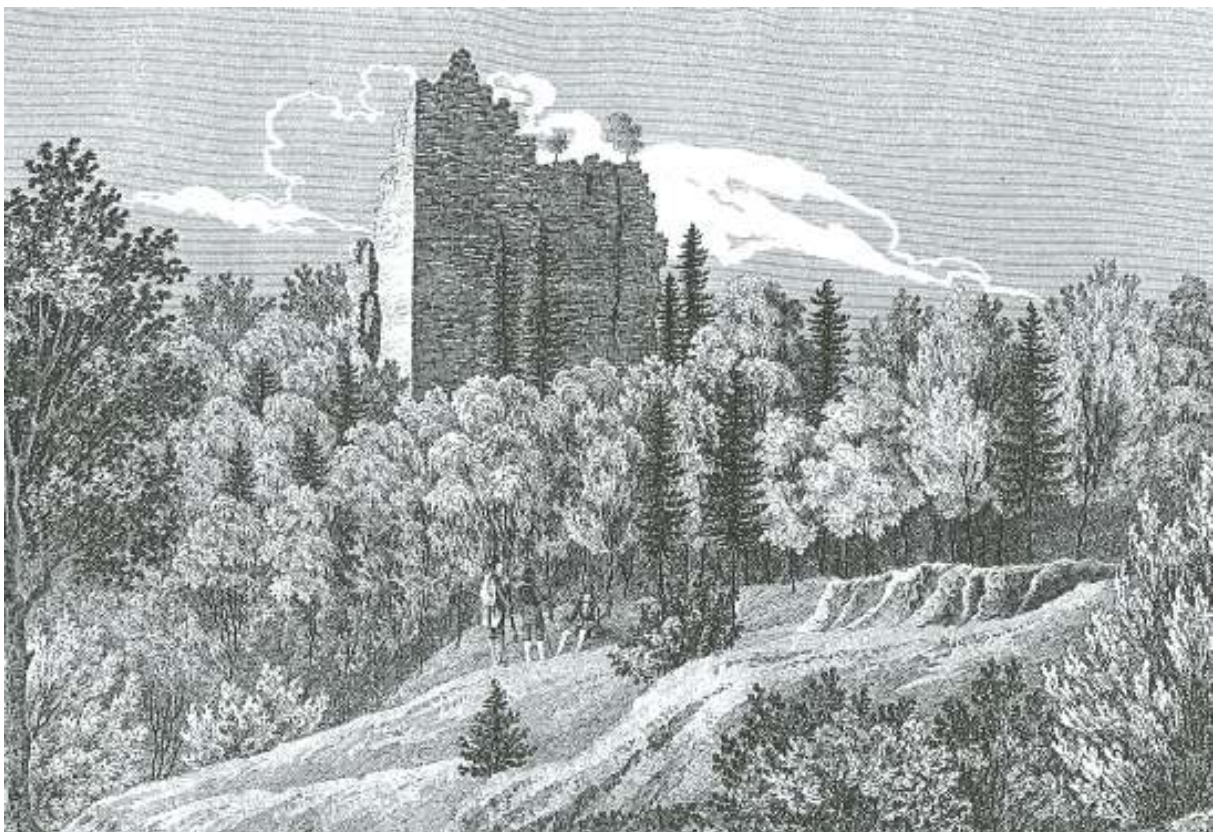
Obr. 24 Pušperk, Ruchomperk, 1. vojenské mapování

Obr. 25. Pušperk, Ruchomperk, Košenice, býv. Babice, 2. vojenské mapování

Obr. 26. Netřeb od SZ

Obr. 27. Netřeb podle F. A. Hebera

Obr. 28. Netřeb, donjon od S

Obr. 29. Netřeb, donjon od J

Obr. 30. Nový Herštejn od SZ

Obr. 31. Nový Herštejn ze Suché hory

Obr. 32. Nový Herštejn podle F. A. Hebera

Obr. 33. Nový Herštejn, donjon od SZ

Obr. 34. Nový Herštejn, podled od Z

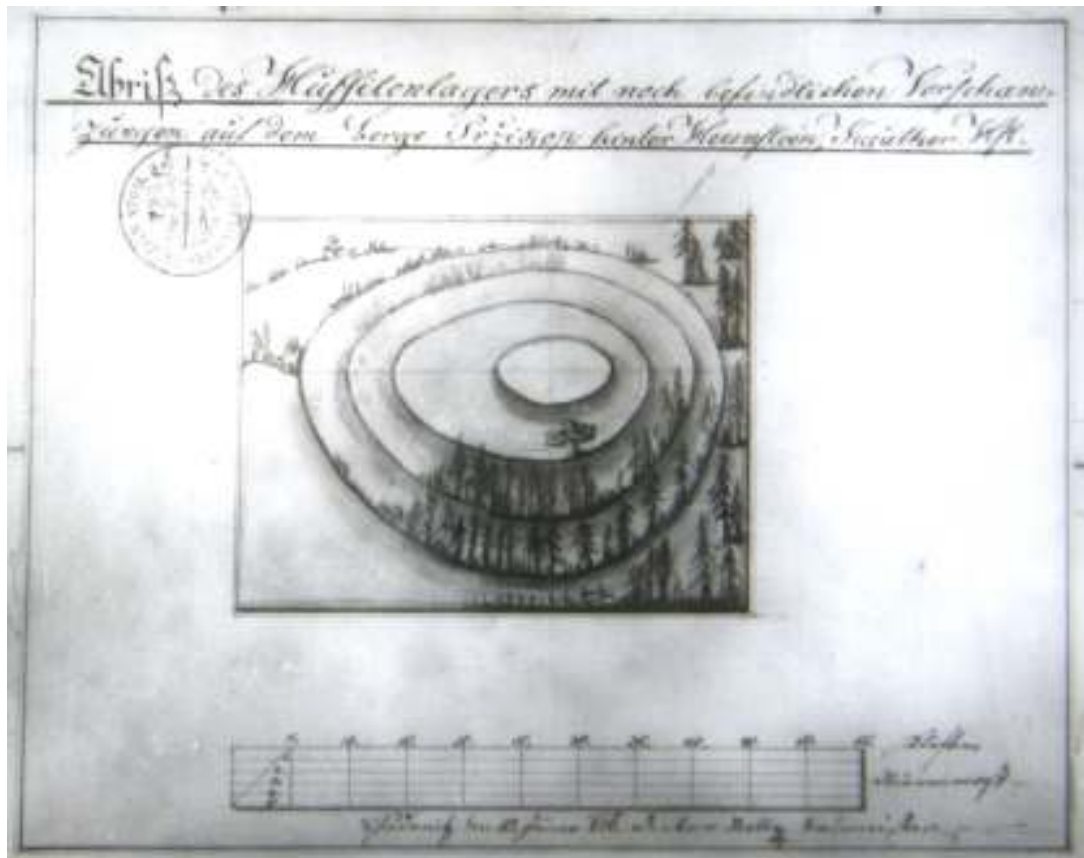
Obr. 35. Část depotu denárů od Nového Herštejna

Obr. 36. Nový Herštejn a Příkopy od SV

Obr. 37. Prácheň od SZ

Obr. 38. Nejstarší plán Prácheň z roku 1826

Obr. 39. Přikopy, pohled k jádru od J

Obr. 40. Přikopy, opevnění jádra

Obr. 41. Příkopy, opevnění předhradí

Obr. 42. Příkopy, pohled od jádra na předhradí

Obr. 43. Příkopy, keramika skupiny PŘ/1

Obr. 44. Pušperk od SV

Obr. 45. Pušperk, donjon od SV

Obr. 46. Pušperk, interiér donjonu

Obr. 47. Pušperk, hradba od Z

Obr. 48. Ruchomperk od S

Obr. 49. Ruchomperk, pohled z Malého Kouřimu

Obr. 50. Ruchomperk, obvodový val

Obr. 51. Ruchomperk, příkop mezi jádrem a předhradím

Obr. 52. Ruchomperk, zlomek tuhé zásobnice skupiny RU/3

Obr. 53. Ruchomperk, keramika skupiny RU/1

Obr. 54. Rýzberk od SV

Obr. 55. Rýzmbek od Nového Dvora

Obr. 56. Rýzmbek podle F. A. Hebera

Obr. 57. Rýzmbek, vnější opevnění

Obr. 58. Rýzmbek, vnější opevnění

Obr. 59. Ryzmberk, bývalý palác

Obr. 60. Rýzmbek, výzkum 2. hradní brány v roce 2003

Obr. 61. Rýzmbek, výzkum 2. brány v roce 2003

Obr. 62. Rýzmbek, prostor 2. brány v roce 2002

Obr. 63. Částečně zrekonstruovaná 2. brána v roce 2007

Obr. 64. Rýzmbek, kahánek skupiny RY/1

Obr. 65. Ryzmberk, část poháru skupiny RY/2